Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı : 8
Eylül 1971 • 350 Kuruş

Bu yılın
ikinci ikramiye
çekilişinde gene

MİLYON
LİRA

Bu çekiliş için
son para yatırma tarihi:

15 Eylül Çarşamba

*

Bütün tasarruflarınızı 15 Eylül
Çarşamba akşamına kadar Bankamızda
toplamakla bu çekilişe daha büyük
kazanma şansı ile katılabilirsiniz.

*

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

Y 675

Manisa'da Muradiye Camii

Fotoğraf: Dikmen Diköz

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

Don - Volga Kanalı 4
Ahlat'tan Geçerken 6
Ahmed Fehim Efendi 10
Balta Asma 14
Ahmed Rasim 19
Yabancı Gemiler 24
Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hâtıraları 26
Kıbrıs 34
Asya Yolculuğu 39
Peygamberler ve Ömürleri 48
60 Yıl Önceki Türkiye 50
Prenses Seniha'nın Mektupları 52
Çek Dramı 60
Tunus 65
Enver Paşa'nın Teftişi 70
Denizaltı Avı 78
Tekzip 84
Alman Donanmasının İntiharı 85
Ülkeler ve İnsanlar 89
Tarihe Akan Bir Ay 93
Tarih Postası 96
Tarih Bilmecesi 98

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Eylül 1971 Yıl: 1 Cilt: 2
Sayı: 8 Sıra No.: 80

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Doğan Kardeş Matbaacılık Sanayii A.Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22, İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-Istanbul TEL: 27 61 10

Abone: Yıllık: 42, 6 aylık 21 TL. Yurt dışı: Yıllık: 84, 6 aylık 42 TL. Uçak için ilâve ücret alınır.

DON-VOLGA KANALI

Yılmaz Öztuna

1556 yılında Ruslar, Hazar Denizi'nin kuzeyinde bir Türk devleti olan Astırhan hanlığını almışlardı. Osmanlı İmparatorluğu, bu tarihten 13 yıl sonra, 1569'da, Astırhan'ı Ruslar'dan kurtarmak için, bir sefer düzenlemeye karar verdi. Ancak asıl hedef, Don-Volga kanalını açmaktı. Astırhan'ın fethi, ikinci derecede bir iş sayılıyordu. Bu kanal açılırsa, Astırhan ve Kuzey Kafkasya, tabiî şekilde Osmanlılar'a geçecekti. Karadeniz'le Hazar Denizi'ni birleştirmenin tek yolu, Don ve Volga nehirlerini bir kanalla birbirine bağlamaktı. İki nehir, bir noktada karşılıklı dirsek yapıyor ve birbirine 50 kilometre kadar yaklaşıyordu. Bu suretle Karadeniz'in kuzeyindeki Azak Denizi'nden, Don nehrine giren Osmanlı gemileri, Volga yoluyle Hazar Denizi'ne inebilecekti. Kanal kazıldığı takdirde, 950 kilometre kadar tutan Azak - Astırhan nehir yolu açılacaktı. Azak, Don nehrinin ağzında, şimdi Rostov'un banliyösü olan bir Türk şehriydi. Ruslar'ın ele geçirdikleri Astırhan ise, Volga'nın Hazar'a döküldüğü delta üzerinde bulunuyordu. Volga'nın Don'a yaklaştığı dirseğin dış kıyısında şimdi eski adları «Çaritsin» ve «Stalingrad» olan Volgagrad şehri vardır. Türkler, kanalı, bu şehrin yakınlarından geçireceklerdi. Böyle bir kanalın kazılması kolay değildi. Ruslar'ın bu kanalı ancak 1952 yılında gerçekleştirebildikleri hatırlanırsa, meselenin önemi anlaşılır. Ancak kanal açılırsa, Ruslar'ın Hazar'a, Kafkasya ve İran ile Türkistan'a giden yolları kesilmiş, Türkiye ve Türkistan arasında doğrudan doğruya bağlılık kurulmuş olacaktı. Askerî, siyasî ve stratejik olduğu kadar, büyük iktisadî menfaatler de sağlanacaktı.

Sadrâzam Dâmâd Sokollu Mehmed Paşa, bu işi Şıkk-ı Sânî Defterdârı yani maliye müsteşarı Çerkes Kasım Bey'e verdi. Bu şahıs, asker değildi; üstelik devletin ikinci derecede görevlilerin-

den biriydi. Kasım Bey'e, Kefe beylerbeyliği yani orgenerallik pâyesi verilerek «Kasım Paşa» yapıldı. Ancak maliyecilikten yetişmiş olan bu zat, hiç bilmediği bir ülkede, hiç anlamadığı bir işle vazifelendirilmişti. Böyle bir adamın Kırım hanı Devlet Giray'a söz geçirebilmesi zordu. Don - Volga kanalını açtırmayı Kanunî Sultan Süleyman düşünmüş, fakat proje onun ölümünden 3 yıl sonra yürürlüğe konabilmişti. Kanunî'nin oğlu ve Sokollu'nun kayınpederi olan II. Selim, bu işe büyük önem veriyordu. Astırhan seferine çıkacak donanma, 4 ağustos 1569'da Istanbul'dan hareket etti. Azak limanına, yani Don nehrinin ağzına geldi. Donanmayı, Kapdân-ı Deryâ Müezzin-zâde Ali Paşa, Azak'a getirmişti; fakat onun kanal işiyle bir ilgisi yoktu. Kanalı Kasım Paşa açtıracak, Devlet Giray Han da, kanalın Hazar Denizi'ndeki ucu olacak Astırhan'ı fethedecekti. Osmanlı donanması, bu işler için Azak'a, 20.00 tımarlı sipahisi, 8.000 yeniçeri, birkaç bin teknik personel ve usta çıkartmıştı. Devlet Giray Han da, 30.000 Kırım atlısıyle gelmiş, yerli halktan 30.000 kadar işçi yazılmıştı. Kanal ve Astırhan'ın fethi için ayrılan asker ve işçi sayısı, 100.000'e yaklaşıyordu.

Teşebbüsün sonu

Kanalın kazılması ve Astırhan'ın kuşatılmasına, eylül gibi geç bir tarihte başlanıldı. Kanalın kazılması için hazırlıklar başlarken, iş yüzüstü bırakıldı. İşçiler, Volga Sırtları'ndan esen korkunç soğuklara dayanamamış ve büyük telefat verilmişti. Kanal projesi gerçekleştiği takdirde, Kırım'ın önemi kalmayacağını sanan Devlet Giray Han da işi hafiften alıyordu. Bu sıralarda Yemen meselesinin birinci derecede ehemmiyet kazanması üzerine, kanal yarıda bırakıldı. Muazzam emekler boşa gitti. Fakat, Ruslar'ın modern teknikle ancak 383 yıl sonra gerçekleştirebildikleri bu kanal işini Türkler'in XVI. asırda ele almaları ve kazıya başlamaları, bu çağ Türkiyesi'nin kudreti hakkında bir fikir vermeye yeter. Bu projenin sonradan üzerinde durulmaması, Türkiye tarihi bakımından, başka herhangi bir meselenin başarısızlığından daha zararlı olmuştur. Bu suretle Rusya ve İran, Türk âleminin ortasına kesin şekilde yerleşmiş ve Türkiye ile Türkistan'ın bütün ilgisi kesilmiştir.

II. Selim, bu projenin başarısızlığından çok kederlendi ve: «Cümle masârif ve zâyi'ât görülüp senden tazmîn olunmalıdır» diyerek, bütün sorumluluğun, dâmâdı Sokollu Mehmed Paşa'ya ait bulunduğunu açıkça söyledi. Kâtib Çelebî de, işe Kasım Paşa gibi bir adamı memur ettiği için Sokollu'yu şöyle tenkid etmektedir: «Kıssadan hisse budur ki, küçük adamla büyük işe mübâşeret caiz değildir. Maslahatın münâsib ser-kârı gerek. Zikrolunan husûsa bir pâdşâh varıp zamâniyle mübâşeret etse, ancak uhdesinden gelebilir ve bu makuule işler, sâhib-himmet pâdşâh işidir, vüzerâ ve serdârlar kârı değildir».

«Müthiş» diye anılan Çar IV. İvan, bu projeden fena halde ürktü. Birkaç ay sonra, 1570 baharında Istanbul'a bir elçi gönderdi. Karşılığı ne olursa olsun, Türk dostluğunu muhafaza etmek azminde olduğunu bildirdi. II. Selim'in Çar'a yazdığı mektupta, Türkistan yolunu kapamaktan çekinmesi hatırlatıldı. Rusya, henüz Kırım'a yıllık vergi verir bir devlet olduğu için, bu nâme-i hümâyûn, tâbi bir hükümdara hitap eder tarzda kaleme alınmıştı. Bundan sonra Türkiye, Kıbrıs'ın fethi ve fetihten doğan Avrupa savaşına daldı. Rusya meselesiyle uğraşmak, Kırım'a bırakıldı. Devlet Giray Han, Moskova'ya girerek Ruslar'ı ağır şekilde yendi. Ancak Kazan ve Astırhan gibi iki Türk ülkesinin Ruslar'dan kurtarılması mümkün olamadı.

AHLAT'TAN GEÇERKEN

Yazan: Ord. Prof Dr. A Süheyl Ünver

DÖRDÜNCÜ Sultan Murad'ın meşhur bir Revan ve Tebriz seferi ve zaferi vardır. Bu vesile ile ayrı yollardan gidip dönerken Anadolu'yu da dolaşır ve teftiş eder. Dönüşte bilhassa Ahlat'a uğrayarak ecdâdının kabirlerini ziyaret eder.

1 şevval 1044 (1635) de yola çıkar. 15 Recep 1045 (1635) de, 9,5 ayda sefer sona erer. Dönüşte 29 Rebîülâhır perşembe günü (1635) Kârmuç (Ahlat)'ta bir gece kalır ve ecdâdını ziyaret eder.

Topkapı Sarayı Müzesi Bağdad Köşkü K.N. 405'te kayıtlı ve iki yazma eserin ortasında birlikte ciltlenmiş ve incelediğimiz zaman da henüz fişe geçmemiş «Revan Seferi Rûznâmesi»nde bu ziyaret hakkında şu satırları okuyoruz:

«... Bu kale, Ahlat kalesi demek ile meşhurdur ki, leb-i deryâda vaki olmuştur. Padişah-ı mezburu, kale kulu, sancakları ile istikbal edüb ve kudum-ı memunlarına kurbanlar eyleyüb ve kaleden top şenlikleri edüb, dua ve senâ eylediler. Ve bu kale içinde ve etrafında olan kâgir binalar ve zir-i zeminler ve mermerden kemerler, vasfı kabil değildir ve içinde künbetler vardır.

İçinde hâlâ ecdâd-ı âl-i Osmân olub ve evlâd ve ensâbı ile bile tabutlar içinde kadid olmuşlar. Halk-ı âlem gelüb, ziyaret ederler. Padişah otağa nüzul etmeden rahş-ı can-bahşının inanın çevirüb mezkûrları ziyaret edüb, duay-ı hayr etdiler ve mezkûrların isimleri bunlardır:

- Rustayî Han
- Bugay Han
- Hasan Padişah
- Akkoyunlu Bayındır Han
- Özcü Sultan Ergun

Şeyh Hammar(1) Şeybanî i Ensârî — Ve evliyâullahdan 19 kimse medfundur.

Bu bir şehirdir ki ve bunlar bir sultanlardır ki, tarihlerde mezkûrdur».

Câm-ı Cem-âyîn «Silsile-i nâme-i Selâtıyn-ı Osmânîye» eserinde Hasan Bin Mahmud Bayatî'nin bu kısmı ilgilendiren sultanlar, bu listede sıralanmıştır.

- Tuğrul
- Aykutlug bin Tuğrul
- Bay Timur
- Kızıl Boğa
- Oğlu, Kayı Alp (2)

---

(1) Diğer bir kayıtta Amar geçiyor.

(2) Kayı Alp. Osmanlı Türkleri Hanedanı Oğuzların Bozok kısmından ve Kayılar'dan sayılıyor. On birinci Milâdî asır başlarında Ahlat civarına gelip yerleşiyorlar. Kayıhan kabilesi.

Büyük Tuğrul Bey'in, Bağdad'da Halifeye, arslan derisini takdimi.

خلیفه یه ایلندی دستم شیم

ارسلان در بینی طغرل اودم

Bunlar Âl-i Osmân ecdâdı. Bir kısmı Ahlat'a gelerek orada kalıyorlar.

Süleymân-Şâh, Taht-ı Süleyman Tekkesi (Ahlat'ta bir mahalle) şeyhi konuk iken, vücuda geldi. Ahlat'ta babası ölünce, ol fetretde il ve ulusu ile Erzurum'a gelir. Fırat'ı geçerken ölür. Caber kalesi önüne defnederler. Sıtmalı, Fâtiha okusa şifa bulur.

Topkapı Sarayı Müzesi Bağdad K.N. 408'de kayıtlı Birinci Sultan Ahmed albümünde Âl-i Osmân ecdâdından şu zevatın isimleri ve resimleri vardır:

- Tuğrul
- Mehlayil'in oğlu veya karındaşı olan Yezd
- Yalvaç Bey
- Sungur Bey
- Çemender
- Kurtarı Bey

Bunlar Âl-i Osmân için Türkçe ve mesnevî tarzında manzum bir şehnâme veya Silsile-i nâme'nin resimlerinden olmalı. Eser ya tamamlanmadı veya oraya konmak için hazırlanmadı. Bu Türk ressamlarınca XVI. asırda hazırlanmış tabloların bir kısmı, resmi çok seven genç hükümdarın albümüne kondu.

Câm-ı Cem'de, Kızıl Boğa, vefatı 617 (1220) denen zat, Bugay Han mıdır? Lâkin vefatı 680 (1281).

«Monuments Turcs d'Anatolie» A. Gabriel eserinde, Bugatayaka künyesi yazılı. Bu Bugay Han'a ait olmalı. Abdürrahman Şerif, Ahlat kitâbeleri eserinde (1932) Şeyh Ammar ve ailesi kabirleri, Akkoyunlu Han, meşhur künyesini öğreniyoruz. Hasan Padişah'ın, Taht-ı Süleyman mahallesindeki künbeti yerlilerce söyleniyor. Evliyâdan 19 kişinin ikisi, Şeyh Necmeddin ve Şeyh Mehmed isimlerini öğreniyoruz. Mütebakisi Şeyh Ammar ve ailesine mi aittir? Birşey denemez.

Demek ki, bu suretle Anadolu'da Selçuklular devrinde başlayan ve Anadolu Selçuklu devleti imtidadınca ve Osmanlılar'ca daha kutsîleşen bir Panteon'umuz, Ahlat'ta kurulmuş oluyor. O kadar ki, Yavuz Sultan Selim ve oğlu Kanunî Sultan Süleyman, Şark seferine giderlerken, Anadolu'da Selçuklu devrinde yerleşen ilk cedlerinin kabirlerini ziyaret ediyorlar. IV. Sultan Murad da, Van'dan yukarı çıkıp, gölün sağını takiben seferden dönüşte ecdâdını ziyaret ediyor. Bu mahallin mübarekleştirilmesine güzel üç misâldir.

Âl-i Osmân ecdâdından Yalvaç Bey'in fakirlere sadaka ve elbise dağıtması (sağda). Yine Âl-i Osmân ecdâdından Kurtarı Bey'in kılıcı ile cenge gitmesi (solda).

Sungur Bey'in sungurla ava gitmesi (sağda). Bir vahşî atı yakalayıp koşarak gitmeye hazırlanması (solda).

Osmanlılar burada yatanları Âl-i Osmân ecdâdı sayarak ziyaret ediyorlardı ama, şecere iyice tetkik edilip, diğer silsilenâmelerle mukayese olunursa, Tuğrul denen Büyük Tuğrul Bey'dir. Ve belki ismi verilmiş makamdır. Biz, Osmanlılar'ı Selçuklular'dan bir kol olarak kabûl etmek temayülünde olduğumuzu bildirmek isteriz. Yine Hasan Bayındır (Hasan Padişah) Büyük Tuğrul Bey, dedesi kardeşi olarak kabûl olunarak Ahlat'ta yatanların en eskisi sayılıyor.

Ahlat, en eski tarihlerde Bizans'a karşı en mühim stratejik bir mevki olmakla kalmamış, Ortaçağ'ın Kahire, Bağdad, Rey, Semerkand gibi büyük şehirlerinden bir mâmure olmuştur ki, yalnız harabelerinin, yürüyüş ile iki saat imtidadında olduğunu öğreniyoruz. Eski tarihî belde ile yeni Ahlat arası geniş sahada, dünyanın en mühim, dikkate şâyân ehemmiyetli, her biri birer sanat şâheseri olan mezar taşları ile doludur.

Evliyâ Çelebî, buradan ne tarafa sefer edilirse nusret ve zafer muhakkaktır, diyor. Alparslan (1063 - 1072 kasım) birliklerini topladığı Ahlat gibi uğurlu bir yerden Malazgirt'e çıkarak mâlûm zaferiyle kendisinden çok kalabalık Bizans ordusunu perişan etti. Kumandanı imparatoru esir aldı ve dünya tarihçilerinin yazıp, bütün dünyaya parmak ısırtan bu insanî muamelesi ile onu serbest bırakıp, geri gönderdi. İşte, Ahlat ve onun yakınındaki Malazgirt, tarihimize şerefle ve hâtıralarla dolu olarak mâl oldu. Ahlat bize Selçuklular'ın yadigârıdır. Orasını mühim ve lâkin aynı zamanda, aynı isimleri taşıdıkları hâlde efsâneleşerek başka adlarla karşımıza çıkan başbuğ ve kahramanlarla bu mahal ve sahası mübarekleşmiştir. Bu mübareklik, Osmanlılar'ca da Anadolu muzafferiyetinin beşiği sayılmış ve daima tevkir ve ziyaret edilmiştir. Oraya gidenler, gömülü olanların, asırlara göre farklı bile olsa isimlerini tesbiti ihmâl etmemişlerdir (3).

---

(3) Daha fazla bilgi için, Düvel-i İslâmiye, Halil Edhem tercümesi s. 320. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, Topkapı Sarayı Müzesi Bağdad Köşkü K. N. 405 1. Sultan Ahmed Albümü, Bağdad K. N. 408. Câm-ı Cem-âyîn. Revân Seferi Rüznâmesi. Monuments Turcs d'Anatolie, A. Gabriel. Cild. 1. Abdürrahman Şerif: Ahlat Kitabeleri 1932. Süheyl Ünver, Alparslan 1960. İsmail Habib Sevük, Malazgirdin kendisi serisi 23 eylül 1949.

İlk Türk Tiyatro Adamı

Ahmed Fehim Efendi

II

Yazan: Metin And

AHMED Fehim, Bursa'dan Istanbul'a dönünce annesi ölüyor. Olaylardan ötürü Ermeniler hep bir köşeye çekilmişlerdir. Ahmed Fehim, Mınakyan ve Binemeciyan ile İzmir'e gidiyor, Kordon'da Kukuli'nin büyük yazlık tiyatrosunda temsiller veriyorlar. Toplulukta şu sanatçılar bulunmaktadır: Mınakyan, Binemeciyan, Büyük Şahinyan, Aleksanyan, Yaldızcıyan, Sisak, Aram Mınakyan, Aznif, Mme Binemeciyan ve Mişal Berberyan. Selânik'te Eden tiyatrosuyla sözleşme yapıyorlar. Ahmed Fehim 6 payı az buluyor, sonunda Mınakyan'ın 13 pay, A. Fehim'in 12 pay alması kararlaşıyor. Bir yanı gazino olan Eden Tiyatrosu bir Yahudi'nindi. Sonradan Selânik'te buldukları Hacı Tatyos'u, karısı Agavni'yi, baldızı Reçine'yi ve Baltazar'ı topluluğa alıyorlar. Ancak ötekiler A. Fehim'in 12 pay almasını çekemiyor.

Bunun üzerine Mınakyan, komedyada başarılı olamadığından A. Fehim'i atlatmak için Bulgaristan'dan Matosyan ile karısı Satenik'i çağırıyor. Bu sırada Selânik'e suflör Sadık idaresindeki tulûat tiyatrosu geliyor. Mınakyan topluluğu dağılıyor. Reçine, Baltazar, Hacı Tatyos, karısı Agavni, baldızı, bu topluluğa katılıyor; onlar İskeçe'ye, A. Fehim de Istanbul'a dönüyor.

Mınakyan topluluğu Kavala'da iken A. Fehim'i çağırıyorlar; ancak yola çıkınca 1313 Yunan savaşı kopuyor, İzmir'e gidiliyor, mevsimi Karataş'ta açıyorlar. Kukuli tiyatrosunda oynuyorlar, işler iyi gitmeyince Istanbul'a dönüyorlar. Ermeni olaylarından kaçmış Ermeni oyuncular, bu arada Holas, Sancakcıyan, Çaprast, Istanbul'a dönüyorlar. Çobanyan, Madam Hekimyan, Mınakyan topluluğuna geçiyor. Kadıköy'de Papazın Bahçesi'nde, Üsküdar'da Tophanelioğlu Millet Bahçesi, Adalar, Göksu'da temsiller veriyorlar. Bir de Mehmed Hulûsî adında yeni, Müslüman bir oyuncu vardır.

Daha sonra Binemeciyan ailesi (Araksi, Adrien, Eliza, Onnik çocukları) Mınakyan topluluğundan ayrılıp Şevki topluluğuna geçiyorlar. Kadıköy'de Takfor'un Zamboğlu Tiyatrosu'nda iyi iş yapıyorlar. Ancak, Mınakyan, Binemeciyan'ı kandırıp alınca, A. Fehim tek başına kalıyor. Mınakyan Türk oyuncusu oynattığını söyleyebilmek için Ahmed Necib'i alıyor. Yeniden Mınakyan ile birleşiliyor.

Filonun Çanakkale'de bulunduğu bir sırada, Çanakkale'de Maarif Gazinosu'nda temsiller veriliyor. Parayı, donanma ödüyor.

Istanbul'a dönüyorlar. O sırada Fasulyeciyan ile çalışan Kınar da Varna'dan dönmüştür. Başkalarıyla birlikte o da topluluğa katılıyor. Şehzâdebaşı'nda Letâfet Apartımanı'nın üst başındaki Tal'at Paşa'nın arsasında Abdülhamid'in başmâbeyncisi Ârif Bey'in, padişahtan gizli yap-

tırdığı tiyatroda, Ramazan temsilleri veriyorlar. Karşı sırada Fevziye Tiyatrosunun olduğu yerde, Kel Hasan, alt başta da Şevki oynamaktadır.

Bu arada A. Fehim'in oğlu Münif ve kızı Nezahet doğuyor. Birkaç yıl hareketsiz geçiyor, dördüncü yıl Bursa'da Ahmed Vefik Paşa'nın yaptırdığı tiyatroda temsiller veriyor. Takfor'un Zamboğlu Tiyatrosu yıkılmıştır. Para toplanıyor, kredi bulunuyor, aynı yerde 28 paylı ve 54 localı bir tiyatro yapılıyor. A. Fehim, Mınakyan'dan kendi adına küçük bir komedya tiyatrosu kurmak için izin istiyor, Mühürdar Tiyatrosu tutuluyor. Binemeciyan, Holas, Çobanyan, Şahinyan, Madam Binemeciyan, Keyifli Mari, Reçine, Aznif, Kınar ile ilk temsili, Mühürdar'da, ikinciyi Bakırköy'de veriyorlar. İşleri iyi gidiyor. Istanbul Merkez Kumandanı Saadeddin Paşa temsillerine geliyor. Bu paşa, tiyatroyu çok sevmektedir, Çenberlitaş'taki konağında büyük bir tiyatro salonu vardır. Ünlü dekorcu Şişeciyan'a dekorlarını yaptırtmıştır. Halaylıklarından bir tiyatro topluluğu kurmuştur. Ayrıca, Holas, Mınakyan da burada bir, iki temsil vermişler, kızlara Leblebici Horhor Ağa operetini öğretmişlerdir. Paşa, A. Fehim topluluğunu çağırıyor. Saatçinin Şapkası ile Sarı Eldiven'i oynuyorlar. Paşanın kardeşi de tiyatroya düşkündür.

Ahmed Fehim, Libade'de bir dansçı kız buluyor, adı: Kamela. Onu topluluğuna alıyor. Toplulukta Mınakyan'ın oğlu Aram ve karısı Aznif de vardır. Bakırköy'de üçüncü temsil 44 lira, dördüncüsü 51 lira getiriyor. Kamela'nın ünü Istanbul'a yayılıyor. Bu kızı sonra Fransızlar Paris'e götürmüşler, orada ölmüş. Asıl adı Fotiko. Topluluk Manastır'a gidiyor. Müşir Kerim Paşa'nın yaptırdığı tiyatroda oynayıp Selânik'e geçiyorlar. Burada Salon Varyete'de iki, üç temsil verip Istanbul'a dönüyorlar. Ötekiler kıskanıyor. Programlarda, afişlerde «İdare-i Ahmed Fehim»in yanına Binemeciyan'ın adı da yazılıyor. Bursa'ya gidiliyor. Ahmed Vefik Paşa'nın tiyatrosu harabe durumundadır. Paşa'yı çekemiyenler tiyatroyu bu duruma sokmuş, onun dekorcu Şişeyan'a yaptırdığı dekorlar da yok olmuş. Süleyman Nazif, Bursa'da mektupçudur. Istanbul'a dönüyorlar, ötekiler Mınakyan'la barışıyorlar. A. Fehim Istanbul'da vodvil oynatmaya başlıyor. Kamela ayrılıyor, Mınakyan, ayağını kırdığı için aylarca alçıda kalıyor. Ramazan gelince Mınakyan, Ferah Tiyatrosu'nda temsiller veriyor, sahneye iki kişiye yaslanarak çıkıyor. Kış gelince, Haleb Çarşısı'ndaki Varyete Tiyatrosu'nda temsillere başlıyorlar. Piyer Agobyan adlı bir Ermeni

Ahmed Fehim, Mınakyan ve Kınar Hanım.

zengini yardım ediyor. Reşad Rıdvan ile Osman Nuri'nin çevirdiği vodvilleri oynayarak yeni bir çığır açılıyor. Madam Mongodin, Durand - Durand, Aile Saadeti, Üç Şapka, Tatlîk Eğlenceleri gibi vodvilleri oynuyorlar. Toplulukta Rupen Binemeciyan, Tolayan, Çobanyan, Mınakyan ve vodvillerde büyük başarı gösteren Kınar vardır.

Asıl işi A. Fehim yaparken, kendisi 2 pay, Binemeciyan 5 pay, Hekimyan 5 pay alırken, Mınakyan 10 pay almakta. Bu haksızlığa Ermeniler bile kızıyor, A. Fehim 12 altın almaya başlıyor. Mınakyan bu başarıyı çekemiyerek jurnal ediyor, Matbuat Sansür Müdürü Ruhi Bey, vodvillerin ahlâka aykırı olduğu gerekçesiyle vodvil oynanmasını yasak ediyor. Yeniden melodramlara dönülüyor.

Topluluk Tekirdağ'a gidiyor, Ahmed Fehim kalıyor. Dragon Mehmed Efendi'den Ferah Tiyatrosu kiralanıyor, Binemeciyan, Şahinyan, Tolayan, suflör Arşak, Madam Binemeciyan, Ortaoyuncu Kemal Efendi, Uzunçarşılı Ali Efendi, Arşak'ın karısı, Keyifli Mari, Araksi, Şahinyan'ın kardeşiyle bir topluluk kuruluyor. İbnürrefik Ahmed Nuri onlar için Perichon'un Seyahati'ni çeviriyor. A. Fehim, 17 günde tiyatronun bütün dekorlarını yapıyor. Büyük başarı elde ediyorlar, 55 altın kazanıyorlar. Dragon Mehmed gelirden % 25 alıyor.

Yaz gelince Binemeciyanlar ve Şahinyanlar ayrılıyor. A. Fehim, Çaprast'ı alarak Istanbul köylerinde temsiller veriyor, kışın Ferah ve Varyete tiyatrosunda oynuyorlar. Karagöz oynatan iki Türk gencini alıyor: İsmet Fahri ile Hakkı Necip. Terakki gazetesinin başyazarı Faik Sabri, A. Fehim'e bir genç tanıtıyor: Raşid Rıza. Faik Sabri asıl adı Miralayın Neferi olan bir oyunu Türkçe'ye Kaptanın Kaynanası diye çevirmiştir, hem kendisi, hem Raşid Rıza'nın oynamasını istiyor. A. Fehim kabûl etmiyor. İki yıl Raşid Rıza, A. Fehim'e durmadan geliyor, oynamakta ayak diriyor. Ahmed Fehim onu oynatmıyor, ama hep yanında götürüyor. Üsküdar'da Tepe Tiyatrosu'nda Durand - Durand oynanırken, 1908 yılıdır, Hürriyet ilân ediliyor ve böylece Meşrutiyet Tiyatrosu dönemi diye adlandırdığımız canlı bir tiyatro hayatı başlıyor.

Ahmed Fehim'in bir türlü izin vermediği Raşid Rıza da Vatan Yahut Silistre'de İslâm Bey rolüyle sahneye adımını atıyor. Böylece Ahmed Fehim için kendini göstereceği yepyeni bir dönem açılmıştı. 1908'de Ahmed Fehim Benliyan ile kurdukları Osmanlı Komedi Kumpanyası ile Mürebbiye'yi oynuyorlar. Ahmed Fehim Efendi aynı yıl Mürebbi-i Hissiyât Cemiyeti'ne, Millî Osmanlı Dram Kumpanyasına da katılıyor. Bundan başka Raşid Rıza ile Suzan Hanım'ın katıldığı Ahmed Fehim Kumpanyası'nı kuruyor. 1911 yılında Ahmed Fehim ile Zabel Hanım Yeni Osmanlı Sahnesi'ne katılıyorlar. Daha sonra Ahmed Fehim ile Hekimyan Hanım Yeni Osmanlı Tiyatrosu'nda birleşiyorlar. 1912'de Burhaneddin Bey'le birleşti. Bundan sonra bir süre Şark Dram Kumpanyasıyle çalıştı. 1913'te Raşid Rıza ile Ahmed Fehim, Yeni Sahne-i Hâile, Dram Komedi Kumpanyası adı altında birleştiler, çeşitli oyunlar arasında Othello'yu da oynadılar. 1914'te Osmanlı Tiyatrosu Ahmed Fehim yönetimindedir. Mınakyan ile Nureddin Şefkatî ile birleşince, yeni topluluğa Ahmed Fehim rejisör oldu. Osmanlı Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesine Ahmed Fehim «Komedya Bölümü Nâzımı» oldu. Dâr-ü'l Bedâyî kurulunca, oradaki tatbikat sahnesine öğretmenliğe getirildi.

1915'te Burhaneddin Bey Topluluğu, Nureddin Şefkatî, Muvahhid, Kınar, Zabel ve Ahmed Fehim ile birleşti. Buradan ayrılan Ahmed Fehim, Raşid Rıza, Muvahhid, Ertuğrul Muhsin, Hekimyan, Sara Mannik ve Nıvart ile birleşip bir topluluk kurdular. Burhaneddin 1916'da Benliyan ve Ahmed Fehim ile birleşti. Buradan da ayrılarak Mınakyan ve Aleksanyan, Şahinyan, Felekyan ve Aznif ile bir araya geldi.

Cumhuriyet dönemini gören Ahmed Fehim, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendini resim yapmaya, fotoğraf çekmeye, klişe yapmaya vermişti. 1926'da sanatının ellinci yılı için bir jübile yapıldı. Millî Eğitim Bakanı Mustafa Necati'nin koruyuculuğunda Tepebaşı kışlık tiyatrosunda, şimdiki adıyla Istanbul Şehir Tiyatrosu sanatçıları düzenlemişti. Başka jübileler de yapıldı. Bunlardan biri de Odeon Tiyatrosu'nda verildi. Bu programda çeşitli konuşmalar ve gösteriler yanında Vedat Nedim Tör'ün Hâzım Körmükçü için yazdığı Görücü adlı tek perdelik komedi oynandı (oyunun yazma metni kitaplığımızda bulunmaktadır). Hâzım, burada görücü rolünü oynadı. Bu jübilenin geliriyle Ahmed Fehim Aksaray'da cadde üstünde bir ev almıştı. Son yıllarında felce ve mesane darlığından rahatsızdı. 2 ağustos 1930'da ölmüştür. Büyükada'da Tepeköy mezarlığına gömüldü.

Ahmed Fehim'in sinemacılık denemeleri de vardır. Malûl Gaziler Cemiyeti için Mürebbiye filmiyle, Binnaz'ı çevirdi. Her

Ahmed Fehim Nıvart Hanımla.

iki filmin de tarihi 1919'dur. Türk tiyatrosunun en önemli sanatçılarından Fikret Şâdi, ve Raşid Rıza onun yanında yetişmiştir. İ. Galip Arcan da, ilk sahneye onun topluluğunda çıkmıştır. Mınakyan'ın Ekmekçi Kadın, Fanfan Claudine, Kantocu Kız, Marie Rose, Henriette ve Louise, Paris Fıkarası, Jacque Varley, Paris Paçavracıları, Dalila, Pierre Duchemin, Suzanne Imbert, Biçare Minyon gibi melodramlarda oynamakla birlikte onun asıl sanatını gösterdiği oyunlar, tek perdelik Molière, Labiche gibi yazarlarla, yine Fransız yazarlarının vodvilleridir. Molière'den Ahmed Vefik Paşa'nın tercümesi Zor Nikâh'ta İvaz Ağa ve Dame Linetî onun en başarı kazandığı rollerinden birisidir. İbnürrefik Ahmed Nuri'nin Tecdid-i Nikâh'ında Servet Efendi'ye, İki Sağırlar'da ilk sahneye adımını attığı Boniface rolü yerine daha sonra Damvago'yu oynamıştır. Belli başlı piyeslerde şu rolleri oynamıştır: Besa'da Zübeyir, Vatan yahut Silistre'de Abdullah Çavuş, Safvet Nezihi'nin İzah ve İstihzah adlı komedyasında Rükneddin Bey, İzdivaç İdarehanesi yahut Sürücüler'de Gerome Pirat, Victor Hugo'nun Cromwell'inde (Diktatör diye çevrilmiştir) Sir Jovas, Kadın Pençesi'nde Merlo, Asker Oğlu'nda Hâzik Bey, Arsen Lüpen'de Monsieur Cornay Martin, La Dame aux Camelias'da Batistain, Biçâre Minyon'da Flamberi, Pierre Duchmain'de Filuje, Marie Rose'da Kosad, Rojali'de Monsieur Paul, Fanfan Claudine'de Simokli, İki Öksüz'de Martin, Dalila'da Marquis de Sora, Kantocu Kız'da Rejisör Duclos, Bir Kadının On Senelik Hayatı'nda Rialto, Ekmekçi Karı'da Ekmekçi Kri Kri, Simone ve Mari'de Gabriel, Othello'da Othello, Madame Mongodin'de Monseiur Mongodin, Müteveffa Toupinel'de Mathieu.

Meşrutiyet'e kadar Istanbul dışına çok çıkan Ahmed Fehim, Meşrutiyet'te de çıkmıştır. 1908'de Ahmed Fehim'in topluluğu Hakkı Necip, Tolayan, Fahri, Ekrem Baltazar, Seferyan, Hekimyan ve Raşid Rıza ile önce Selânik'e, burada Vatan ve Zavallı Çocuk'u oynadıktan sonra, bir başka topluluğa katılarak Üsküp ve Manastır'a gitti. 31 mart olayı üzerine de Samsun'a giderek daha önce oynadığı Nemlizâde'nin tiyatrosunda temsiller vermiş, burada bir yıldan fazla kalmıştır. Daha sonra Burhaneddin Bey topluluğu ile tekrar Selânik'e gider. Bu dönemde kurduğu Yeni Osmanlı Tiyatrosu, Osmanlı Tiyatrosu gibi topluluklardan başka kısa bir süre Berrî ve Bahrî Tenezzüh İdaresi Heyet-i Temsiliyesi'nde de oynamıştır.

Bu iki yazımızda göstermeye çalıştığımız gibi Ahmed Fehim'in gerek Tanzimat, gerek Meşrutiyet dönemi tiyatrosunda, aktör, idareci, sahne koyucu, tiyatro mimarı, dekorcusu ve öğretmen olarak yeri çok büyük ve önemlidir.

Balta Asma

Yazan: Reşad Ekrem Koçu

BALTA asma, yeniçeri argosundaki bir tâbirdir. Bir yeniçeri zorbasının, ayakdaşı, adamı ve yine ocaklı hezele ve hayta gürûhu ile beraber yatağan, bıçak kuvvetine dayanarak haraç almak için herhangi bir işe mâni olmaya kalkacak olanları ölümle tehdit ederek, cihana meydan okuyup, pervâsızca el atması ve bunu ilân için mensup olduğu yeniçeri ortasının «nişan» denilen alâmet-i fârikasını bir levha şeklinde resmettirerek bu levhayı, haraç alacağı büyük yapılara, Istanbul limanına ve iskelelerine tüccar malı getirmiş gemilere götürüp asmasına «balta asma» denirdi.

Balta asma zorbalığı, zorbalık yolundaki bu tâbirin yeniçeri argosuna girmesi, yeniçeri ocağının bir asker ocağı olmaktan çıkıp haşarat yatağı hâlini aldığı III. Sultan Selim'in devrinde başlamış, Vak'a-i Hayriye'ye kadar devam etmiştir.

196 yeniçeri ortasının kılıç, top, mızrak, balta, gemi çapası, kayık, çadır, minare, cami, arslan, deve, at, kuş, balık, çiçek, ağaç, merdiven, süpürge gibi güzel, çirkin, münasebetli, münasebetsiz bir alâmeti vardı ki, buna «nişan» derlerdi. Orta nişanları, kışlalarda koğuş kapılarına, şehir içinde de hangi orta hangi semtin muhafaza ve inzibatına memur ise, oradaki yeniçeri kolluğunun kapısına ve orta bayraklarının üzerine nakledilirdi. Nişanlara, uğruna tereddütsüz can feda edilecek bir kudsiyet atfedilirdi.

Son devirlerde yeniçeriler, orta nişanlarını bâzû ve baldırlarına da dövme suretiyle nakşettirir olmuşlardı; kısa diz çağrı giydiklerinden, baldır nişanları daima görünür, tozluk takınır olanları da, kahvelerde oturdukları zaman, ayaklarından pabuçlarını çıkarırken nişan göstermek için baldırlarından tozluğu da atarlardı.

XVII. asır ortalarında devşirme kanununun kaldırılması ve ocak kapısının yeniçeri olmak isteyen herkese açılmasından sonra, ocaklı olmanın nüfuzundan istifade kaygısıyle bütün esnaf, hattâ kayıkçı, hammal, dellâk gibi ayaktakımı ve baldırıçıplak serseri, yeniçeri yazılmışlardı.

Yukarıda hududunu çizdiğimiz devirde ise yeniçerilik meşru ve edepli bir iş olmaktan çıkarak bir şakavet hâlini almış, büyük şehir halkını ve tüccarın ırz ehli olanlarını uluorta soymaya başlamışlardı. Yeniçeri kabadayılarının bu yolda icad ettikleri en kârlı usul de Istanbul limanına mal ve erzak getiren tüccar gemilerine «balta asmak» idi. Bâzu ve bıçağına güvenen zorba kabadayı, üç, beş, hattâ büyüklü küçüklü otuz, kırk taneye kadar, geminin burnuna, mensup olduğu ortanın tahtadan yapılmış kocaman bir nişanını mıhlardı; bununla, o geminin kaptan, gemi sahibi ve geminin içindeki malın sahibi olan tüccarın kendi himayesinde olduğunu ilân etmiş olur, bu himaye karşılığı olarak bu geminin hamulesinden bir arslan payı alırdı.

Her namlı kabadayının birkaç yüz eli bıçaklı, vurucu yakıcı adamı, tehlikeli baldırıçıplaklardan mürekkep bir çetesi

bulunurdu. Her namlı kabadayının çetesine in vazifesini gören bir de mükemmel kahvehanesi bulunmak âdetti. Pek mükellef yapılıp döşenen bu kahvehanelerin üzerine de bekâr odaları yapılırdı. Başkasının baltasını indirip kendi baltasını asmak için bir zorba-kabadayının, rakibini, hasmını bıçağı altından geçirmek lâzımdı. Yâni bir kabadayı düellosu olurdu. Bu bıçaklı dövüşme bazan iki rakibin çeteleri efradı arasında bir şehir muharebesi hâlini alırdı. Bu bıçak oyunlarının sahnesi de Galata surlarının dışındaki hendek idi. Bugün en ufak bir izi bile kalmamış olan Galata hendeğinin Istanbul tarihinde çok kanlı hâtıraları vardır.

Istanbul limanına gelen yaş meyva ve sebze ise, balta sahipleri tarafından doğrudan doğruya kendi sahalarına indirilir, orada kendi adamlarına diledikleri fiyatla sattırılır, gemi ve mal sahiplerine de keyiflerine göre bir nakliye ücreti verilip hesap çıkarılırdı. Şeyhîzâde Es'ad Efendi'nin «Üss-i Zafer» adındaki meşhur eserinde kaydettiğine göre, bunlardan biri, bir seferinde Karamürsel'den meyva gönderen bir adama çıkardığı pusulada «nakliye, kantariye, hamaliye, dükkân kirası vesaire, birçok masraflar kaydettikten sonra mal şu kadar noksan çıktı, bu kadarı da çürüyüp atıldı» diyerek mal sahibini borçlu çıkarmış, üstelik de para istemişti.

Malını verdikten sonra bir de borçlu kaldığını gören adamcağız ne cevap vereceğini şaşırmış, balta sahibi, zorba yeniçerilerin hesap pusulasını ibret olmak üzere Karamürsel iskelesindeki kahvehanelerden birinin duvarına asmıştı. Alemdar Mustafa Paşa'nın çok kısa sürmüş diktatörlüğünde, yeniçeri zorbaları şiddetle takip ve başlıcaları idam edilmiş, tüccar gemilerinin burunlarındaki «baltalar» yeniçeri nişan levhaları indirilip parçalanmıştı.

Yeniçeri zorbaları tarafından balta asılan yerlerden biri de Istanbul içindeki yapılar idi. Müslim ve gayri-müslim, zengin ve orta hâlli; konak yahut evceğiz, bir adam çatı çatmak istedi mi, o semti bıçağı altından geçirmiş yeniçeri zorbası gelir veya «ırgatbaşı» unvanı altında adamını gönderir, o da yapıya, sapında ve demir sathında zorbanın mensup olduğu yeniçeri ortasının nişanı bulunan bir balta, keser veya küreği yapının en uygun yerine asardı. «Balta» asıldı mı, yapı sahibi artık yapısına karışamazdı; kereste, çivi, tuğla, kiremit, kireç vesaire ne lâzımsa balta sahibinin vasıtasıyle aldırtır; usta, kalfa, dülger, rendeci, nakkaş, sıvacı, ırgat olarak da balta sahibinin bulup getir-

Yeniçeri Ağası.

diği adamları kullanmaya mecbur olurdu.

Baltayı asan zorba, yapı için gereken şeyleri, dilediği yerden narhın üstünde fiyatla alır, amele gündeliğini yine narhın üstünde tayin eder, iki misli gündelikle adam çalıştırır, parayı tam tahsil eder, yerlerine dağıtır, öderken de noksan öder, aradaki büyük fark da, zorbalık payını teşkil ederdi.

Yapılardan, semtin yeniçeri kolluğu zâbit ve neferleri de bir hisse alırlardı. Bir nevi hava parası olduğu için buna «tayyârat» denilirdi; bütün resmî muamelesini tamamlamış olan yapı sahibi, kolluğun tayyârat akçasını def'aten ve peşinen vermedikçe, veya haftalık taksite bağlamadıkça işe başlayamazdı.

Kolluk zâbit ve neferleri de ekseriya evvelce kararlaştırılan miktardan ziyadesini koparmaya çalıştıklarından, yapıya baltasını asmış yeniçeri zorbasının adamlarını işten menetmeye kalkar, iki takım arasında kavgalar, hattâ bazan kanlı vak'alar olurdu. Cevdet tarihinde bu yüzden çîkmış son derecede şâyân-ı dikkat bir vak'a kayıtlıdır:

Hicrî 1233 Kumkapı yangınında Büyük Ermeni kilisesi de yanmıştı. Kilisenin inşasına başlandığında, mütevellî heyeti balta sahibi bir zorbanın himayesine sığınmış, işi zorbanın ırgatbaşına bırakmış olduğu hâlde, civardaki yeniçeri kolluğu zâbit ve neferlerine ve semtin kahvehane kabadayılarına da birer miktar para dağıtarak hatırlarını hoş etmişti. Fakat yapı çok büyük olduğu için, para koparmak için gelen gidenin ardı kesilmemişti. Bir gün Kumkapı kolluğu takımı gelmiş, o akşamki rakı paraları verilmeyecek olursa ameleyi dağıtacaklarını söylemişlerdi. Bu müdahale üzerine ırgatbaşı, yapıdaki amele ve rençbere vurun emrini vermiş kolluklarla büyük bir kavga çıkmış, kavga derhal mukateleye dönmüştü; iki taraftan da ölen, yaralanan olmuş, amele kalabalık olduğu için kolluk yeniçerileri kaçmaya başlamış, kaçarken bir kolluk neferi, can havli ile civardaki bir kadınlar hahamına sığınmış. Burayı basan amele ve ırgadlar kolluk neferini hamamın iç halvetinde yakalayarak sürükleye sürükleye dışarı çıkarmışlar ve hamamın kapısı önünde katletmişlerdi. Hamamdaki çıplak kadınlar pek dehşetli anlar yaşamışlar, düşüp bayılanlar olmuş, birkaç gebe kadın çocuk düşürmüştü.

Bazan da bir yapı, herhangi bir sebeple, yeniçeri ocağının büyük ağalarından birinin verdiği emir ve astırdığı balta ile durdurulurdu.

Yine Müverrih Ahmed Cevdet Paşa, yeniçerilerin zamanını idrak etmiş, şöhret sahibi bir zâtın (maalesef bu zâtın adını vermiyor) ağzından şu fıkrayı naklediyor. Fıkra, son derecede şâyân-ı dikkattir, yeniçerileri zorbalıkla itham edenlerin gurebâya, fukaraya karşı takındıkları tavır da zorbacadır; herhalde ibretle okunacak, koca bir milletin ictimaî bünyesinde böyle sivilceler koca bir yaranın açıldığı görülecek satırlardır:

«On beş, on altı yaşlarında idim. Yeniçerilerin tuğyanı artık tahammül olunmaz derecelere varıp, bütün halk bunların tahakkümünden bîzar olmuşlar idi. Hattâ Peykhâne semtinde pederimin bir harap konağı olup tamiri murad eylediğinde yıkılıp yeniden inşasına başlanır. Konağın cadde üzerine olan köşesinde Ayşe Kadın nâmında dul bir hâtunun iki odalı harabe bir hânesi var idi ki, onun o halde durması konağın manzarasını çirkinleştireceğini bazı ahibbâ, pederime ihtar eylediklerinde pederim, Ayşe kadını çağırıp:

«— Komşu kadın, senin hânenin bana lüzumu oldu, kaç kuruş değeri varsa vereyim, bana terk eyle!...

«Demesi ile hâtun bin kuruş talep etti. Pederim razı olarak:

«— Yarın sabah gel de parasını vereyim... demişti.

«Kadın ertesi günü gelip bin beş yüz kuruş istedi; biraz muhavereden sonra ona da razı olup fakat paranın verilmesi daha ertesi güne kaldığından, Ayşe kadın üçüncü günü sabahleyin gelerek, iki bin kuruştan aşağı veremeyeceğini ve nihayet bu miktara dahi muvafakat olunduğu halde, dördüncü günü sabahı yine gelip, üç bin kuruş verilmezse razı olmayacağını söyledi. Bin kuruş değeri olan bir haneye, hâtunun üç bin kuruş istemesi pederin gücüne gittiğinden, Ayşe hâtunla münazaa başlayıp:

«— İki bin beş yüze vermezsen, ben de haneyi cebren alırım!...

Diye korkutma yollu bazı sözlerle kadını def edip tamiratla meşgul olduğu sıralarda Peykhâne'de çalışmakta olan boyacı ustalarından ve yeniçeri eşbehlerinden Ahmed Ağa nâmında bir herif konağa gelip:

«— Vâlidemin hanesini iki bin beş yüz kuruşa cebren alarak yıkacak efendi kim imiş bakayım?!... Çıksın meydana göreyim?!... Diye asıp savurmaya başlayınca, peder, yanına çağırıp lisan-ı münasip ile macerayı anlatmak istedikçe herif soğuk tavırlarla huşûnet eder.

«— Aman dayı... hele söz dinle... İş şöyle başladı, böyle oldu denildikçe, usta-

Yeniçeri tiplerinden: Bir Bostancı.

nın hiddeti şiddet bulur.

«— Be canım, sen emr-i Hakk'a dahi râzı olmaz mısın, işte mahkeme, işte hâkim, haydi gidelim, danışalım, hükûmet ne rey iderse râzı olalım!...

«Gizi sözlerle iknâa başlayınca:

«— Ben ne hâkim, ne şeriat tanırım, ben yeniçeriyim, benim sözüm sözdür!... Diye feryada başladıkda, herifin hadnâşinaslığı pederimin hiddetini tahrik eylediğinden:

«— Vay bre edepsiz!. bak ettiği hezeyâna!. ben adama şeriatı böyle tanıtırım!... diye Ahmed Ağa'yı mecruh edinceye hizmetkârlara dövdürtür.

«O gün öylece vakit geçip sabah oldukda konağı inşa etmekte olan dülger ve amelenin hiçbirisinden eser görünmez. Ebniye muattal kalır. Sebebi tahkik olundukda «Saka» nâmı ile mâruf olan yeniçeri zâbitânından birisi alessabah gelerek işbaşıları çağırub: — Yapı paydos oldu!... Balta astık!... İşlenmeyecek demesi ile amelenin dağıldığı haberi alınır. İş bu dereceye geldikde, peder, Ayşe kadının evini almaktan ve Ahmed Ağa'yı dâva etmekten vazgeçerse de, yapıya devam etmenin bir türlü çaresini bulamaz. Kendisi Bâbıâlî'nin memurlarından olduğu için bir gün âmedî efendiye nakli macera ile istimdatta bulunur. Âmedî efendi:

«— Acâib şey?!... ne diyorsunuz?!... Gibi birkaç sözle lakırdıyı kapatır. Efendinin bu vaziyeti bir kayıtsızlık gibi göründüğünden, ertesi gün sadâret kethudâsı efendiye hikâye-i hâl eder, o dahi:

«— Aman ne söylüyorsunuz?!... Bu ne kadar cür'ettir!... filân diye beyân-ı tahayyürden sonra sözü çevirir. Pederin ise tedbir ve iradesi elinden gidip böyle chemmiyetsiz bir işi sadrâzama kadar söylemeyi niyet ederek gidip etrafıyle anlatır. Fakat sadrâzam hayret ve telâş etmeyerek:

«— Ne çâre beyefendi, herifler söz dinlemekten kaldı, mülâyemetle bir çâre bulunuz, yorgunluk fayda vermez!... cevabını verir.

«Peder bunu akşama bize hikâye etti. Akrabadan olup orada mevcut bulunan bir zât söze başlayarak:

«— Be efendim... İşin böyle hâsıl olmayacağını ben size söylemiştim, benim reyime bırakınız!... deyüp ertesi gün elbiseye müteallik bazı eşyâ-i nefîseden boğça tertib ettirip ve bir miktar para hazırlayıp beni dahi yanına alarak doğruca Yeni Odalar denilen Etmeydanı kışlasına gittik. Yolda giderken 31'inci Ce-

maatin ustası olup, yine akrabamızdan bulunan Hüseyin Ağa'ya müracaatla def'i müşküle çâre bulunacağı söylenmişti.

«Kışlaya vüsûlümüzde, binalarının manâzırı ve medhalleri insana dehşet verecek cesîm bir daireye girdik, Hüseyin Ağa'nın odasını bulduk. Kapıda nöbet beklemekte olan karakollukcu ile izin aldıktan sonra, huzuruna girdik. Bu Hüseyin Ağa uzunca boylu, köse sakallı, bakışı korkunç, sözü sert ve yüksek, fakat dilnüvâz bir adamdı. Refikim boğçayı önüne koyarak pederden arz-ı selâm ile macerayı anlattı:

«— Bu da mahdumumdur, siz pek küçük iken görmüştünüz, belki tanımadınız! diye söze hitam verdi. Hüseyin Ağa hediyeye sevindi:

«— Zahmet olmuş... Bu tekellüfe ne hâcet vardı... Onların hizmeti bizimdir, gibi şeyler söyleyüb: «Karakollukcu bre!» diye sayha eyledi ki, aklım başımdan gidiyor idi. Karakollukcu kemâl-i tâzim ile titreyerek içeri girdikte: «Kahve ve şerbet!...» diye bağırıp, bunlar gelüb içildikte:

«— Haydi bu efendi ile bu çelebîyi alıp filân ortanın ustası ağaya götür, benden selâm edüp yoldaşlardan birkaç erkânsız filân mahalde yapılmakta olan konağa balta asmışlar, indirsinler, orası bizimdir, diye söyle!... diyerek bizi herife terk etti.

«Birçok dairelerden ve meydanlardan geçerek, diğer bir oda kapısına daha geldik. Bu dahi evvelki ustanın aynı ve fakat yastık bıyıklı idi, pek kerîhül-manzar bir adamdı. İkram ve iltifata tenezzül etmeyerek, dargın bir çehre ile:

«— Bizim o konağa kem nazarımız çok idi, ama varın ağa biraderimize dua edin, baltayı aldık, cevabı ile başından savdı.

«Biz teşekkür ile avdette iken, evvelki ağaya dahi uğrayarak ona da teşekkür ettik, gelip pedere işi anlattık. Zavallı adam hayretten hayrete uğradı. Sabahı dar idüb, erkenden ve hepimiz birlikte yapılmakta olan konağa geldik. Bizi müteakıp kışladan iki saka ustası gelüb konağın karşısındaki kahvenin peykesine oturup kahve ve çubuk içtikten sonra, dülger kalfası ile ırgadbaşıyı yanlarına çağırarak:

«— Şimdi işe başlayın, lâkin dikkat edilecek hâl... Eğer ağacın birisi yanlış kesilir veya bir çivi eksik olursa, kendinizi yok bilin!... Heriflere bir de talimat vererek çıkıp gittiler. Konak da yapılıp bitti ve Ayşe kadının evi bin beş yüze alındı».

«Mecelle-i Umur-ı Belediye» müellifi Osman Nuri Ergin, bu mühim eserinde «balta» meselesini azıcık farklı olarak naklediyor:

— «Eski büyük yapılarda battal meşe keresteleri kullanılırdı, yerli çiviler de çok büyüktü; bu keresteleri yontmak ve bu çivileri kerestelere çakmak için dülgerler keser, yerine balta kullanırlardı. Yeniçeri zorbaları yapı sahibinden istedikleri parayı koparamayınca, dülgerlerin elinden baltayı alır ve yapıda bir çiviye asardı, bu, inşaatı durdurmak mânâsına idi ve zımnen: Haddin varsa baltayı al, tekrar işe başla!... demekti. O devirde asılan baltayı yerinden alıp işe başlamak da her babayiğidin kârı değildi».

Şurasını ehemmiyetle belirtmek isteriz ki yeniçeri argosunda haraç almak için zorba elini temsil eden «balta» daima binnefis balta olamamıştır. Üzerinde yeniçeri zorbasının mensup olduğu yeniçeri ortasının alâmet-i fârikası, nişanı bulunan herhangi bir şey «balta»dır. Haracı alınmayan yapıları durdurmak için üzerinde bir orta nişanı bulunan bir tahta parçasını asmak dahi kâfi idi. Bütün kıymet, asılan şeyde değil, o ne olursa olsun, üstündeki yeniçeri nişanında ve yeniçeri ortasından sivrilmiş zorbanın bıçağı kuvvetinde idi.

Bir yeniçeri civeleğini, kayıkçı, fırın hizmetkârı bekâr uşağı güzel bir genci, herhangi bir işle meşgul ayak takımından dilber bir delikanlıyı, nâzenîn takımından bir hanımı, bir fâhişeyi himaye eden ve arkadaşlığını inhisarına alan bir yeniçeri zorbası, o nigâr veya mahbuba üzerinde ortasının nişanı resmedilmiş çevre, bir tülbendi, bir peşkir, bir yelpaze, kabzası nişanlı bir hançer verirdi, bunların hepsi birer «balta» idi.

Omuzunda hâmîsi zorbasının çevre baltası ile dolaşan, hattâ uygunsuz gürûhundan bir gence, elinde balta yelpazesi bulunan bir aşifteye yan gözle dahi bakılamazdı. «Çocukta falan ağanın baltası vardır», «yosma avrettir, amma baltalıdır» denilirdi.

Bu yeniçeri argosu deyimi, nefis bir mısrâ ile şiir diline sokulmuştur:

Balta asmış meh-i nev kârgeh-i gerdûne

Muasır Türk şiirinde de Rıza Tevfik pek güzel kullanmıştır:

Haksızlık ölümdür, hak yaşamaktır
Sürünüp yaşayan millet alçaktır
Gözünü aç oğul, düşman allâktır
Devletli kapuya balta asmasın!

Ölümünün Yıldönümünde

Ahmed Rasim

Yazan: Şemsettin Kutlu

EYLÜL, Ahmed Rasim'in öldüğü aydır. Büyük Türk yazarı, 21 eylül 1932'de ebediliğe göçtüğüne göre bugün, ölümünün üstünden 38 sene geçmiş bulunuyor.

Ahmed Rasim, 1864 yılında Istanbul'da doğdu. Bahaeddin Efendi adında bir adamın oğludur. Ancak bu Bahaeddin Efendi hiçbir zaman oğlunun yüzünü görmediği gibi Ahmed Rasim de, ömrü boyunca vefasız babasının hasret ve elemini çekmiştir. Bir söylentiye göre çocuğu doğduktan hemen sonra, daha kuvvetli bir söylentiye göre ise, çocuğu daha dünyaya gelmeden, evini barkını terkedip kayıplara karışan Bahaeddin Efendi, eskilerin «serseri-meşreb» dedikleri bir kimsedir. Bazan memurluklarla, bazan serbest ticaretle ülkenin pek çok yerini dolaşmış, her gittiği yerde bir kadınla evlenmiş, buradan ayrılırken o kadını boşayarak, yeni gittiği yerde bir başkasını almıştır.

Ahmed Rasim'in annesi olan Nevber Hanım, Bahaeddin Efendi'nin ne ilk, ne de son karısıdır. Bahaeddin Efendi'nin, oğlunu ve karısını terkettikten sonra, gezip dolaştığı yerlerde daha dört kadınla evlenip ayrıldığı ve bunlardan erkek ve kız olmak üzere beş, altı çocuğu olduğu söylenmektedir.

Küçük oğlunu bin bir zorlukla yetiştirmeye çalışan Nevber Hanım'ın da Bahaeddin Efendi'den sonra yeni bir evlenmesi olmuştur.

Ahmed Rasim, çocukluk yıllarını büyük bir sıkıntı içinde geçirdi. Annesi, çocuğunu yetiştirmek için dikiş dikiyor, bazı süflî olmayan hizmetlere bile gidiyordu. Genç kadın, bu arada uzak yakın bazı akrabalarının da yardımını görmüştür.

SOFULAR MEKTEBİ

Ahmed Rasim, okuma çağına gelince, Fâtih'te, bulunduğu semte yakın, «Sofular» mektebine gitti. Sofular, o zamanın tipik mahalle mekteplerinden biriydi. Bu okulda ve daha sonra okuduğu «Tezgâhçılar» ve «Çukurçeşme» adlı mahalle mekteplerinde geçirdiği günler onun zihninde derin izler bırakmış, sonra birçok yazılarında o günlerin anılarını dile getirmiştir. «Falaka» adlı ünlü eseri bunlardan biridir.

On iki yaşlarına kadar, bu şekilde, mahalle mekteplerinde okuyan Ahmed Rasim, 1876 yılında, bazı tanıdıkların yardımı ile Darüşşafaka'ya kaydolunmuştur. Bu okulda yedi yıl muntazam ve verimli bir eğitim ve öğrenim gördükten sonra 1883'te mezun olmuştur. Darüşşafaka'nın son sınıflarında tutulduğu yazı yazma he-

Ahmed Rasim.

vesi ise artık onu ömrü boyunca ardından sürükleyecek bir tutku olacaktır.

Ahmed Rasim, okuldan mezun olduğu yıl, posta ve telgraf nezâreti kalemlerinden birine kâtip oldu. Kısa bir süre sonra evlendi. Posta ve Telgraf Nezâreti'nde bulunduğu sırada ilk yazıları da gazete ve dergi sütunlarında çıkmaya başlamıştı. Aynı zamanda o günlerin tanınmış gazetelerinden «Ceride-i Havadis»e Fransızca'dan çeşitli yazılar çevirmekteydi. Bu gazetedeki çalışmaları fazla uzun sürmedi. Onun en büyük arzusu, zamanın dev gazetecisi Ahmed Midhat Efendi'nin «Tercüman-ı Hakikat»ına yerleşmekti. Bu gazeteye zaman zaman gönderdiği yazılar, orada yayınlanıyor, fakat kendisi, idarehaneye gitmeye cesaret edemiyordu. Nihayet bir gün dişini sıkıp üstâdı görmeye gitti. Ahmed Midhat Efendi onu yakın bir ilgi ile karşıladı. Hattâ postahanede basit bir kâtip olarak çalışmasına şaştığını gizlemedi. Genç ve kabiliyetli yazarı hemen kendi gazetesine aldı.

1885'ten 1908'e kadar Ahmed Rasim zamanının hemen bütün gazete ve dergilerinde şiir, roman, hikâye, sohbet, fıkra çeşidinden pek çok yazı yazdı. Bu konuların dışında tarih, coğrafya, dilbilgisi, matematik gibi konularda da çeşitli eserler meydana getirdi. Servet-i Fünûn topluluğunun çağdaşıydı. Fakat hiçbir zaman onların sanat ve dil anlayışlarının paraleline girmedi. Zevk, duygu, düşünce, ifade tarzı bakımlarından daima onlardan ayrı kaldı. Onların alafrangalığa yönelmiş olmalarına karşılık o, hep yerli Istanbul'u işledi. Büyük bir romancı ve şâir değildi; ama gerçek anlamı ile kendine mahsus usta bir üslûba sahipti.

1908 meşrutiyetinden sonra daha çok görüp geçirdiği ve içinde yaşadığı eski Istanbul'un bin bir renkli tablolarını ve karakterlerini çizen Ahmed Rasim, hâtıra türünün en güzel örneklerini verdi. Cumhuriyet yıllarına kadar zamanının hemen belli başlı bütün gazetelerinde fıkralar, hâtıralar yazdı. Bu arada ilmî çalışmalara da vakit buluyordu. Şinâsî hakkında yazdığı çok değerli bir monoğrafi ile «Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi» bunlardan bir, ikisidir.

Ahmed Rasim, ömrünün son yıllarında artık yazı yazmak gücünü oldukça kaybetmişti. Kaleminde, o eski günlerin zengin renkleri ve parıltıları, üslûbunun kıvraklığı kalmadığı için gazeteler yazdıklarını almakta nazlı davranıyorlardı. Daima mütevazı ve kalender yaşamış yazarın belli başlı bir geçim imkânı da yoktu. Tam bu sırada bu büyük ve değerli yazarın durumundan Atatürk haberdar oldu. Sırf son yıllarını ele güne muhtaç olmadan geçirsin diye onu milletvekili seçtirdi. Bu olayın çok duygulu hikâyesini kısaca anlatalım:

Ahmed Rasim, özel bir işi için Ankara'ya gider. Yıl, 1927'dir. Kesesi elvermediği için şehrin pek mütevazı otellerinden birine inmiştir. Bir, iki gün sonra Atatürk'-

ün yakınlarından biri sokakta kendisini görür. Uzaktan da olsa tanıdığı büyük Türk yazarının elemli durumu onu aşırı derecede üzer. O akşam Çankaya'daki sofrada, bir yolunu bulup, durumu Mustafa Kemal'e anlatır. Atatürk, böylesine tanınmış, böylesine değerli, Türk fikir ve basın tarihine böylesine emek vermiş bir kimsenin son yıllarında bu kadar sıkıntı içine düşmüş olmasından büyük üzüntü duyar. Hemen emir verir; bir, iki görevli gidip, gece yarısına yakın, Ahmed Rasim'i otelden alırlar. Soyunup yatmış olan yaşlı yazar, Atatürk tarafından köşke çağrıldığını öğrenince derin bir heyecana kapılır; çünkü bir şeyden haberi yoktur ve kılık kıyafeti de pek öyle bu saatlerde köşke gidecek kadar iyi değildir. Neyse, bin bir halecan içinde Çankaya'ya varılır. Mustafa Kemal, bu yeni misafirine beklenmedik bir saygı gösterir. Sofrada yanıbaşına oturtur. Uzunca bir süre, enine boyuna sohbet ettikten sonra, sanki birdenbire hatırlamış gibi:

— Üstad, der. Ankara'ya gelirsiniz de bizi aramazsınız. Oldu mu ya bu? Ben birşey düşündüm: Ankara'ya yolunuz düştüğü zaman bizleri görmeniz ve bizim de sizleri görmeniz için sizden bir ricada bulunacağım; münhal olan milletvekilliklerinden birine aday göstersek lütfen kabûl eder misiniz?

Sıkıntısını anlayıp kendisine yardım eli ni uzatan, uzatırken de bu işi böylesine âlîcenaplık ve incelikle yapan büyük adamın bu asîl jesti karşısında Ahmed Rasim'in gözleri dolar. Artık hiçbir şeyden çekinmeyerek duygularını şöylece ifade eder:

— Paşa hazretleri; lokma aslanın ağzındadır, diye bir söz vardır. Bu söz gerçekten doğru imiş. İşte ben o lokmaya şu anda kavuşmuş bulunuyorum...

Istanbul'dan milletvekili seçilen Ahmed Rasim, kırk yıldan fazla emek verdiği basından göremediği vefayı devletten ve Mustafa Kemal'den görerek, son yıllarını belirli bir huzur içinde geçirdi. 932 yılının 21 eylül günü Istanbul'da öldü. Heybeliada'yı çok seviyordu. Vasiyeti üzerine kendisini oraya gömdüler.

Ahmed Rasim'in çeşitli konulardaki irili ufaklı basılmış eserlerinin sayısı 80'i aşmaktadır. Bu arada basılmamış, gazete ve dergi sütunlarında kalmış pek çok yazısı daha bulunmaktadır. Çoğunun güftelerini kendisinin yazmış olduğu şarkıları ise klasikleşmiş Türk müziğinin seçkin örnekleri arasındadır.

Çok tanınmış eserlerinden birkaçı şunlardır: Muharrir, Şâir, Edîb — Falaka — Fuhş-ı Atîk — Muharrir Bu ya — Şehir Mektupları — Cidd ü Mizah — Gülüp Ağladıklarım — Hamamcı Ülfet — Mufassal Osmanlı Tarihi — Şinâsî — Romanya Mektupları...

AHMED RASİM'DEN BİR ÖRNEK:

Softaların Kıyâmı, Mahmud Nedim Paşa'nın İnfisâli

Tarih sahasında oldukça derin ve başarılı incelemeleri bulunan Ahmed Rasim'in bu alandaki eserlerinden biri de «İstibdat'tan Hâkimiyet-i Millîye'ye» adını taşır. Aşağıda, bu eserinden alınmış bir bölüm veriyoruz:

«... Midhat Paşa ile Hüseyin Avni Paşa ve taraftarlarından meydana gelip, kötü idarenin uzayıp gitmesi yüzünden kuvvetlenmekte olan bir hizip, bu sırada bir kat daha belirli hâle geliyor; «Talebe-i ulûm» arasında mühim ve kat'î bir hareket olacağına dair bazı kıpırdanmalar açığa vuruluyordu. Bunlar, biraz evvel de yazıldığı gibi, bedestenden silâh bile tedarik etmişlerdi.

Halk, Tanzimat'ın bahşettiği, etmek istediği bir nevi selâhiyet ve gereğince müdahale noktası üzerinde durarak, eski millî ananelerimizden olan «Şunu isteriz, bunu istemeyiz» tarzındaki alışılmış ayaklanmalarından birini, istibdat sahibinin yüzüne karşı söylemek derecelerine getirilmişti. Bu gibi ayaklanmaların Osmanlı tarihinde emsâli pek çok olduğu gibi, çoğunun neticesinde inkılâplar, tahttan indirmeler de olmuştur.

Softaların ayaklanmasını bu sefer hazırlayan sebep, Şeyhulislâm Hasan Efendi'nin sade kendi mensuplarını tutması, onları yükseltmesi ve bu yüzden birçok müderrislerin nefretini kazanması olduğu gibi, diğer taraftan da Mahmud Nedim Paşa'nın, kötü idaresi yüzünden, sadrâzamlıktan düşürülmesi arzusu idi.

1293 senesi rebîülâhirinin on altıncı çarşamba günü evvelâ Fatih, sonra Beyazıt ve Süleymaniye medreselerinde bulunan talebe-i ulûm, dersleri tatil suretiyle büyük bir grev yaptılar. Bunlar: «Devlet ve memleketin hukuku ve istiklâli şunun bunun ayağı altında kalmıştır. Böyle bir zamanda dersle uğraşılamaz. İslâmlar, Hıristiyanlar'ın ezâ ve cefalarına mârûz kalmışlardır. Sebep olanları ortadan kaldırmak şer'an cümlemize farîzedir. Hasan Efendi'yi istemeyiz, Mahmud Nedim Paşa hâlâ sadârette duracak mı?» tarzında

nutuklar söyleyerek Fatih ve Beyazıt meydanlarında toplanarak, çevredeki başka kimseleri de kendi aralarına çağırıp, Bâbıâlî ile Şeyhulislâm Kapısı yakınlarında silâhlı olarak gezmeye, mahalleler arasında dolaşarak tesirli teşviklerde bulunmaya başladılar. Hattâ mutaassıp ahaliden birçoğu da, başlarına sarık sararak bunların arasına sokulmuşlardı.

«Mir'ât-ı Hakikat» adlı eser, talebe-i ulûmun bu ayaklanmalarını yazarken, Şirvânî-zâde Ahmed Hulûsi ve Gürcü-zâde Şerif Efendiler gibi, ricâl-i ilmiyeden bazılarının tahrikçi olduklarını da ilâve ediyor.

Mesele gittikçe şiddet peyda ederek Sultan Abdülaziz'e aksetmiş ve o da ecdâdının daima bu gibi hâdiselerde kullandığı, kullana kullana eskittikleri bir çareye başvurarak başmâbeynci Hâfız Mehmed Bey adında biriyle başyaver Halil Paşa'yı, Fatih ve öteki medreselere göndermiştir. Bunlar, oralarda lâzım gelen bazı nasihatlarda bulunmaya başlamışlarsa da, kendilerini kimsenin dinlemiyeceğini anlayarak geri dönmüşlerdir. Diğer taraftan sokaklarda dolaşan birtakım kimseler açıkça:

— Mahmud Nedim Paşa'yı, Şeyhulislâm Hasan Efendi'yi istemeyiz...

Diye dolaşarak, hattâ Mahmud Nedim Paşa Bâbıâlî'ye gelirken yüzüne karşı:

— Hâin-i devlet ve millet!...

şeklinde öfkeyle bağırmışlardır.

O gün Bâbıâlî'de Meclis-i Vükelâ toplanmıştı. Mahmud Nedim Paşa, kalabalığın artmasından korkmuş ve bu ayaklanmayı Midhat Paşa'nın kışkırtmalarına vererek saraya gidip Vâlide-sultan ile uzun uzadıya konuşmuştur. Bu konuşmada, daha o günlerde Bağdad'dan yeni gelip, nefes bile almadan Edirne valiliğine tayin ettirdiği Midhat Paşa'nın derhal İstanbul'dan uzaklaştırılması ve Şeyhulislâm Hasan Efendi'nin azliyle, şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'nin hocalığını yapmış olan ve Anadolu kazaskerliğine yükselmiş olan Gürcü Şerif Efendi'nin şeyhulislâm yapılmasının isyanı bastıracağına çare olarak göstermiş ise de, saraydan döndükten sonra, vaktiyle Bursa valiliğiyle pâytahttan uzaklaştırdığı eski serasker Hüseyin Avni Paşa'nın Meclis-i Vükelâ memuriyetiyle İstanbul'a getirilmesi ve bu paşanın yerine de Midhat Paşa'nın tayin edilmesi için irâde çıktığını öğrenince, bu sefer Vâlide - sultana şöyle bir haber yollamıştır:

— Efendimiz, beni Hüseyin Avni Paşa ile korkutmak istiyor; fakat Hüseyin Avni Paşa, efendimizin en büyük düşmanı olduğu için, ondan asıl kendileri korksunlar. Zira, iş işten geçiyor, vaziyetin sonu pek tehlikeli görünüyor.

Vâlide - sultan bu sözlere pek kızmış:

— Arslanıma nasıl olur da böyle lâkırdılar söyler?

gibi bir safsata ile cevap vermiştir.

Mahmud Nedim Paşa, Vâlide-sultanın bu cevabından çok müteessir olarak, bu sefer Gürcü Şerif Efendi'ye müracaat eder. Onun vasıtası ile Hamidiye medresesiyle öteki bazı medreselerdeki, kendisine taraftar olan hocalara haber yollar. Toplanan ve ayaklanan talebenin bu hareketinde, Midhat Paşa'nın tahriki olduğunu anlattırır. Şeyhulislâm olmayı uman Gürcü Şerif Efendi de, onun dediklerini yapar. Mahmud Nedim Paşa, bu medreselerdeki talebe ve müderrislerin, kendinden hoşnut olduklarına dair imzaladıkları bir mazbatayı, mâbeyn başkâtipliğine gönderir.

Bununla beraber, paşanın mevkii son derecede sarsılmış bulunmaktadır. O sıralarda yeni bir söylenti çıkar: Hüseyin Avni Paşa'nın telkinleri ile Başmâbeynci Hâfız Mehmed Bey, gerek padişaha ve gerekse Vâlide-sultana, Mahmud Nedim Paşa'nın sadrâzamlık makamında kalmasının teklikelerini, bu arada Gürcü Şerif Efendi'nin de asıl ayaklanan talebe tarafından sevilmediğini ifade etmiştir. Bu da netice verir ve Hâfız Mehmed Bey, Bâbıâlî'ye gelerek Mühr-i Hümâyûn'u Mahmud Nedim Paşa'dan alır.

O gün Bâbıâlî caddesi, tâ Sirkeci'ye kadar, silâhlı ve sopalı, softa kıyafetlilerin ekseriyette oldukları halkla hınca hınç doludur. Bu kalabalık, akşama kadar dağılmamış, hattâ orada sabahlayanlar bile olmuştur.

Bu sıralarda İngiltere'nin Istanbul elçiliğinde bulunmuş olan Sir Henry Elliot, bir müddet sonra şunları yazmıştır: «1876 senesinde birbirini takib eden hâdiselerin birincisi mayısın onuncu günü vuku buldu. Bu tarihte üç, dört binden fazla medrese talebesi bir araya gelerek, arabayla seraskerlik kapısına gitmekte olan Şehzâde Yusuf İzzeddin Efendi'yi çevirip, saraya dönmesini ve Mahmud Nedim Paşa ile şeyhulislâmın azlini istediklerini babasına söylemesini kendisinden rica ettiler. Abdülaziz, bu isteği redde cesaret edemiyerek Serbestî fırkasına mensup bir zat, şeyhulislâm tayin olundu ise de, Mahmud Nedim'in yerine, talebenin arzu ve ümit eylediği surette, Midhat Paşa tayin olunmayıp sadâret mevkiine Mehmed Rüşdü Paşa getirildi. Mehmed Rüşdü Paşa, gerçi herkesin saygı ve sev-

Ahmed Rasim son yıllarında.

gisini kazanmış muhterem yaşlı bir adamdı ise de, sahip bulunduğu kuvvet, azim ve cesaret, bilhassa bu buhran zamanında, yeterli bir derecede değildi.

Aynı gün, bu sefer, Mütercim Rüşdü Paşa'nın dördüncü defa olarak sadârete, Hasan Hayrullah Efendi'nin şeyhulislâmlığa, Hüseyin Avni Paşa'nın, ikinci defa olarak seraskerliğe tayini ile, Midhat Paşa'nın meclis-i vükelâya ve serasker Çırpanlı Abdülkerim Paşa'nın serdâr-ı ekremlik ile Bulgaristan'a memuriyetlerini bildiren hatt-ı hümâyûn çıkarıldı. Sadâret alayı yapıldıktan sonra, ayaklananlar dağılıp, yerlerine çekildiler.

Mahmud Nedim Paşa, hükümeti iç ve dış karışıklıklar ve bilhassa itibarsızlık içinde bırakıp çekildiği gibi, padişahı da hırs ve tamah, kibir ve azamet ile mânevî, fakat zararları bütün memlekete tesir eden maddî hislerle zebun bir hâle getirmeye sebep olmuştu. Yani hâkan-ı merhum artık çekilemez hâle gelmişti. Teşekkül eden ve edecek olan kabinelerin hiç birinden kararlılık ve devamlılık beklenemiyordu. Padişahın fikri «mütehevvir bir keşmekeş» içindeydi. Artık onun lutuf ve teveccühünün de güvenilir bir tarafı kalmamıştı. Meselâ Mütercim Rüşdü Paşa'yı sadârete istemiyerek getirdiğini ona: «Sizi, halk istediğinden bu vazifeye memur ettim» demiş, Rüşdü Paşa'nın: «Efendimiz, bizi halk ne bilsin? Eğer adımız biraz duyulmuş ise bu, sizin teveccühleriniz sayesindedir» gibi uysal bir cevap vermişti. Ama padişah, başını sallayarak: «Sizi halk istediği için bu vazifeye memur ettim» sözünü tekrarlamak suretiyle, yeni hükümeti uzun zaman iş başında bırakmıyacağını îmâ etmişti. İş böyle olunca, kendisinin kudret ve şevketine hizmet için iş başına getirdiği adamların da ondan sıdkları sıyrılmıştı.

Söylendiğine göre, halkın zoruyla yaptığı bu değişikliği bir türlü hazmedemiyen Sultan Abdülaziz, aradan beş, on gün bile geçmeden yine Mahmud Nedim Paşa'yı çağırtıp yeniden ona sadrâzamlığı teklif etmişti. Mahmud Nedim Paşa bu teklife son derece sevinmiş ama, bir şart koşmuştu: Rüşdü, Hüseyin Avni ve Midhat Paşalar derhal Istanbul'dan uzaklaştırılacaklardı.

Mir'ât-ı Hakikat adlı tarih, Sultan Abdülaziz'i medheden satırları arasına şu sözleri kaydetmekten kendini alamamıştır:

«Lâkin, Âlî Paşa'nın vefatıyle Mahmud Nedim Paşa'yı sadârete getirdikte, onun açtığı kötü ve uygunsuz yollara hiç düşmeden gitmesi, eskiden çok sevilen bir padişah olduğu hâlde, bu sefer kısa zamanda hakkında nefretin doğmasına sebep olmuştu. Bu hâl, hem devletin kadir ve itibarını ihlâl etti, hem de sonunda kendisini belâ berzahına düşürdü...»

■

Ahmed Rasim'in zaman zaman hâlâ radyolarda okunan bir şarkısı:

Bilmem ki safâ, neş'e bu ömrün neresinde;
Şâd olsa gönül bâri biraz son nefesinde.
Hâlâ elem-î yâre tahammül hevesinde,
Şâd olsa gönül bâri biraz son nefesinde.

Balkan Harbi'nde Istanbul'a Gelen

Yabancı Harp Gemileri

Yazan: Giyasettin Gökkent

O ZAMANIN deniz harblerinde en büyük üstünlük, süratti. Süratli bir harp gemisi istediği anda düşmanla harbeder, istediği anda harbi keser, hava şartları yönünden görüşü iyi değilse yerini değiştirir düşmanına istediği yerden, önden arkadan, sancak veya iskeleden bordo ateşi açar, hırpalar, kendisi tehlikeye girdi mi sürati sayesinde düşman toplarının menzilinden çıkar. İşte Averof kruvazörü bütün bu vasıfları haizdi. Nitekim, Birinci Dünya Harbi'nde Yavuz Sultan Selim (eski - Goeben) bütün bu vasıfları haiz olduğu için daima düşmanı mağlûb etmiş ve çok üstün bir kuvvet karşısında hemen süratle uzaklaşmıştı.

ISTANBUL'DAKİ İSTASYONER ECNEBÎ GEMİLERİ

Osmanlı İmparatorluğu'nu sömüren kapitülasyonların bir cilvesi de, ecnebî sefaretlerin Istanbul'da birer sefaret maiyet gemisi bulundurmalarına müsaade verilmesiydi. Bütün sefaretlerin maiyet gemileri bir tenezzüh yatından ibaretti, hepsinde 2 veya 4 tane 37 m/m küçük topları vardı, yalnız Çarlık Rusyası'nın maiyet gemisi hakikî bir harb gemisiydi ve 2 adet 150 m/m, 1 adet 120 m/m, 2 adet 75 m/m, 4 adet 47 m/m, ve 2 adet 37 m/m lik topu bulunan ganbot sınıfı bir harb gemisiydi.

GEMİLERİN ADLARI VE SINIFLARI

Almanya	Loreley	tenezzüh yatı	
Avust. - Mac.	Taurus	»	»
B. Amerika	Scorpion	»	»
İngiltere	Rainbow	»	»
İtalya	Arcimede	»	»
Fransa	Jeanne-Blanche	»	»
Rusya	Donetz	Ganbot (Gunboat)	

ISTANBUL'A GELEN HARB GEMİLERİ

Almanya: 1 modern harb kruvazörü Goeben (1915'ten sonra Yavuz).

İngiltere: 1 hafif kruvazör Weymouth.

Fransa: 3 tane zırhlı kruvazör Victor - Hugo, Leon Ganbetta, Henri IV.

İtalya: 2 zırhlı kruvazör Amalfi, San Giorgio.

Avusturya - Macaristan: 1 zırhlı Habsburg, 1 zrh. krz. Sankt Georg.

Holanda: 1 krz. Hertok Hendrik.

Rusya: 2 zırhlı Rostislav ve Panteleimon, 1 zrh. krz. Kagul.

Büyük devletlerden yalnız Birleşik Amerika ve Japonya, harb gemisi göndermemişlerdir.

Ecnebî harb gemileri Ortaköy önlerinden, Moda burnu açıklarına kadar olan sahaya demirlemişlerdi. Yalnız Rus harb gemileri, Osmanlı İmparatoru V. Mehmed (Sultan Reşad)ın ikamet ettiği Dolmabahçe Sarayı'nın önünde ve yakınlarında demir atmışlardı. Bulgarlar, Istanbul'a girmek ve Türk ordusu da son gayretle Bulgarlar'ı durdurmak için dövüşürlerken, Rus gemilerinden bir tanesi Dolmabahçe Sarayı'na bir mermi savurup, deniz tarafındaki parmaklıklarda büyük bir delik açıyor ve nöbetçilerimizden biri şehid,

birkaçı da yaralanıyor. Bu vak'a Osmanlı hükümeti kadar bütün ecnebî devletleri ve ezcümle Istanbul'daki sefirleri hayretlere düşürüyor. Tarihte hiçbir zaman misafir olarak bir memlekete gelen bir harb gemisinin o memleketin devlet başkanının ikametgâhını topa tuttuğu görülmemiş bir şeydi. Hükümet derhal Sultan Reşad ve maiyetini Yıldız Sarayı'na naklediyor, Rusya sefiri Çarikoff, Bâbıâlî'ye gidip, müessif kazadan dolayı hükümete tarziye veriyor ve bu esef verici hâdisenin tâlim esnasında meydana gelmiş olan bir kaza olduğunu söylüyor. Bu yalanı hiç kimse yutmuyor, fakat üstünde fazla durulmuyor ve Rus harb gemileri Dolmabahçe önünden ayrılıp daha uzaklarda demirliyorlar.

NETİCE — Dolmabahçe Sarayı'na atılan Rus mermisinin mânâsını Türk milleti de, Türk ordusu da iyice anlamıştı. Bu mermi, parti kavgaları içinde çırpınmakta olan Türk devlet adamlarının aklını başına getirdi. Türk'ün Türk'ten başka dostu olmadığını, ordu da, millet de bir defa daha anladı. Bulgarlar Çatalca'dan sürüldü, peşlerinde Türk ordusu Bulgar topraklarına zor kaçtılar. Edirne geri alındı, Türk ordusu Batı Trakya'yı geri almıştı. Büyük devletler daha fazla ilerlememiz için bize dur dediler. Halbuki Bulgar ordusu Çatalca'da iken, büyük devletler Bulgarlarla sulh akdetmemizi ve hududun Midye - Enez arasında çekilecek düz bir çizgi ile tesbit edilmesini ve bu suretle Edirne, Kırklareli, Uzunköprü, Lüleburgaz, Babaeski, Meriç, İpsala, Havza ve Vize'nin Bulgaristan'a terk edilmesi için ısrarda bulunuyorlardı. Bulgarlar mağlûb olup kendi topraklarına sığınınca bize dur işareti verildi. Balkan Harbi'ni Avrupa'nın büyük devletleri hazırladılar, gayeleri Osmanlı İmparatorluğu'nu kökünden yıkmak, Türkler'i Avrupa'dan, hattâ Anadolu'dan silmekti. O kara günleri görenler ve anlayabilenler, Türk'ün dostu olmadığına inanırlar. O kara günlerde gelen kara haberler içinde Türk milletinin birazıcık olsun göz yaşını durduran, gönlüne ferahlık, îmânına kuvvet ve cesaret veren, az da olsa bazı iyi haberler geliyordu: Edirne'yi, Şükrü Paşa çok üstün Bulgar kuvvetlerine karşı, İşkodra'yı Hasan Rıza Paşa bir avuç insanla yine çok üstün düşmana karşı müdafaa ediyorlardı. Küçük, ince, zarif ve hafif kruvazörümüz Hamidiye, Ege ve Akdeniz'de kendisinden çok kuvvetli Giorgios - Averof Yunan zırhlı kruvazörüyle boy ölçüşüyor, korsan harbi yapıyor ve gerek Yunanlılar'ı, gerekse bütün Avrupa'yı şaşkına döndürüyordu. Yunan Averof gemisiyle Hamidiye kruvazörümüzün bir mukayesesi:

Hamidiye: 1903'te inşaası tamamlanmış hafif kruvazör. 3.800 ton. süratı: 22 mil, 2 tane 150 m/m, 8 tane 120 m/m, 6 tane 47 m/m ve 6 tane 37 m/m'lik top ve 2 tane 45'lik torpido kovanı.

Giorgios - Averof: 1910'da inşası tamamlanmış zırhlı kruvazör. 10.100 ton. Sürati: 23 mil, 4 tane 234 m/m, 8 tane 190 m/m, 16 tane 76 m/m, 8 tane 47 m/m'lik top, 3 tane 45'lik torpido kovanı.

Rusya'nın Pantelelmon adlı savaş gemisi.

XIX. Yüzyıl Amerika'sında Bir Türk

Ubeydullah Efendi'nin Amerika Hâtıraları

III

Sadeleştiren: Kudret Sinan

ARTIK hergün sabahleyin kalkıyor, erkenden yerime gidiyor, saat on bire, nihayet on ikiye kadar çahşıyordum. Bundan sonraları evime döner, ikindiye kadar istirahat eder, ikindi zamanı bir kütüphaneye uğrayarak Fransızca kitaplar okurdum. Günlük Fransızca gazeteler bulunduran kahvehaneler de uğradığım yerler arasındaydı. Demek istediğim şu ki, İngilizce'yi öyle gazete, kitap okuyacak kadar sökememiştim. Küba'nın yerli dili olan İspanyolca'ya ise büsbütün yabancıydım.

Birgün bir kitapçıda Ernest Renan'ın «Evrak-ı Perişan» adlı bir kitabını buldum, aldım. Böyle kitapları devamlı yanımda taşır, alış veriş için bir yere oturup dükkânımı açtığım zaman, boş iken ve müşterilerle meşgul olmadığım vakitler kitap okurdum.

Hal komiserinin beni zerzevatçıların arasına yerleştirdiği günden bir zaman sonraydı. Yine yerime geçmiş, masamın üstünü düzeltmiş, fakat daha sandalyeme yerleşmemiştim. Bu sırada zerzevatçılardan birisi geldi. Elinde kocaman bir yeşil biber vardı. Yaklaştı, yaklaştı, masamın yan tarafına oturdu. Cebimdeki Ernest Renan'ın kitabını teklifsizce çekti. Bir kere kitaba baktı, bir de yüzüme baktı. Kitabı tekrar cebime koydu. Sonra masamdaki iğnelerden bazılarının fiyatlarını sordu. Ben beş frank, yani bir dolar olduğunu söyledim. Tekrar yüzüme baktı. Elindeki yarı çürük biberi şiddetle masanın üzerine vurdu, öfkeyle: «Buraya beş franga değil, yarım franga satılacak mal ile gelinir» dedi. Masamın üstüne çarptığı biber patlamış ve içindeki tohumları, çürükleri kadifemi ve mallarımı yarı yarıya berbat etmişti. Ben, ters ters herifin yüzüne baktım: «Şimdi seni ne yapayım?» gibi tehditle onu süzmeye başladım. Meğer etrafta daha başkaları da varmış. Benim öyle hiddetli bakışlarım hoşlarına gitmiş. Şakayı biraz daha uzatmak istemişler. Ben hep öyle hiddetli nazarlara devam ederken başımda, böyle yerlerde daima taşıdığım fesimin püskülüne ağır bir şey takılıp kafama çarptıktan sonra enseme dolandığını hissettim. Elimle yokladım. Üzüm taneleri gibi birşey olduğunu anladım. Bir salkım korukmuş. Hiddetli bakışlarımı masanın başındaki heriften etraftakilere yönelttiğim sırada ise enseme bir patlıcan, derken suratıma çürük bir domates, başıma bir sakız kabağı gelince, neye uğradığımı şaşırdım. Hemen masamın üzerindeki kadifemin uçlarını yakaladım, bir hamlede dürdüm, büktüm. Mallarımı harap olmaktan kurtardım. Masayı, ayaklarını bükmeye vakit bulamadan öyle koltukladım, çantamı bir elime aldım; olanca gücümle oradan ayrıldım. Ben bütün bunlarla meşgulken, oradakiler üzerime yağdırdıkları sebze

yağmurunu durmadan devam ettiriyorlardı. Kaçarken bile arkamdan domates, patlıcan, bamya taneleri hâlâ yetişiyordu. Güç kurtuldum. Ancak gözlerinden nihan olup tenha bir yere sığındığım zaman — o da tesadüfen — komisere rastladım. Neye uğradığımı anlattım. Adam durmadan: «Yaa, vah, vah, vah, vah, bak keratalara, hay keratalar hay...» deyip duruyor, fakat birşey yapacağa da benzemiyordu. Bana gelince: ağlasam mı, gülsem mi, kızsam mı, alay mı etsem? Ne yapacağımı bilemiyordum. Yalnız kendi kendime: «İşte muhitini, sanatını değiştiren adamın hâli budur» deyip duruyordum.

Muhitini değiştirmek, her bakımdan yabancısı bulunduğu insanlar ve meslek erbabı içine girmek kadar insanı tedirgin eden şey yoktur. Ama mademki bunu yaptık, elbette katlanacaktık, nitekim de katlandık.

Biz yine gelelim sadede: Sadedimiz, benim Şikago sergisinden sonra Amerika'da kalmak ve kaldığım müddetçe de geçinebilmek için gözüme kestirdiğim şeylerdi. Bunlar, daha önce de söylediğim üzere, panorama ile keten helvası idi. Sergiden sonra — pek iyi hatırımda yok — Şikago'da bir on gün kadar daha oturduk. Şikago'daki sergi daha kapanmadan, cenuptaki Corciya eyaletinin bir şehrinde, o sergi kapandıktan iki hafta kadar sonra açılmak üzere, bir başka sergi hazırlanmıştı. Bu sergi ne Şikago'daki kadar büyük, ne de resmî idi. Bizim Mis Meysin'in mensup bulunduğu ticarethane oraya da davet olunmuştu. Ticarethane bu daveti kabûl etti. Mis Meysin, Şikago sergisinin kapanışından bir hafta sonra, hizmetinde bulunduğu kimselerle birlikte oraya gitti.

Eee!... Sergi kapandı, cânân gitti. Artık benim için o sevgili Şikago şehrinin cehennemden ne farkı kaldı?...

Mis Meysin, gideceği gün, eşyasıyle beraber benim davetim üzerine bize gelmişti. Tren gece saat ondan sonra hareket edecekti. Ben, dokuz buçukta tam kapının önünde bulunmak üzere bir araba ısmarlamıştım. Araba tam vaktinde geldi. Evvelâ eşyayı yüklettik. Sonra biz iki kişi arabaya bindik. İstasyon evimizden yirmi beş dakikalık mesafedeydi. Biz bu mesafeyi yol boyunca birbirimizle vedalaşarak aldık. İstasyonda birbirimizle nasıl veda ettik? Onu bir Allah, bir Mis Meysin, bir de ben biliriz. Yalnız şu kadarını söyleyebilirim ki, pek acı ve pek tatlı, pek âşıkane ve pek şûhâne bir vedâ idi. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse, şapırtılı, şupurtulu idi de. O arabanın içinde geçirilen yirmi beş dakika ve istasyondaki beş, on dakika, yirmi beş, otuz beş yıla bedeldi.

Ne ise; o da oldu, geçti. Artık benim için Şikago'da iş kalmamıştı. Ben de pılıyı pırtıyı topladım. Bir hafta sonra ben de New York'ta idim. Bu şehirde iki ay kadar oturdum. Elimde biraz sermaye vardı. Onunla New York'ta bir lokanta açmaya kalkıştım; kalkıştım ama on beş, yirmi gün içinde iflâs ettim.

Şikago'daki sergide keten helvasını yapan adam Azerbaycanlı bir Acem Türkü idi. İsmi, hatırımda kaldığına göre, Kerbelâî Hasan'dı. Bir müddet sonra o da New York'a geldi. Burada bir şekerlemeci dükkânı açtı. Ayrıca keten helvası da yapıyordu. Hakikaten mesleğinde usta, mâhir bir adamdı. Ben, New York'ta bulunduğum zaman içinde iki kere Washington'a gidip geldim. Bu şehirde mart sonlarında bir şekerlemeciler sergisi açılacağını haber almıştım. Bu sergiyle alâkalı idim. Müteşebbislere de bu alâkamı bildirdim. Bunlar mart başında bana bir mektup yazdılar; teşebbüslerinin martın son haftasında gerçekleşeceğini, arzu ediyorsam bana bir yer ayırabileceklerini, serginin de on beş gün süreceğini ifade ediyorlardı. Artık kendim hususî teşebbüslere girmeliydim; bunun için kaybedilecek zamanım kalmamıştı. Derhal paçaları sıvadım. Kerbelâî Hasan, İngilizce bilmediği için, dükkânını bu dili bilen bir Ermeni'ye idare ettiriyordu. Onlarla konuştum. Fiyatça uyuştuk. Ben bazı nümuneler aldım. Martın üçüncü haftasında yeniden Washington'a hareket ettim.

WASHINGTON SERGİSİ

Amerika her şehirde muhtelif mevsimlerde, bilhassa kışın gelmesinden önceki aylardan başlayarak ilkbahara kadar bazan ikişer haftalık, nâdiren de birer aylık olmak üzere çeşitli sergiler kurulur. Bunlar çok zaman alelâde esnaf ve meslek sergileridir ki, sergi yerine pazar demek daha uygun düşer. Bunların kurulduğu yerlerin üstü ekseriya örtülüdür. Bu sergilerin, yahut pazarların halka büyük faydası dokunmaktadır. Ticaretin revâcına, sanayiin inkişafına, halkın kolay ve ucuz şekilde eğlenmesine hizmet eder. Bu sebeple hükümetler, belediyeler bu şekilde pazarlar kurulması işiyle yakından alâkadar olur ve kolaylık gösterirler.

Evet, Washington'da kurulacağı bana bildirilen sergi, bir şekerlemeciler pazarıydı. Kuran da, hususî bir kumpanya idi. Bu kumpanya, benim Türk olduğumu biliyordu. Ancak sergilerine ne getireceğimi

daha bilmiyordu. Onlar için asıl ehemmiyetli ve cazip olan taraf bir Türk'tü. Sırf benim Türk olduğum için her türlü kolaylığı göstermeyi vaadetmişlerdi.

Sergi için ayrılan yer, şehrin merkezine yakındı ve üstü de örtülüydü. Burası tren istasyonlarına benzeyen, geniş bir zemin katıydı. Dikdörtken şeklindeydi. Her isteyene, istediği büyüklükte yer veriyorlardı. Tertibi, o dikdörtkenin içinden dört tarafı sıra sıra örtecek dükkânlardan ibaretti. Buraları dolduktan sonra, ortada kalan boş sahaya evvelkinin üstünde bir dikdörtgen daha yapılacaktı. İkisinin arası gezinti ve eğlence yeri olarak ayrılmıştı. Benim yerim bu büyük binada giriş kapısının tam karşısındaydı. Sergi için gazetelerle büyük reklamlar yapılıyordu. Bu reklamlardan çoğunun mevzuu ben idim. Şekerlemeciler pazarında bir Türk'ün de bulunduğu, bunun ipek helvası satacağı, durmadan reklam edilmekteydi. Pazara gelenlerin yüzde sekseni benim için geliyordu. Kapıdan girer girmez de karşılarında beni görüyorlardı. «Silk Candy» diye bağırdığımı işitiyorlardı. Başımdaki festen de ipek helvacısı Türk'ün ben olduğumu anlıyorlardı.

Ben, on beş gün için otuz dolar ücretle kiraladığım yeri doğramacı getirerek, gerekli eşyayı alarak bir dükkân hâline koymuştum. İcab eden yerlere kâğıt kaplatmıştım. Şehirde Dikran Varzabetyan isminde bir halı tüccarı vardı. Ondan âriyet olarak halılar, seccadeler alıp dükkânın iç duvarlarını süsledim. Ayrıca «Bu da Geçer Yahu» yolunda levhalar da bulup astım. Dükkânımın içine ve dışına lâzım olduğu kadar sabit ve hareketli elektrik lambaları astım. Hâsılı her ne lâzımsa yaptım. Serginin açılışından bir gün evvel ben her bakımdan hazırdım. «Yarın açılış var» dediler. Artık bendeki halecanı, heyecanı görmeliydi. Bu halecan ve heyecanın birçok sebepleri vardı. Birincisi: Herkese karşı keten helvacı olarak kendimi göstermekti. İkincisi halka karşı «Keten helvacı» diye bağırmaktı. Üçüncüsü İngilizce bilmemekti. Dördüncüsüne gelince; muvaffakiyet ihtimalinin meçhul olmasıydı. Beşincisi, altıncısı ve daha sonra böyle birçok sebepler vardı.

Benim hazırlıklarım içinde mallarımın birincisi ve başlıcası keten helvasıydı. Bundan başka lokum, badem ezmesi, fıstık ezmesi gibi şeyler de vardı. Keten helvası için bizim yirmi beş gramlık tütün paketleri gibi, mukavvadan, süslü kutular yaptırılmıştı. Bu kutulardan dolusu, yirmi beş sente, yani çeyrek dolara satılacaktı. Bizim bugünkü paramızla yarım lira (elli yıl öncenin yarım lirası) demektir. Bir kutunun içi ise keten helvasının, bizim, Amerika'daki imâl tarzımıza göre, ancak iki dirhemini alabilirdi.

Biz keten helvamızı âlâ tuzsuz tereyağı ile yapıyorduk. Bunları limon, portakal, çilek ve kavun esanslarıyla kokulandırıyorduk. Münasip renklerle de renklendiriyorduk. Öyle yapıyorduk ki, saç gibi oluyor, bir adam boyu uzunluğunda uzanıyor; kendisi renkli olduğu gibi, rengiyle âhenkli düşecek enli ipek kurdelelerle demet şeklinde bağlanıp asılırsa gerçekten güzel bir manzara meydana getiriyordu. Üzerine de İngilizce «İpek Helvası» yazıldı mı, her gören tatmak ve yemek istiyordu. Çünkü tatmadıkça ne olduğuna bir türlü inanamıyordu.

Pazarın hergün açıldığı saat, öğleden sonra idi. Herkes pazara yirmi beş sent vererek giriyordu. O zamana kadar burada alış verişle meşgul olanlar dükkânlarını, tezgâhlarını tanzim ederler, tertibe, düzene korlar, halkın karşısına çıkacak şekilde hazırlarlardı. Tam saat on dörtte herşey hazır, mızıka başlar; ziyaretçiler fevç fevç, kadınlı erkekli girer; giren ya yanında bulunanın yahut yalnız bulduğu herhangi bir nâzeninin belinden yakalar hemen mızıkaya ayak uydururdu. On beş dakika kadar devam eden bu ilk fasıl bittikten sonra herkes artık gezinti yerlerinde gezmeye başlarlar, önlerinde sergilenmiş şeyleri seyrederler, istediklerini alırlardı. Bu sergi gerçi şekerlemeciler pazarı idiyse de, başlıca dükkânları ve tezgâhları şekerlemeciler işgal etmekle bebraber, çeşitli başka eşya satan dükkânlar da bulunurdu. Bu arada bilhassa şekerle beraber gidecek çay gibi, öte beri satanlar olduktan başka, çayhane, pastacı gibi yerler de vardı. Gezinmek istemeyip de bir tarafta oturup musiki dinleyerek eğlenmek isteyenler için de hususî yerler hazırlanmıştı. Sergi, gece saat on buçuğa kadar açık kalıyordu.

Bütün bu anlattıklarım olup bitenlerin hikâyesidir. Olmadan önce, yani ilk sefer: «Sergi yarın saat ikide açılacak...» diye ilân edildiği zaman heyecan ve helecandan dolayı ilk açılış dakikasına kadar ne bir şey yiyebildim, ne bir şey içebildim; hattâ ne de bir dakika olsun uyku uyuyabildim.

SERGİ AÇILIYOR

Nihayet ertesi gün tâyin edilen zaman geldi çattı. Serginin kapısının önü son derece kalabalıktı. Bizler ise içeride hep ayakta hazır ve kapının açılışına, ziyaret-

Ubeydullah Efendi'nin Amerika'da bulunduğu sıralarda, Mississippi nehrinde seyahat.

çilerin girişine muntazırdık. Derken kapılar açıldı. Mızıka başladı. Tualetleri göze çarpacak kadar parlak ve süslü birtakım hanımlar, yine aynı şekilde süslü birtakım mösyölerle akın akın içeri girmeye başladılar. Yukarıda dediğim gibi dans da başladı. Bu birinci fasıl yarım saat kadar devam etti. Mızıka susunca her taraftan çeşitli satıcıların: «Buraya buyrun, çiğneyerek geçmeyin, zaten aradığınız şeylerin hepsi burada, ağzınızı tatlılandırın...» gibi sesleri ortalığı kaplamaya başladı. Bu arada tabiî benim de sesim işitilecekti. Ve ben de «Silk Candy» diye boğazımı yırtarak bağırıyordum. Fakat sesim tutulmuştu. Yalnız kendim işitebiliyordum. Çünkü öylesine utanıyordum ki, sanki bu utançtan boğuluyordum. Bereket versin, bana halı tüccarı Dikran Efendi yardım ediyordu ve benim böyle utanışıma da hayret ediyordu. Kendisi de başına kırmızı bir fes giymişti. «Silk Candy» sadasiyle ortalığı çın çın öttürüyordu.

Serginin içini dolduran halkın belki yüzde altmışı benim dükkânın önündeydi. Ben ise kimsenin yüzüne bakamıyordum. Dükkânımda çırak olarak iki kız vardı. Ben durup dinlenmeden, hep önüme bakarak, büyük tenekeler içinde New York'tan getirttiğim keten helvasını mukavva kutulara dolduruyor, tezgâhın üstüne bırakıyordum; kızlar buradan alıp müşterilere veriyorlardı. Dikran Efendi ise paraları alıyordu. Dükkânımın önüne dolan hanımlar, genç kızlar hep beni görmek, bana iltifat etmek istiyorlardı. Ama ben utanmaktan kimsenin yüzüne bakamıyordum; Saat iki buçuktan, altı buçuğa kadar bu böyle devam etti. Her yarım saatten bir mızıka güzel havalar çalıyordu. Her faslın nihayeti bir dans ile sona eriyordu.

Saat altı buçuk, yemeğe hazırlık saati olduğundan kalabalık yavaş yavaş hafifledi. Saat sekiz buçukta yine başladı. Gece kalabalığı daha bereketli, daha şen, daha şûh idi. Benden de o aşırı utanma yavaş yavaş kayboluyordu. Açıkcası yavaş yavaş yırtılıyordum. Dikran Efendi, karşılıksız, bana yardım ediyor, utandığım için beni âdetâ azarlıyordu.

Birinci günü böyle geçti. Ertesi gün sabahleyin bir gün evvelki alış verişin hesabına baktım. Yüz altmış dolar alış veriş etmişim. Sermaye ve bütün masraflar çıktıktan sonra bire on beş kazanmıştım. Yani yüz altmış dolar alış verişten yüz elli doları kâr idi ki, bugünkü Türk parası ile (Bundan elli yıl önceki) altı saat içinde üç yüz lira kazanmışım. İyi değil mi?

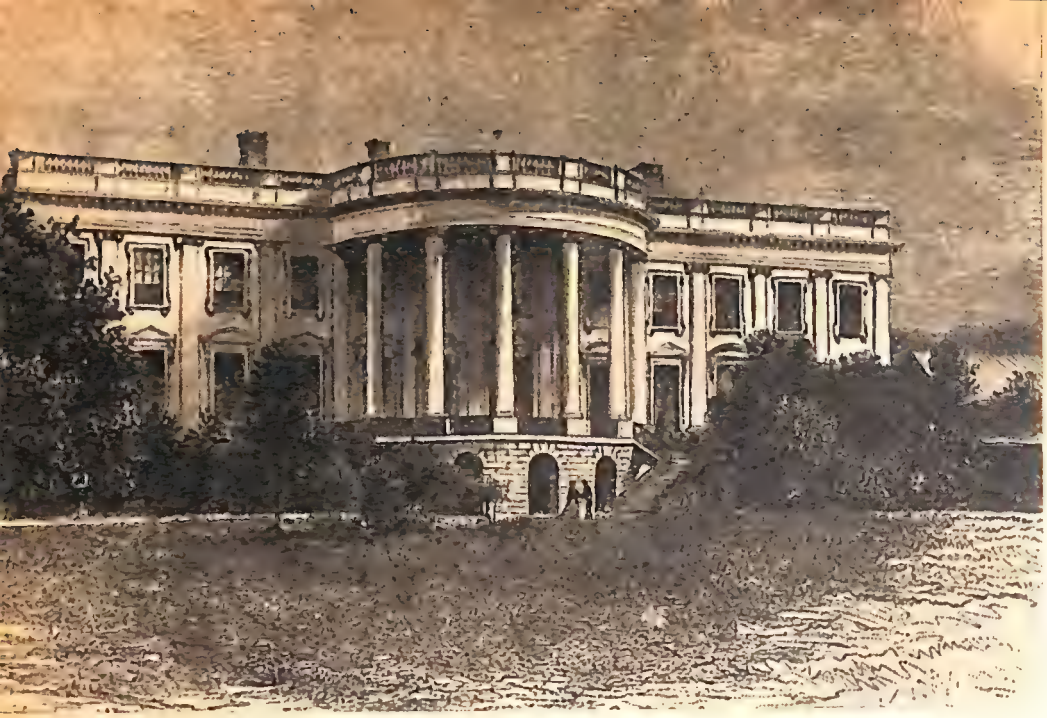

Washington'daki Beyaz Ev'in o devirdeki görünüşü.

Washington'da şekerleme pazarının birinci gününde otuz İngiliz lirası kazanmış olmaklığım zihnimde, kalbimde büyük bir değişiklik yaptı. Nefsime güven yarattı. «Dünyayı kaç paraya alırım, bundan sonra kimin minnetini çekerim?» gibi cümlelerle zihnim dolup taşıyordu.

Bu gurur ve güvendir ki bana, bu yazıların baş tarafında anlattığım gibi, birgün Istanbul'da Cenyo birahanesine girerken tutulup da mâbeyne götürülerek Arap İzzet ile karşı karşıya geldiğim ve Amerika sokaklarında satıcılık ettiğimle istihza olunduğum zaman, Arap İzzet'e «Evet, padişahlara bile minnet etmemek ve senin gibi padişah mâbeyncilerine istediğimi söyleyebilmek için, Istanbul sokaklarında da satıcılık edeceğim» dedirtmişti.

Ben, dünyada istiklâlden daha aziz, istiklâlden daha leziz bir şey bilmem. İstiklâlsiz hayat ölümden daha acıdır. Yaratılmış olanların en alçağı, istiklâlini bazı menfaatleri için feda edenlerdir.

İşte bu istiklâl aşkıdır ki beni diyar diyar gezdiriyor, gâh Washington'da keten helvası sattırıyor, gâh Küba'da sebze yağmuruna tutturuyor, gâh Meksika körfezinde salapuryalarla seyahat ettiriyordu.

Mısır'da — iyice aklımda kalmadı — galiba on, on iki sene evveldi, Mısır kıbtîlerinden bir Butrus Galî Paşa vardı ki, ya başvekil, yahut hariciye nâzırı, belki de her ikisiydi. Verdânî adında bir Müslüman Mısırlı, genç Butrus Galî Paşa'nın tuttuğu yolu, milletinin istiklâli için tehlikeli görmüştü. Yani Verdânî, Mısır'ın istiklâli yolunda çalışan bir partiye mensuptu. Butrus Paşa'nın siyaseti ise yalnız istiklâlin yolunu değil, Verdânî'nin inancında sadece ismen var olan istiklâli de baltalıyordu. Verdânî buna dayanamadı; birgün bir ikindi üstü Butrus Paşa'nın vücudunu bir rovelver kurşunu ile cansız yere serdi. Nihayet idama mahkûm oldu. Asılacağı zaman büyük bir soğukkanlılıkla iskemleye çıktı ve seyirci olarak siyaset meydanına birikmiş olan halka hitaben ne dedi bilir misiniz? Mâlûmunuz olsun: «Hürriyet ve istiklâl, Allah'ın mucizelerinden ikisidir» dedi.

Bu sözün akisleri hâlâ kulaklarımda çınlar. Ben de bunun için bizim istiklâlimizi elde edenlere — Allah'tan başka kimseye secde etmek câiz olaydı — secde ederdim.

Şimdi gelelim bizim Vashington'daki şekerlemeci sergisine, yahut pazarına... Biz, birinci gece faslı sona erdikten sonra, dükkânımızı ve eşyamızı olduğu gibi terkettik. Dikran Efendi ve öteki bazı kimselerle çıktık gittik. Yiyeceği, içece-

ği bol ve çeşitli yerlere düştük. Neşe içinde yedik, içtik. Gece saat bire, ikiye kadar oturduk. Bu masraflar, benim hesabıma göre, hep benden olacaktı. Gündüz, bağırmadığım için beni ayıplayarak cesaret veren Dikran Efendi, burada da masrafları üzerime almak isteyişimden dolayı beni azarlıyarak; ticarette kazanmaya alışmak lâzım geleceğini, bunun yollarının öğrenilmesinden sonra masraf kapılarını açmanın pek kolay olduğunu söyledi ve o geceki on, on beş dolar masrafı kendi ödedi. Geç zaman dağıldık, yerlerimize gittik. Benim ertesi sabah ilk işim, erkence pazardaki dükkânıma gitmek oldu. Hemen saat dokuzdan, öğle zamanına kadar yerimin tanzimi ve temizliğiyle meşgul oldum. Mükemmel surette hazırladım. Sonra çıktım, öğle yemeğimi yedikten sonra, bir buçukta dükkânımda hazırdım. İkide kapıların açılmasını bekliyordum. Kapılar açılıp da mızıka başladığı zaman Dikran Efendi geldi. Gördüğü intizam ve temizlikten memnun oldu.

Mızıka sustuğu zaman ben tezgâh başında, sesimi önümdekilere işittirecek derecede «Silk Candy» diye bağırmaya başlayınca, pazar halkı beni alkışladı. Dikran Efendi bu alkışta önayaktı. Bu alkış önce beni şaşırttı, utandırdıysa da, ondan sonra sesim artık gittikçe yükseldi. Şimdi pazar yerinde yalnız benim sesim işitiliyordu. Ben «Silk Candy» diye bağırdıkça herkes bana bakıyordu. Bu bağırmak bana da neşe veriyordu. Neşelendikçe kendi dükkânımın içinde ayağımı yere vurarak mızıkanın temposuna uyuyordum. Dükkânımın önünden dans ederek geçen halkın içindeki güzel kızlar benimle oynamak istiyorlar; bir Türk'le dans etmiş olmak şerefini benden ısrarla diliyorlardı. Ama ben, tempo tutmakla beraber, vakarlı ve temkinliydim. İltifat edenlere gözümle, başımla teşekkür ediyor, fakat istifimi bozmuyordum. Lâkin mızıka da gittikçe yükselen ahengiyle dansları hararetlendirdikçe, elimde olmayarak, bana da bir coşkunluk geliyor ve neşemden, bulunduğum yerde ter ter tepiniyordum. Mızıkanın temposu bizim Türkçe'nin parmak hesabı yediliğini tutuyordu. Ben bu yediliğe bayılırım; çünkü mâni havasıdır. Çocukluğumdan beri mâni havasını pek severim. Mâni, bir ahenk arasında neşelerin en yüksek dereceyi bulduğu dakikada birisinin aşka gelip de en yüksek sesle tek başına ahengi bozmadan araya sıkıştırdığı bir deyiştir ki, hem mânâsı, nağmesi itibarıyle pek yosma bir şeydir. Mâni başlayınca çalgı durur ve mâni «Adam aman» ile başlar, «Adam aman» ile son bulur. Kafiyeleri sanatlıdır. Kafiyenin ne olduğu söylenmemek için kelime orta yerinde kesilir. Meselâ şöyle:

Adam aman çe midir?
Nefesin gül kokuyor
İçerin bağ...çe midir?

Adam aman çe midir?
Beni yakıp kül eden
Yârimin per...çemidir.

OYUNA BAŞLIYORUM

Bu yolda mâniler vaktiyle halk kahvelerinde okuması, yazması olmayan delikanlılar tarafından söylenir, karşılıklı sual - cevap şeklinde alınıp verilirdi.

Ne iseee... Biz gelelim dükkânımıza, keten helva alış - verişine. Akşamları saat beşte, pazarın kalabalığı her saatten fazla olur, mızıka ve dansın en hararetli zamanı o vakitler gelirdi.

İşte bu ikinci gün. Yani Vashington'da kurulan pazarın deminden beri ahvalini anlattığım ikinci günü saatin akrebi beş ile altı arasında iken, mızıka pek güzel bir dans çalıyordu. Pazarın içindeki gezinti yerleri, iğne atsan yere düşmez diyecek bir kalabalıkta ve harekette idi. Herkes çift mızıkaya ayak uydurmuş olarak hareket ediyordu. Lâkin pazarın havası öğle güzel kokulu idi ki, insan nefes aldıkça neşesi artıyor, içi açılıyordu. Bizim dükkânın önüne bir melek yahut henüz dalında koparılmış taptaze bir çiçek geldi. «İlle şu Türk ile oynayacağım» diye ayak diretti. Ben, oyun bilmediğimi söyleyerek ne kadar özür diledimse de imkânı yok kabûl ettiremedim. Halk benim oyunumu görmek istemekte, o, melekle bir oldular. Ben de artık bu kadar ısrara karşı koymaya kendimde takat bulamadım. Dükkândan dışarı fırladım. Hemen o nazlının belinden yakaladım mı sanıyorsunuz? Hayır, öyle düşünmeyin. O nazlı güzel benim kollarıma âdetâ yaslanıyordu. Onu düşmekten korumak için benim ona sarılmaklığım lâzım geliyordu. Sarıldım mı dersiniz? Onu bilmem. Lâkin düşürmedim. Dansımız bir çeyrek kadar devam etti. Ben neşemden kızın yüzüne karşı mâni söylüyordum:

Sen misin?
Adam aman sen misin?
Bilemedim çiçeğim,
Gül müsün, mer...sin misin?

Sin misin?
Adam aman sin misin?
Mis gibi kokuyorsun,
Yoksa Mis Mey...sin misin?

O akşam benimle dans eden kız, serginin en güzellerinden biri değil, hiç mübalağasız, en güzeliydi. Ben dans etmiş olmakla son derece sıkılıyordum. O ise benimle dans ettiği için öylesine mağrur ve iftihar dolu idi ki, bunu herkese söylüyordu. Daha garibi şu ki, bütün öteki kadınlar da onu, bir Türk'le dans ettiği için tebrik ediyorlardı. Dansın bitiminde bizi herkes alkışladı. Ben de kızı dükkânıma götürdüm. Kendisine ikramlarda bulundum. Çok memnun oldu, yarım saat kadar oturdu. Sonra vedâ ederek ayrılıp gitti. Giderken, kendisine, gerek keten helvasından gerek şekerlemelerden kutular yaptım. Memnuniyetini bildirerek kabûl etti. Serginin kapısına kadar uğurladım. Bu davranışlarımdan çok duygulandı. Serginin sonuna kadar hemen hergün gelir ve kendisi gibi güzel müşteriler getirirdi. İşte böylece bu şeker pazarında on beş gün vakit geçirdik. Serginin içinde en önemli adam bendim. Vashington gazeteleri hemen hemen hergün benimle meşguldu. Çünkü benim gazeteci olduğumu da biliyorlardı.

Benim Amerika'ya varışımla Vashington şekerleme sergisi arasında geçen zaman on ayı bulduğu hâlde, İngilizce'deki bilgim on kelimeden pek de fazla değildi. Herkes buna şaşacaktır. Evet, herkese göre, yani kendi ana dilinden başka dil öğrenmeyenlerin nazarında dil öğrenmekten kolay birşey yoktur. Bunun en kolay yolu da öğrenilmek istenen dilin memleketinde bulunmaktır. Ne var ki, işin içinde ders alıp çalışmak olmadı mı, Londra'nın orta göbeğinde on sene oturmak bile insana on kelime öğretmez. Benim birinci altı ayım Şikago'da, serginin içinde geçmişti. Orada sadece Türkler'le, Araplar'la, Ermeniler'le yahut Fransızca bilenlerle düşüp kalkıyordum. Bu yüzden İngilizce'ye ihtiyaç hissetmemiştim. Mis Meysin'le dotluğumuzun esası da onun Fransızca bilmesiydi. Onun bana söyleyecekleri ve benden dinleyecekleri için benim dil öğrenmemi beklemeye ikimizin de vakti yoktu. Ben zaten İngilizce'nin okuyup yazmasını öğrenmeden, «I love you» demeyi öğrenmiştim. Mis Meysin de zaten «Je suis fière d'être la bien aimée d'un Turc» demeyi biliyordu. Biz de bunlarla birbirimize meram anlatabiliyorduk. Şikago'dan sonra New York'ta aralarında bulunduklarım da Suriye Arapları ile Türkiye Ermeniler'i idi. Bu hâl benim Türkçe'mle Arapça'mı bozuyordu ama, bana bir kelime İngilizce öğretmiyordu. Vashington'daki bu on beş günlük kalış, İngilizce'me en azından on beş cümle kattı. Hâsılı buradaki şekerleme pazarından maddeten, mânen istifade ettim. Kendime güvenim de arttı. Kendimi istiklâlime sahip bir adam gördüm ve kısa zamanda İngilizce'mi ilerlettim.

Bir gün gündüz, saat on iki sıralarında yine dükkânımı tertip ve tanzimle meşguldüm. Dükkânın önünde birisini dolaşıyor gördüm. Baktım bizim Vashington elçilik başkâtibi. Bu adam bir Ermeni idi. Bana bakıyor, dükkânımı seyrediyordu. Kendisini selâmladım, hâl hatır sordum. Teşekkür ettikten sonra yaklaştı, bana: «Sizin yeriniz burası değil; Istanbul'da Şûrây-ı Devlet'te bir kürsü sizi bekliyor» dedi. O, bunu söylerken ben, kendisine keten helvasından örnekler takdim ediyor ve birşey ısmarlarsa memnun olacağımı söylüyordum. Kâtip Bey sözüme iyilikle karşılık verdi. Birkaç dolarlık alış - veriş etti. Benim için de başarılar diledi. Dükkânın içindeki levhalara baktı ve bana «Bu da geçer yahu» dedi. Selâmlayıp giderken, bir emrim olup olmadığını sordu. «Sizin buraya teşrifinizden elçi bey elbette haberlidir; kendilerine hürmetlerimi sunarım, bir siparişleri olursa, beni unutmasınlar» dedim. Gülüştük, ayrılıp gitti. Bu da Vashington seyahatimin garip bir faslı oldu.

Serginin on birinci günü benim işimle alâkadar olanlar çoğaldı. Bunlar gidip gelmeye başladılar. Bizim sergi kapandıktan bir hafta sonra Pitsburg şehrinde açılması kararlaştırılan başka bir şekerleme sergisine davet ediliyordum. Mümkün olursa katılacağımı söyledim. Bana ayıracakları yer için ücret istemiyor, yol paramla eşyamın naklini de üstlerine alıyorlardı. «Düşüneyim» cevabını verdim. Orada tanıdık kimse olmadığından, Şark halıları ile dükkân tanziminde zorluk çekeceğimden tereddüt ediyordum. «Biz hepsini yaptırırız» dediler. Artık bu kadar ısrardan sonra gitmekten başka çare kalmıyordu. Söz verdim, anlaşma yaptık. Aslında Amerika'da bu söz alıp vermelerin hiçbir hukukî değeri yoktur. Eğer bir değeri varsa o da, ancak ahlâkîdir. Amerika'da ahlâk ise menfaatle birlikte yürür; yani menfaat olmazsa, kimse kendisini ahlâkla bağlı tutmaz.

PITSBURG SERGİSİNDE

Vashington'daki serginin son günü de ilk günü gibi çok neşeli geçti. On beşinci son gecesi sergi, gece yarısından sonra saat bire kadar devam etti. O son kapanma gecesi Pitsburg şehri şekerleme sergicileri geldiler. Bir, iki gün sonra Pitsburg treninde olacağımızı bildirdiler. Biz

Ubeydullah Efendi'nin zamanında Washington'daki parlamento binası Capitol.

de «Pekâlâ» dedik. Ertesi gün Washington'daki işlerimi bitirdim. Alacaklarımı aldım, borçlarımı verdim, hesaplarımı gördüm. New York'a Pitsburg'daki adresimi vererek, keten helvası ve saire ısmarladım. Zaten sattığım malları oradan getirtiyordum. Akşama doğru hazır oldum. O son akşamı da Dikran Efendi ile beraber geçirdik. Ona da teşekkür ettim. Bana tercümanlık edecek bir adam bulamazsam güçlük çekeceğimi, bulunacak bir tercümanın masraflarını karşılayabileceğimi bildirdim. Beni haklı gördü. Istanbul'lu Onnik Terziyan adlı bir delikanlıyı çağırdı. Yeme, içme, otel de bana ait olmak üzere, haftalığı beş dolar ücret için pazarlık ettik. O da razı oldu, ben de. Bu iş de bitti.

Şimdi şu tafsilâtı okuyanların benden bekledikleri birşey vardır: O da, bu on beş gün sonunda keten helvası satışından ne kazanmış olduğumu öğrenmektir. Bu bence önemli değildir. Önemli taraf, benim bu işte başarıya ulaşıp ulaşmadığımdır. Mademki bu yolda hayatımı kazanıyordum, o hâlde başarıya ulaşmışım demektir. Bununla beraber okuyucuların merak ettikleri şeyi söylemekte de bir mahzur görmüyorum. O hâlde şu kadar söyliyeyim: Kazandığım para beni, hiçbir iş yapmasam bile altı ay kadar geçindirecek miktardaydı. İşte bu kadar.

Vashington'dan ayrılmak zamanı geldi. Ben, tercümanla beraber istasyonda hazırdım. Bize bağlanan kumpanyanın adamları da geldi. Bana biletimi verdiler. Ben de tercümanıma bilet aldım. Dikran Efendi de vedâ için gelmişti. Bir kutu âlâ Türk sigarası da getirmişti. Trenin hareketinden iki dakika önce bizim kumpanya müdürüyle karısı geldi. İkisi de bana iltifatta bulundular. Vagonlarımıza girdik. Saat on buçukta yola koyulduk.

Bizim kumpanya müdürü Mr. Buekly adında bir kimseydi. Bunun Türkçe harflerle yazılması lâzım gelse (o zamanki eski harflerle) (böklü) yazmalı, fakat k'ler ka söylenmeli. Türkçe dili için bu kadar bahtsız bir kelime olamaz. Hele karısı için bu isim hiç uygun düşmezdi. Kadın otuz yaşlarında kadar olmakla beraber yakışıklı, cazibeli, gayet zeki ve temiz bir kadındı. Neyse uzatmayalım. Bütün gece yol aldık. Sabah güneş doğduktan biraz sonra Pitsburg'a vardık. Onnik'le beraber trenden atladık. Şehrin münasip bir yerinde haftalıklı, iki kişilik bir yer bulduk. Elimizde çantalarla odalarımıza girdik. Geceden yorgunduk. Biraz yattık.

(Devamı Gelecek Sayıda)

Kanunî'den Günümüze Kadar

Kıbrıs Meselesi

2

Yazan: Bahri S. Noyan

ADADA bu olaylar cereyan ederken, Yunanistan, devamlı olarak Kıbrıs'a askerî birlikler gönderiyor ve hükümetimizin NATO'ya şikâyeti üzerine ise, serbest insanların şahsî ilgileri ile Kıbrıs'a gittiklerini ileri sürüyordu. Halbuki ele geçen Rumlar arasında Yunanistan'dan gönderildiklerini itiraf edenlerin bulunması, askerî sevkiyatın aralıksız devam ettiğini ve evvelce tümen olarak tesbit edilen kuvvetlerin çok sayıda arttırıldığını gösteriyordu.

Rumlar, ayrıca Lefkoşe'deki kuvvetlerini de seferber etmişlerdi. Lefkoşe'deki Türk bölgesine girerek yakalanan üç Rum bırakılmadığı takdirde, Türk mahallesine saldıracakları tehdidinde bulunuyorlardı. Bu üç Rum, Yunan ordusuna mensup olup, birisi Rum hava savunma birliklerini eğitmek üzere Kıbrıs'a gönderilmişti. Bütün ısrarlara rağmen, bu üç Yunan subayının serbest bırakılmaması üzerine, Rumlar, Türk bölgesine ağır silâhlarla ateş açmışlar ve bu yüzden iki taraf arasında şiddetli bir mücadele başlamıştı.

Bu arada Türk köyleri ile Rum köyleri arasında havan topları ateşi devam ediyordu.

8 ağustos 1964 günü Rumlar'ın tekrar Erenköy ve Mansure bölgesindeki kadın, çocuk, hasta ve yaşlı masum Türk topluluğuna karşı karadan ve denizden topçu ateşiyle saldırmaları üzerine, jet uçaklarımız bu bölgedeki Rumlar'ın bulunduğu yerleri bombalamaya başladı. Hava Kuvvetlerimiz, Kıbrıs'ın kuzey batı bölgesindeki Rum askerî hedeflerine şiddetli bir darbe indirdi. Hava üslerimizden; F-86 ve F-100 tipi otuz dört jet uçağımızdan müteşekkil filolar saat 17.30'dan itibaren yirmi beş çıkış yapmış, bunların on dördü keşif mahiyetinde, on biri de hücum ve bombalama şeklinde olmuştu.

Kseros civarında bir Türk jet uçağı dört dakika alçaktan uçmuş ve limanda bulunan Rum hücumbotu, üçüncü geçişinde Türk uçağına ateş açmıştı. Uçağın dördüncü geçişinde de, Rum sahil bataryaları ateşe başlamıştı. Bu bölgede on dakika kadar uçuş ve dalışlara devam eden Türk uçağı, Rum hücumbotunun üzerine yüz metreye kadar inmiş ve cephane dolu tekneyi mitralyöz ateşine tutarak ağır surette yaralamıştı. Dumanlar içinde yavaş yavaş sahile yaklaşan bot, infilâk ederek batmış ve sığ bir yerde karaya oturmuştu. Hücumbotunun personelinden beşi ölmüş, on dördü de yaralanmıştı. Bu bot, 7 ağustosta Türk köyleri Mansure ve Erenköy'ü uçaksavar toplarıyle ateşe tutan iki Rum hücumbotundan biriydi. Diğer bot da, Türk jetlerinin ateşiyle hasara uğratıldı. Ayrıca; çetecilere malzeme ve kuvvet taşıyan beş gemi ve iki layter batırılmış, yedi gemi ile dört layter tipi deniz vasıtası da tahrip edilmişti.

Öte yandan Alevkaya - Poli yolu tahrip edilmiş, Tema - Peşiyane yolundaki Rumlar'a yardım getiren nakliye kolu, faaliyetten alakonmuştu. Mansure civarında üç tank tahrip edilmiş, yol üzerindeki tank-

Kıbrıs Türk alayı karargâhının girişi.

ların yarısı hasara uğratılmıştı. Rumlar'ın kullandığı motorlu araçlarla, ağır silâh mevzilerine ve kıt'a topluluklarına da ağır zayiat verdirilmişti. Harekât sırasında otuz Rum ölmüş, yetmiş Rum da yaralanmıştı. O günkü hücumlarda Rumlar'ın uçaksavar ateşiyle düşürülen bir uçağımızın pilotu Yüzbaşı Cengiz Topel, paraşütle Girne yakınlarında asfalt bir yol üzerine inmeyi başarmış ve ancak Rumlar tarafından yaralı olarak esir edilen kahraman evlâdımızın, yatırıldığı Rum hastanesinde bir gün sonra şehid olduğu öğrenilmişti. Yine bu hücumda Yüzbaşı Orhan Gürses'in kullandığı uçak da, Rum uçaksavar mevzilerinden atılan mermilerle hasara uğrayıp, pilotumuz yaralanmışsa da, bu cesur havacımız, büyük bir maharetle uçağını Eskişehir'deki üssüne getirmeyi başarmıştı.

8 ağustos gecesi Gölcük'te bulunan harp filomuzdan otuz gemi, Akdeniz'e açılmış, Mersin limanındaki harp gemilerimiz de meçhul bir istikamete hareket etmişti. Eskişehir, Balıkesir ve Diyarbakır'da bulunan hava kuvvetlerimiz alarm durumuna geçmiş, Çiğli ve Gaziemir hava üslerimizde de olağanüstü tedbirler alınmıştı. İskenderun ve güneydeki bazı birliklerimiz de alarm durumuna geçirilmişti.

Türk uçaklarının devam eden taarruz-

ları üzerine, Kıbrıs Dışişleri Bakanı Kipriyanu, Lefkoşe'deki Türk Büyükelçiliği vasıtasıyle hükümetimize, Türk uçaklarının Kıbrıs semalarını ihlâl etmesini protesto eden bir nota gönderdi.

Öte yandan Makarios, Kıbrıs'taki Türk birliğinde, süreleri dolan subay ve erlerin değiştirilmesi hususunda hükümetimiz tarafından yapılan müracaatı da reddediyordu. Rum cemaati başkanı, ittifak andlaşmasının feshedilmiş bulunduğunu, bu yüzden Kıbrıs'taki Türk alayının gayrımeşru hâle geldiğini ileri sürerek, değiştirmeye Rum hükümetinin müsaade etmeyeceğini bildiriyordu.

Türk hükümeti, 8 ağustos 1964 tarihli bildirisiyle; Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin adada Kıbrıslı Rumlar'ın giriştiği imha hareketlerini durduramıyacaklarını açıklamaları üzerine, harekât sahası olan Erenköy ve Mansure bölgesindeki Türkler'in hak ve güvenliğini savunma amacı ile Kıbrıs garanti andlaşması hükümleri gereğince bu bölgenin bombardıman edildiğini açıklıyordu.

Hükümet bildirisinde harekâtın gerekçesi olarak yukarıdaki söz konusu olaylar gösterilmekte ve hedefin sadece imha hareketini yapan Rumlar'ın bulunduğu askerî hedefler olduğu, adanın diğer bölgeleriyle ilişkisi bulunmayan bir meşru müdafaa olduğu ve garanti andlaşmasının 4. maddesine dayandığı kesinlikle ifade edilmekte idi.

Türk hükümeti; Türkiye ile Yunanistan arasında vukuu muhtemel silâhlı bir çatışmaya karşı gerekli tedbirleri almış ve Türk silâhlı kuvvetlerinin hareket ve teşebbüsleri, bağlı bulunduğumuz NATO teşkilâtına vaktinde haber verilmişti.

9 ağustos sabahı Kıbrıs'ın Rum kesimine havadan yapılan harekât durmuş ve İskenderun açıklarında bulunan donanmamız emrindeki Gençlik şilebine, tanksavar ve uçaksavar birliklerimizle, 48. ve 50. alayların ağırlıkları yüklenmeye başlamıştı.

Yunan Başbakanı Papandreu'nun adadaki askerî harekâtın durdurulması için gönderdiği mesaja ve uçaklarımızın 8 ağustosta Rum askerî hedeflerini bombalamasına rağmen saldırılar durmamış, Rumlar daha geniş takviyeler alarak 9 ağustosta hareketlerine devam etmişti. Bunun üzerine hükümetimizce adanın etrafı tehlikeli bölge ilân edilerek müdahalemizin devam ettirilmesine karar verildi. Saat 13.45'ten itibaren jet filolarımız Kıbrıs'taki Rum askerî hedeflerini defalarca bombaladı. Harekâta altmış dört jet uçağımız katılmış ve düşmana pek ağır kayıplar verdirilmişti. Bu arada; Rum hükümeti, sabaha karşı dört destroyerimizin Mansure Körfezine asker ve silâh çıkardığını da açıklıyordu.

Aynı gün Makarios, hükümetimize bir ultimatom göndererek bombardımana Türkiye saati ile 16.30'a kadar son verilmediği takdirde, Kıbrıs'taki bütün Türk köylerine taarruz edileceğini bildirdi. Bu ultimatomdan sonra Birleşik Amerika Büyükelçisi Taplor Belcher, derhal cumhurbaşkanlığı sarayına giderek, Makarios ile görüştü. Türkiye Bakanlar Kurulu da geç saatte Çankaya köşkünde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında toplanmış, toplantıya Genelkurmay Başkanı ve kuvvetler komutanları da katılmıştı. Davet üzerine köşke gelen İngiltere Büyükelçisi James Allen de Dışişleri Bakanımızla görüşmüştü.

Ultimatoma rağmen uçaklarımızın 13.45'te başlayan hücumları, saat 18.00'e kadar devam etmiş ve hükümetimiz bunun, Rumlar'ın Mansure'ye karşı giriştikleri kanlı saldırılar üzerine yapıldığını bildirmişti. Alınan karara göre jetlerimiz 10 ağustos sabahından itibaren keşif uçuşları yapacak, Makarios'un tutumu izlenecek ve Rumlar'ın saldırıları durmadığı takdirde, havadan müdahaleye devam edilecekti.

Aynı tarihte Yunan Dışişleri Bakanı Kostapulos, Yunan hava kuvvetlerine ait bir jet filosunun, Yunanistan'ın mevcudiyetini hatırlatmak maksadıyle Kıbrıs üzerinde birkaç alçak uçuş yaptığını bildiriyordu. Yabancı radyo ve ajanslar ise Yunan uçaklarının çok yüksekten uçtuğunu açıklamıştı.

Öte yandan Kıbrıs Rum hükümetinin 10 ağustos gecesi Başbakan Klerides başkanlığında yaptığı kabine toplantısı sabaha kadar sürmüş ve toplantıya Grivas ile Sovyet Rusya, Mısır ve Suriye devletlerinin büyükelçileri de katılmıştı. Görüşmelerde, bir Türk istilâsının pek yakın olduğu kanaatine varılmış ve toplantı sonunda bu üç devletten yardım isteğinde bulunulmuştu.

10 ağustos 1964 pazartesi sabahı Türkiye saati ile 09.00'da jetlerimiz, Poli köyündeki askerî hedeflere hücum etti. Bu hücum, daha öncekilere kıyasla hafif bir hücumdu. F-104 tipi iki jet uçağımız makineli tüfek ve roketlerle yaptıkları taarruzdan sonra, bir saat kadar bölge üzerinde gayet alçaktan yıldırma uçuşları yaptılar. Uçaklarımızın bu hücumundan dört saat sonra Makarios, ateş kestiğini bildirdi.

Kıbrıs'ta ateşin kesilmesi, Lefkoşa'da

Magosa'dan bir görünüş.

büyük bir şaşkınlık yaratmış ve evvelce son derece gerginleşen durum nisbeten sakinleşmeye yüz tutmuştu.

Mansure bölgesine Türkler tarafından çıkarma yapıldığı haberleri, 10 ağustos gecesinin ilk saatlerinde çeşitli şekillerde gelmiş ve dünyada büyük akisler yapmıştı.

B.B.C. radyosu evvelâ saat 00.03'te Türkler'in Erenköy ve Mansure bölgesine asker çıkardıklarını bildirmiş, saat 03.15'te ise Lefkoşa muhabirinin telefonla Londra'ya ilettiği haberi bizzat kendi sesinden yayınlamıştı. Radyonun haberinde, beş Türk destroyerinin Mansure Körfezine beş bin asker, ağır silâh ve malzeme çıkardığı bildirilmekte idi.

Saat 13.00'te Türkiye radyoları, Kıbrıs'a Türk silâhlı kuvvetlerinden hiç bir kuvvet, silâh ve malzeme çıkarılmadığı haberini veriyordu.

9 ağustos pazar akşamı, beş Yunan jeti Erenköy'ü bombaladılar. Yunanistan'dan kalkan uçakların geriye dönmeleri, yolda ikmal yapmaları şartına bağlı olduğundan, bunların Lefkoşa hava alanında benzin ikmali yaptıkları anlaşılmıştı. İngilizler'in kontrolü altındaki bu hava alanında benzin ikmali yapan Yunan uçakları, dönüşlerinde Erenköy'ü bombalamış ve köyün yarısının yanmasına, iki Türk'ün ölümüne sebep olmuşlardı. Yunan uçaklarının bu hareketi, tecavüz ve haksız fiil olarak, hükümetimiz tarafından protesto edilmişti.

Başka bir Yunan jet filosu da Antalya, Andifli ve Fethiye civarında Güneybatı Anadolu'ya yakın çevrelerde Türk semalarına yaklaşmış, fakat ihlâlde bulunmamıştı. Esasen Yunan jetlerinin Kıbrıs'a birkaç bomba attığını öğrenen ve alarm durumunda bekleyen jetlerimiz, üslerinden hareketle hemen Güneybatı Anadolu üzerine gelmişler, bu sırada Yunan uçakları, hem bombardımanı ve hem de Akdeniz'in üzerini terkederek Yunanistan'a kaçmışlardı.

Makarios, Güvenlik Konseyi kararı gereğince 10 ağustos pazartesi günü saat 13.00'de ateş kestiğini açıkladı. Buna rağmen 11 ağustos sabahı Erenköy bölgesinde mevzii çatışmalar olunca, ateşin kesilmediğini gören Türk hükümeti, yine müdahalede bulunmuş ve jet uçaklarımız 11 ağustosta, mahallî saatle 07.45'ten itibaren kuzeybatı Kıbrıs üzerindeki keşif ve kontrol uçuşları yapmıştır.

Öte yandan Kıbrıs resmî makamları, jet uçaklarımızın taarruzları durdurmaları için Türkiye'nin ileri sürmüş olduğu şartları reddediyordu. Türkiye, ateşin kesilmesi ve Kıbrıs'ın silâhtan arınması

şartları meyânında, Kıbrıs Rum kuvvetlerinin, adanın kuzeybatı kıyılarında son günlerde vuku bulan şiddetli çarpışmalar sırasında işgal ettikleri üç Türk köyünden geri çekilmelerini istiyordu. Türk hükümeti, ateşin kesilmesini bu şartın kabûlüne bağlıyordu. Kıbrıs Rum hükümeti ise; ele geçirilen yeni mevzilerden çekilmeyi söz konusu etmiyordu.

Kıbrıs'taki Rum gazeteleri; Türk uçaklarının ada üzerinde dört gün süren koruma harekâtı sırasında ağır kayıplar meydana geldiğini yazarak, çeşitli rakamlar veriyordu. Bazılarına göre yaralı ve ölü sayısı (350), bir kısmına göre de (500) olarak gösteriliyor ve yalnız askerî hedeflere yöneltilen hücumları, sivil halkı hedef tutmuş gibi göstermek için de büyük çaba sarfediyorlardı. Türk uçaklarının Kıbrıs üzerindeki harekâtı sırasında Rumlar'ın evlerinin damlarına Türk sancakları astıkları veya yaydıkları da görülmüştü.

Türkiye, 12 ağustos 1964'te, Güvenlik Konseyi'nin çağrısına uyarak keşif uçuşlarının durdurulmasına karar verdi. Buna karşılık Makarios, Erenköy'e bin kişilik bir takviye göndererek boyun eğmeyeceğini bildirdi. Güvenlik Konseyi Başkanı, Gazze'de Mısırlılar'la İsrailliler arasında olduğu gibi Barış Gücü'nün kuzeybatı Kıbrıs'ta da, Türkler'le Rumlar arasına girerek bir tampon bölge kurulmasını istiyordu.

14 ağustosta Cenevre'de toplanan konferans da bir sonuca varmadı. Amerikan delegesi Acheson, Washington'a, Türk delegesi Nihat Erim de yurda döndü.

Kıbrıs'ta Türk alayı karargâhından bir görünüş.

Asya Yolculuğu

Yazan: Gabriella Kalman
Çeviren: Hüsnü Mengenli

1

1892 'DE Macaristan'ın Pozsony ilinin Dunaszerdahely kasabasında doğdum. Birkaç aylıkken, babamı kaybettim. Kısa bir süre sonra, annem yeniden evlendi. Çünkü, kendi çabası ve geliriyle yetimlerine bakamıyordu. Üvey babam iyi bir insandı, biz yetimleri severdi, ancak, annemin omuzlarına binen ailenin geçim derdini pek hafifletemiyordu. Yük, yine annemin omuzlarında kalmıştı. Hattâ, birkaç yıl sonra ailemiz, yeni katılanlarla kalabalıklaşınca, durum daha da güçleşti, öyle ki, yiyecek sıkıntısı, yoksulluk, bizde artık günlük olağan şeyler arasına girdi. Beni okula başlattıkları zaman beş yaşındaydım. Fakat, kısa bir zamanda, öğretmenimin en sevdiği öğrencisi oldum. Fedakâr hocam, benim çalışkanlığımı, zekâ kabiliyetimi, yorulup bıkmadan över dururdu. Mânâsını anlamadığım hâlde, önceden bir, iki kere okuyup ezberleyiverdiğim Lâtince şiirleri, okulun ziyaretçileri karşısında bana kaç defa okutturmuş, onlar da bunları hayretle dinlemişlerdi. Sol ayağım doğuştan sakattı, üç yaşımdan itibaren koltuk değneğiyle yürümeye başlamıştım. Bu, bana fizik olmaktan çok, ruhî bir ezâ veriyordu. Çünkü, bazı duygusuz arkadaşlarım, benim bu hâlimle alay ediyorlardı. Bir bakımdan, bendeki tahammülün kaynağı da, onların bu türlü davranışları sebebiyle, bu bedenî özrüm oldu.

Yedi yaşında kadardım, bir gün, arkadaşlarımın alayları beni öylesine çileden çıkardı ki, hüngür hüngür ağlayarak eve gittim ve ağlamaktan boğulur gibi bir sesle, sevgili anneme içimi döktüm. Annem beni kucağına aldı, göz yaşlarımı öpücükleriyle kuruttu ve şunları söyledi:

— Canım yavrum benim, ağlama! Bak göreceksin, hele biraz daha büyü, irâde gücünle arkadaşlarını yeneceksin!

İyi hatırlıyorum, bu sözler beni bir vahiy duymuşum gibi etkiledi. Annemin bu ileri görüşüne sarsılmaz bir güven duydum ve bundan böyle, arkadaşlarımın takılmalarına aldırış etmedim. Derslerimde zaten onlardan ileriydim, bedenî güç ve becerikliliğe gelince, sebat göstererek, bir gün gelip nasıl olsa onları geçeceğimden, bir an olsun şüpheye düşmedim. Ne var ki, bu ümidim pek öyle çabuk gerçekleşmedi. On yaşındaydım ve hâlâ koltuk değneği taşıyordum. Fakat bu, bir ihtiyaçtan çok, alışkanlık yüzündendi. Bir gün, babamın mezarını ziyarete gitmiştim. Orada, birden bir düşünce geçti kafamdan: Bundan böyle koltuk değneği kullanmadan yürüyecektim. Nefret etti-

ğim bu aracı, vücudumdan silkip fırlattım. Birkaç adım attım, daha doğrusu tek bacakla, topallıya topallıya ilerledim ve bu alışmadığım zorlama sonucu, güçlükle nefes alabildim. İçimi sonsuz bir keder kapladı. Evimiz, mezarlığa on beş dakikalık bir uzaklıkta bulunuyordu. Oraya varamıyacağıma aklıma kesti. Başka çıkar yol olmadığını da anlıyarak, kalbim kederden iyice burkulmuş, sopaya uzanmayı düşündüm. Birdenbire, sebebini anlayamadığım bir telâşa kapıldım. Bedenî güçsüzlüğümün uyandırdığı his ile, yeniden sakat hâlime dönerek, arkadaşlarımın alaylarına konu olmamak arzumun doğurduğu irâdem, ruhumda mücadeleye başladı. Şimdi annemin o kehânet taşıyan sözleri de aklıma gelmişti. Bir sıçrayışta, koltuk değneğinin yanında buldum kendimi, onu kırıp iki parça ettim, sopanın bir tekini kullanarak eve döndüm. İrâde gücüm galip gelmişti.

İlkokulu bitirdiğim zaman, geleceğimi kararlaştırmak, bana bir meslek seçmek, annem için bir dert konusu oldu. Okumaya heves ve kabiliyetim olduğuna göre, onun en büyük arzusu, beni doktor veya avukat yapmaktı. Ama ne yazık ki, hâl ve vaktimiz yerinde değildi. Beden gücü isteyen zenaatlere de durumumu elverişli görmediğinden, beni bir kadın terzisi yanına çırak verdi. Bu ise, benim zevkime uygun bir iş değildi. Daha birkaç hafta geçmeden, annemin haberi olmaksızın, bir köy lokantacısının yanına, oğluna ders vermek üzere girdim. Burada ders vermekten başka işler de yapmam gerekiyordu: Mahzenden şarap taşımak, çizme temizlemek vesaire...

Bilgi sahibi olmak arzusunun verdiği ilhamla, cebimde bir yıllık kazancım olan sekiz forint olduğu halde, Pozsony şehri yakınındaki Szent György'ye gittim. Burada, iyi kalpli insanların yardımıyla, gymnazim'un ilk kısmını (ortaokul seviyesi) bitirdim. Uzak ülkeleri dolaşmak arzusu içimde ilk defa burada uyandı. Öyle ki, birden karar vererek, emin bir işim olmasına rağmen, Szent György'yi terkedip, yakınındaki Pozsony'a göç ettim. Bu şehirde, bütün yoksulluklar içinde çabalayıp durdum. Günlerce, kuru ekmekten başka yiyecek şeyim olmadı, hattâ bazan bundan bile mahrum kalıyordum. Fakat, her öğrenim yılının sonunda, gezi sopamı kavradığım gibi, topal bacakla, cepler bomboş, dünyayı dolaşmaya koyulurdum. Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nu yaya gezdim. Budapeşte, Viyana, Prag ve diğer büyük şehirleri gezilerime kattım. Çok yorulduğum zamanlar, yoldan geçen arabacılara bir, iki şaka yapar, onları güldüren lâflar atardım, onlar da beni arabalarına alırlar ve

Seyahatin kahramanı Vambery, Tahran'da bir görüşme sırasında.

en yakın köye kadar götürürlerdi. Çok zaman, köy veya kasabanın papazının kapısını çaldım, Lâtince bilgimin iyi oluşu sebebiyle, beni hoş görürler, gece kalmam için yatacak yer gösterip misafir ederler, ertesi gün için de gerekli yol harçlığı, hattâ biraz da yedek akça verirlerdi. Bu gezilerim, daha sonraki derviş yaşantımın ilkokulu sayılır.

Okul derslerimin yanısıra, özellikle gezi hikâyelerini okuyor ve inanılmaz bir hızla yabancı dilleri öğreniyordum. Ana dilim Macarca'nın yanında, daha çocukken Almanca ve Slovakça'yı öğrendim. Lisede iken, kendi çabamla Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Danimarka ve İsveç dillerini öğrendim. Yabancı dilleri öğrenmeye kendimi öylesine kaptırdım ki, artık okulun yanına bile yaklaşmadım. Bütün gün, yabancı edebiyatların şâheserlerini yüksek sesle okur, kendi kendime tekrar eder dururdum.

Gezi hikâyelerinde hayallerimi tutuşturan özellikle Doğu üzerine yazılanlar olmuştu. Öyle ki, Asya'yı görmek için bende söndürülemeyecek bir arzu uyandı. Nihayet, bunun için en başta Asya dillerini bilmem gerektiğini anladım. Gerekli kitapları büyük zorluklarla sağlıyabilmeme rağmen, bunlar işimi tam görmedi. Zira, bunu bana anlatacak, ya da yardım elini uzatacak, yol gösterecek tek bir kişiye rastlamıyordum. İrâdem ve azmim bu güçlüğü yendi.

YOLCULUĞUN İLK MERHALESİ: ISTANBUL

Delikanlılık çağıma girince, yine ders vermeye başladım, fakat şimdi bu işi ilk seferkinden daha hazırlıklı olarak yapıyordum. Boş vakitlerimin her dakikasını, bundan sonra hep kendi kendimi yetiştirmek için harcadım. Birikmiş her kuruşum, Asya'yı dolaşmış gezginlerin eserleri için kitapçıların cebine girdi. Gündüz gözümü doyurmuyor, geceyi de ekliyerek okuyor, okuduğum her kitap, şu kararımı yoğunlaştırıyordu: Ünlü vatandaşım Sàndor Köröşi Csoma'nın izinden gitmek, onu kendime örnek tutmak, Asya'nın henüz tanınmamış ülkelerini dolaşmak, orada yaşayan kavimlerle tanışmak.

Artık zamanı gelmişti; bu çok arzu ettiğim planı uygulamaya başladım. Elimde birkaç tavsiye mektubuyla, Budapeşte'ye, Jozsef Eötvös'e gittim. Projemi açıkladım ve kendisinden himayesini rica ettim. Eötvös, her gerçek kabiliyetin ve her ciddî, büyük amaçlara yönelen ihtirasın candan dostu ve destekleyicisi olan bir insandı. Beni elinden gelebilen ne varsa, her şeyi ile ve yürekten teşvik etti. Elbise, bir miktar para, ayrıca Tuna'da sefer yapan bir buharlı gemide, tâ Karadeniz'e kadar gidebilmemi sağlıyacak bir de bilet verdi. Hemen yola çıktım.

O zamanlar, Tuna'nın sağ kıyısı, henüz Türkiye'nin egemenliği altındaydı. Dikkatimi özellikle bu bölgeye topladım. Gemimize binen her sarıklı yolcu, inceleme konum oldu. Müslüman bir mü'minin akşam namazını kılmak için, güney-doğuya doğru dönmüş olarak, diz çöküşü sırasında ben, ateşli bir ilgiyle onun her hareketini izledim ve bu dünyadan ilgisini kesmiş hâliyle — ki böyle bir duruma ancak İslâm dininden bir insan erişebilir — ağzından fısıltı hâlinde çıkan Arapça kelimeleri tek tek yakalamak için, bütün ruhum kulağıma toplandı. Benim bu aşırı ilgim, Müslüman yolcuların gözünden kaçmadı. 1859'un sonlarında bulunuyorduk. Bu sıralarda, nefretle anılan Ruslar tarafından yenilgiye uğratılan Macarlar'a karşı Türkler, büyük bir sempati besliyorlardı. Yine o zamanlar, Macarlar'ın da Muhammed'in peygamberliğini kabûl etmiş oldukları kanaati Türkler arasında yaygındı. Kimden olduğunu bilmiyorum, Türk yolcular benim Macar olduğumu öğrenince, derhal benimle konuşmaya başladılar ve birçok davranışlarıyla iyi niyetlerini gösterdiler. Böylelikle, Tuna'daki yolculuğum sırasında, özellikle iyi, namuslu birkaç Müslüman'la ilişki kurdum ve kısa bir süre içinde dillerini öylesine öğrendim ki, Galaç'a vardığımız zaman, bir vatandaşıma tercümanlık hizmetinde bile bulundum.

Denizi ilk defa, Sulina dağlarına bir saat uzaklıkta bulunduğumuz yerden görüverdim. Sonsuz sevincimden, ruhum sanki uçuyordu. Karadeniz'de, gemimizdeki yolcuların ekseriyetini Müslümanlar teşkil ediyordu. Aralarında, Mekke'ye gitmekte olan yirmi kadar da hacı namzeti vardı. Fasılasız, hep onların arasında dolaştım. Nihayet, son derece zevkli birkaç günlük deniz yolculuğu sonunda, hayranlıktan kocaman açılmış gözlerimin önünde, büyülü güzelliği, insana şaşkınlık veren parıldayışıyle Boğaziçi uzanıverdi.

1860 yılında, Türk imparatorluğunun başkentine vardığım zaman, yirmi beş yaşındaydım; benim için bu toprak ve onun insanları yabancıydılar. Cebimdeki para ise sadece, vapurun demir attığı yerden, sahile kadarki mesafeyi geçmeye yetecek kadardı. İlk gece, başımı sokabilecek yerim bile yoktu. Fakat, gençliğin verdiği gamsızlıkla, şansıma güvenip, bir, iki parça paketten ibaret eşyamı koltuğumun

altında taşıyarak, Istanbul'un insan seline katıldım. Avare avere sokakların birinde dolaşırken şansım güldü; ülkemin özelliğini taşıyan şapkam ve kenarından sarkan kordelâlarından benim Macar olduğumu anlayan Püspöki adlı bir Macar İtalyanca, hangi memleketten olduğumu sordu. Kimliğimi söyleyince sevincinden boynuma atılıp beni kucaklayarak öptü, sonra oturduğu eve götürdü.

Püsköpi, Macaristan'dayken, zenaatkâr imiş. 1848 Kurtuluş Savaşına katılmış, yenilgi üzerine memleketten kaçmak zorunda kalmış. Türkiye'de, önce bir savaş gemisinde hizmet etmiş, sonra, Kırım Savaşı'nda, ordu bakkallığı yapmış. Ben kendisine rastladığım zaman da, ahçıydı. Fakir bir adam olduğundan, zemin katta, dar bir odada oturuyordu ve odanın bütün eşyası da bir tek şilteden ibaretti. Bu tek şiltesini, temiz bir kalble benimle paylaştı. Püspöki, beni az zaman sonra, birkaç Macar mültecisiyle tanıştırdı. Onlar da beni, o zamanlar iyice gelişmiş bulunan Macarlar Cemiyeti'ne takdim ettiler. Bana yatacak yer verdiler. Burada yatak, çarşaf v.s. gibi şeylerden eser yoktu, hattâ bir gece, soğuktan titriyerek, cemiyetin sekreterinden örtünecek birşey istediğim zaman bana, mültecilerin kıymetli ve kutsal bir miras olarak beraberinde getirdikleri bir bayrağı vermişti. Bununla örtündüm ve altında tatlı tatlı uyudum.

Istanbul'da ilk işim Danimarka elçiliğinin yerli birinci kâtibine Danca öğretmek oldu. Daha sonra beklenmedik bir mirasa konmuş genç bir beyin öğretmeni oldum. Bu bey, bütün yeni zenginler gibi herşeye birden sahip oluvermek istiyordu. Bunların arasında Fransızca da bulunuyordu. Fakat ancak Hüseyin Dâim Paşa'nın konağına girdikten sonradır ki, kendimi gerçek Şark yaşayışının göbeğinde buldum; konağa, mürebbi olarak kabûl edilmiştim.

Dâim Paşa, Türk ordusunun bir generaliydi; Kırım Seferinde büyük cesaretinin ve kumandanlık kabiliyetinin parlak bir örneğini vermişti. Paşa'nın müstesna bir lüks ve şatafatla döşenmiş konağı, Beşiktaş sarayı yakınlarındaydı. Gerçek Şarklı şatafat ve konforu, ben burada gördüm ve ilk defa bunun zevkini aldım. Öğrencim olan oğlu ile ben, binanın ayrı bir bölümünde kalıyorduk. Bundan başka, çok güzel saf kan bir binek atı da emrimdeydi. Konağın kâhyası, ak sakallı bir Anadolulu'ydu; bana özel bir sevgi gösterirdi. Şark âdetlerine aykırı birşey yapınca, her seferinde bir baba şefkatiyle dikkatimi çekerdi. Bağdaş kurarak oturmasını, yemek yemesini, selâmlaşmasını, esnemesini, bütün bu âdetleri bana o öğretti. Benim Dâim Paşa'nın konağında öğretmenlik yaptığım sıralarda, Paşa, Sultan Abdülmecid'e karşı bir komploya karıştı. Onu tahtından indirmek istedi. Paşa ve arkadaşları, esasen çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden doğmasını bu gibi eylemlerden bekliyorlardı. Kuleli Vak'ası diye isimlendirilen bu komplonun en mutaassıp üyesi, Ahmed Efendi adında, Bağdadlı bir molla idi. Bu molla, Kırım Seferinde, Dâim Paşa'nın komutası altında savaşıp, gazi olmuştu. Bu, boylu poslu, kara bakışlı katıksız som erkeği, savaşın en fırtınalı, ölümün en çok kol gezip şehid aldığı yerlerde görmek mümkündü. Sonraları, benim kendisini tanıdığım zamanlarda bile, daima silâhlı olarak dolaşırdı; belinde kılıcı, elinde mızrakıyla, ki bu silâhları günde beş defa, ancak namaz kılarken çıkarırdı.

Gerek dış görünüşüyle, gerekse bütün davranışları ve sert mizacıyle molla, İslâm'ın ilk zamanlarını hatırlatırdı. Daima yalınayak ve başı açık ve ayak bileklerine kadar inen uzun bir entari giyiyordu. Bu dehşet saçan molla, Dâim Paşa'nın en samimî dostu, müşaviri, ruhu, elhâsıl, herşeyi idi. Vaktinin büyük kısmını dışardan çok, Paşa'nın konağında geçirirdi.

Görünüşe göre, başlangıçta bana pek güvenmemişti. Ne zaman bir arada bulunsak, kara gözlerini üzerimde şüpheyle dolaştırırdı. Ben de onun yanındayken, bir çeşit korku hissederdim, fakat, bu güvensizliğin yarattığı buzlar, yavaş yavaş erimeye başladı. Bir, iki defa konuşmaya girişince, içindeki bu kuşku tamamen kayboldu, o kadar ki, yerini içten bir dostluğa terketti. Birkaç Müslüman gençle birlikte Ahmed Efendi'nin ictihadlarını dinlediğim saatlerin hazzı, sonsuza kadar hâtıramda yaşıyacaktır. Bu sayede Şark'ın tılsımlı dünyası önümde açılmış oldu. Benim, Avrupalı bir insandan, kısa bir zamanda Asyalı bir insan hâline gelişimi, sadece ve sadece bu Ahmed Efendi gerçekleştirmiştir. Bunu kabûl ediyorum ve nitekim, ona karşı hayranlık ve hürmetimin ifadesi olarak Asya'da yaptığım seyahatlerimin sonuna kadar, onun tarafından verilen «Reşid» ismini kullanmışımdır.

Kendisinden yine pek çok bilgi edindiğim bir başka gerçek adam da, Halil Murad Molla'ydı. O, İran şehirlerinden, Buhârâ ve Semerkand'dan bahsederken, kendisini, söylediklerinden birşey kaçırmamak için şevkle dinlerdim. Bu diyarları ayrıca Arabistan'ın mübarek bölgelerinde

Erzurum'daki Çifte Minare'nin eski bir resmi.

dolaşmış, görmüş, hattâ iki defa görmüştü. Bu adamın en önemli özelliği, keskin bir zekâsı oluşu ve kurnazlığıydı ki, bu, genellikle çok gezen Asyalı insanlara hastır.

Dâim Paşa'nın sayesinde, Istanbul'un en seçkin kişileri arasına girebildim ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en nüfuzlu devlet adamlarıyle tanıştım. Bunlar, Asya'nın çeşitli önemli kişilerine verilmek üzere benim için tavsiye mektupları hazırlanmasını Türk hükümetinden sağladılar. Bu tavsiye mektuplarında, ben, sadece seyahat etmekte olan Reşid Efendi olarak tanıtılıyordum. Avrupalı aslım, tamamen gizlenmişti. Bu arada, beni vatanımda da unutmamışlardı. Hazırlayıp yayınladığım Macarca-Türkçe Sözlük ve Macarca'ya çevirdiğim «Osmanlı Tarihi» adlı eserlerim sebebiyle, «Macar İlimler Akademisi muhabir üyeliğine» seçilmiştim; bu, bana ayrıca bin forint kadar da yol parası sağladı. Pek çok şey vaadeden tavsiyelerin, biraz paranın ve sanırım ki, bu büyük yolculuk için gerekli bilgilerin de sahibiydim.

1862 yılının 15 mayıs günü Trabzon'a kalkan bir Avusturya buharlı gemisine bindim. Dostlar ve tanıdıklar beni yolcu etmediler. Vapurumuz Asya sahiline doğru yol alırken, yüreğim burkuldu, gözlerim yaşlarla doldu. Istanbul'un rıhtımı, Haliç, gözden kayboldu, eşsiz güzelliği içindeki Boğaz'ı ve Avrupa sahilini aramızdaki mesafe, mavimsi bir buluta gömdü. Ben ise, hâlâ geminin güvertesinde ayakta duruyordum; yüzüm Batı'ya dönük, tek bir düşünceyle ayakta duruyordum: Avrupa'yı ve çok sevdiğim memleketimi acaba tekrar görecek miyim?

TRABZON'DAN ERZURUM'A...

Gemimiz sahile yaklaşırken, bulunduğumuz tarafa doğru, Trabzon limanından top gürlemeleri, mızıka sesleri ve neşeli haykırışlar geliyordu. Bu bayram şenliği havası, kadîm Asya'nın büyük bir kısmını dolaşmak üzere, elinde dilenci sopasıyle yollara düşen yarının dervişi bendeniz için değildi tabiî. Bu saygı gösterisi, Istanbul'dan buraya kadar aynı gemide birlikte yolculuk ettiğimiz Trabzon'a yeni tayin edilen Vali Emin Muhlis Paşa'nın şerefine yapılıyordu.

Trabzon'un denizden bakılınca sevimli bir görünüşü vardır. Şehrin içi de, diğer Türk sahil şehirlerinden daha güzeldir. Istanbul'dan tanıdığım Muhlis Paşa, bana, burada kalacağım sürece kendisinin misafiri olmamı teklif etti. Sahilde hazır bulunan binek atlarından birine de ben kuruldum, beraberimizdekilere katıldım ve merasim alayıyla vali konağına doğru ilerledim. Alayımız, kaynaşan, gürültülü, neşeli bir kalabalık arasından geçti. Paşa, halka küçük gümüş paralar serptiriyordu. Tabiî ki bu paralar yüzünden itişip kakışmalar, çekişmeler oluyordu ve bir yandan da bağrışarak teşekkür ediyorlardı.

Trabzon'da üç gün kaldım. Bu kısa zamanı, yolculuk için gereken şeyleri almak, at kiralamak, tek kelimeyle Türkiye ve İran'da yapacağım uzun gezilerim sırasında ihtiyaç duyabileceğim eşyayı sağlamak için harcadım. Kendi kendime şu kararı verdim: «Efendi» unvanımı Tahran'a kadar kullanacaktım. Ama, ancak «kâtip» olarak... Her yerde, devletlilerin misafirliğine sığınan, bir fakir kâtip. Bütün yol eşyam; içinde bir, iki gömlek, kitap, ufak tefek şeyler, biri örtünmeye, biri de üzerinde yatmaya mahsus iki halı, küçük bir bakraç, çaydanlık ve fincan bulunan bir hurçtan ibaretti. Hepsini, kiraladığım beygire yüklediler. Paşa, yanıma iki kavas vermek için ısrar ediyordu. Ben, Paşa'nın bu nazik teklifine teşekkür ederek, bu Türk sahil şehrinden, doğuda uzanan dağlara doğru 21 mayıs günü, Ermeni bir sürücüyle yola koyuldum.

Güneş artık iyice tepemizdeydi. Yapılmış bir yolda, bir saat süren yolculuk süresince, ağır ağır, adım adım ilerledik. Bu yol daha ilerde derin bir vâdide kayboluyordu. Bana yoldaşlık eden Ermeni Haçator, o boğaza vardığımız zaman, artık denizi gözden kaybedeceğimize dikkatimi çekti. Her zaman müthiş çalkantılı, fakat tam şu sırada bir göl kadar sakin ve sessiz olan denize bir veda bakışı attım.

O günün altı saatini devamlı at sırtında geçirdim. Bu, yorucu bir altı saat oldu. Tabiatın bütün büyüleyici güzelliğine rağmen, vücudumda yine de bir bitkinlik hissettim. At sırtında yolculuk, hele başlangıçta, çok yorucu oluyor.

Akşamleyin, «Köprüköyü'ne yakın bir handa konakladık. Yörük usûlüne göre, yerde yatmam gerekti, fakat çok yorgun olduğumdan, gözüme uyku girmedi. Bütün han, atlar ve sürücülerle dolup taşıyordu; kimi hayvanını tımar ediyor, kimi yemek pişiriyor, kimi de, ya şarkı söylüyor, ya da konuşuyordu. Bütün bu gürültü, sırf benim uykumu kaçırmak için yapılıyormuş gibi geldi bana. Yattığım yerden doğruldum ve derin bir üzüntüyle bundan sonra daha nice yorgunluklara katlanacağımı düşünmeye daldım.

Kısa bir uykudan sonra, benim Ermeni

Vambery'nin, Hazar kıyısındaki Gümüştepe'de Türkmen şefi tarafından karşılanışı.

uyandırdı: «Beyefendi, dedi, dinlenerek dünkü yolculuğun yorgunluğunu çıkardınız sanırım. Bugünkü yolumuz daha da kötü, Trabzon dağlarında insan öyle rahat rahat eğerin üzerinde oturamaz. Hava ısınmadan, karşıki tepeye tırmansan iyi olacak».

Hemen yerimden fırladım ve dikine dikine uzayan yola koyuldum. Bu tepeye erişmenin, yükü olmayan yayalar için bile hayli yorucu bir tırmanma olduğu halde, sırtlarına büyük yükler vurulmuş kervan hayvanlarının tırmanışına hayret etmekten kendimi alamadım. Buna karşılık İranlı sürücülerin haykırışları arasında, nerde ise çökecek kadar yüklü katırların aşağıya doğru inen uzun dizileriyle karşılaştım. Kaygan kayalıklar arasında, dibi bucağı görünmeyen, baş döndürücü uçurumlar kenarında uzanan patikalardan geçişleri, gerçekten eşsiz bir hüner örneğiydi.

Bu sarp dağ yolu, ardı arası kesilmeden, dört saatten fazla sürdü. Bütün Asya'da, bundan beter yol hemen hemen yoktur; ne çare ki, Ermenistan'ı, İran'ı, hattâ Orta Asya'yı Batı'ya bağlayan tek ticaret yolu da budur. Yaz mevsiminde, yüz binlerce hayvan giderken, Asya'nın yetiştirdiği ürünlerle, dönüşlerinde de, Avrupa'nın fabrika mallarıyla yüklü olarak bu yollardan geçerler.

İkinci menzildeki handa rahat bir gece geçirmiş olmamı, «Efendi» unvanıma borçluyum. Gece, istirahate çekilmeden önce, Haçator'un öğüdüne uyarak, vücudumun ata binmekten sıyrılmış kısımlarına tuzlu suyla kompres yaptım. Önce acı bir batma hissettim, fakat ertesi gün ata binmek o kadar yorucu olmadı, acı vermedi.

ERZURUM'DAN İRAN HUDUDUNA

Erzurum'a, mayısın 28'inci günü vardım. İnsan, bu şehre varır varmaz. Asya'nın göbeğine geldiğini anlıyor. Evler, burada Şark üslûbunda yapılmış; kerpiç veya taştan yamrı yumru duvarlar, sokaktan ziyade avluya bakan pencereler...

Erzurum'da, daha Istanbul'dayken tanıdığım şehrin mevki kumandanı Hüseyin Dâim Paşa'nın misafiri oldum. Evvelce Istanbul'da, Paşa'nın oğluna Fransızca ve daha başka Avrupa ilimleri öğretmiştim. Şimdi Paşa'ya Buhârâ seyahati planımı açıklarken, çok şaştı; önce beni vaz

geçirmek istedi, daha sonra ise, Türkistan'ın bu büyük kentinin ileri gelen birkaç şeyhine, benim için yazılmış tavsiye mektupları vereceğini vaadetti. Erzurum'daki devlet ricali arasında, Istanbul'dan tanıdıklarım vardı; kendilerini dairelerinde ziyaret ettim. Erzurum vilâyet konağı hâtıramda unutulmaz bir yer olarak kalacak. Kapının önü, ayakkabılar, sopalar, silâhlarla dolu, sağa - sola, sere serpe uzanıp yatmış sürüyle köpek; herşey girişi engelliyor. Konağın içi de aynı derbederlik içinde. Kirli, iğreti bir divana bir, iki memur oturmuş. Az ötede, bir küme kadın münakaşa edip duruyor, başka bir köşede bir adam şaklabanlık ederek, memurları eğlendiriyor. Bir başka köşede ise birisi, yüksek sesle küfürler savurarak şikâyetini dile getiriyor.

29 mayıs akşam üstü, Ermeni yol arkadaşımla şehirden ayrıldık. Bir süre sonra «Kurucuk» köyüne geldik. Burada evler genellikle tek bir bölmeden ibaret. İçinde insanlarla hayvanlar bir arada kalıyor. Ehlî hayvanlar, bu geniş odanın iki tarafında uzanan yemliklere sırayla bağlı, insanlar ise, «seki» denilen yüksekçe bir yerdeler. Demek ki, burada insanlar ahırda oturuyorlar. Bu sebeple, kırk, elli manda, birkaç dana ve atlarla geceyi beraber geçirmenin nasıl birşey olduğu artık tahmin edilsin. Üstelik bu mandranın tek bir penceresi de yok.

Ertesi gün at sırtında 3 - 4 saatlik bir yolculuktan sonra, dağın yüksekçe bir burnunda uzanan «Hasankale» denilen bir yere geldik. Burası, civarda bulunan Kürt eşkıyanın saldırılarına karşı iyice takviye edilmiş. Ne olur, ne olmaz diye, biz de yanımıza iki kavas aldık. Benim için böyle bir saldırıdan korkmaya hiçbir sebep yoktu, fakat, Ermeni arkadaşlarım, Avrupa'dan pahalı mücevherat getiriyorlardı. Erzurum valisi bana verilen fermânı, onların hesabına kullandım.

Aras nehrini geçtikten az sonra, asıl Kürdistan hududuna vardık. Burada oturanlar, taa Herodot zamanında bile eşkıya ve soyguncuların en amansızı olarak kabûl edilirlermiş. Yolda, sarp bir kayalık gözüme ilişti, rehberimin anlattığına göre, ünlü Köroğlu vaktiyle bu kayanın tepesinde otururmuş.

(Devamı var)

Vambery'nin seyahati sırasındaki Istanbul'un Eyüp sırtlarından bir görünüşü.

Hıristiyan İnancına Göre

Peygamberler ve Ömürleri

Yazan: İhsan Birinci

EBU'L Ferec tarihinin mukaddes kitaplardan naklen yazdığına göre; dünya, nisan ayının pazar günü var olup, Âdem de aynı ayın 6'ncı cuma günü yaratılmıştır.

Havva ile beraber cennetten kovulduktan 3 veya 30 yıl sonra, yeniden buluştukları zaman, ilk oğulları Kabil ile ilk kızları Eklimya dünyaya geldiler. Havva her batında biri erkek, diğeri kız olmak üzere ikiz doğururdu. Son yirminci doğumu tek olmuştur. İlk iki çocuklarından 30 yıl sonra, diğer oğulları Hâbil ile kızları Labhudha beraber doğdular.

Kabil'in, kardeşi Hâbil'i öldürmesi, o tarihten 50 yıl sonradır. Bu sırada Âdem 130 yaşında bulunuyordu ki, bu olay üzerine ana - baba tam 100 yıl yas tuttular. 230 yaşında iken Şit adında bir çocuğu dünyaya gelen Âdem 930 yaşında öldü.

Babasının yerini alan Şit'in, 205 yaşında iken Anoş adlı oğlu oldu. Şit, 912 yaşında öldü. Bundan sonraki peygamberlerin şeceresini şöyle sıralayabiliriz:

Anoş: 190 yaşında iken oğlu Kainan doğdu. Kendisi 905 yıl yaşadı.

Kainan: 170 yaşında iken oğlu Mahlalail doğdu. Kendisi 910 yıl yaşadı.

Mahlalail: 135 yaşında iken oğlu Yard doğdu. Kendisi 895 yıl yaşadı.

Yard: 162 yaşında iken oğlu Hanokh (İdris) doğdu. Kendisi 962 yıl yaşadı. Yard 40 yaşına vardığı zaman dünya bininci yılını tamamlamıştı.

Bu sırada yeryüzünde 200 can'dan ibaret olan Allayın oğulları, vaktiyle ataları Âdem'in cennette geçirdiği mukaddes hayata dönmek için Şit zamanında çıktıkları Hermon Dağı'ndan ümitlerini keserek inmişlerdi.

İşte bundan sonra kadınlarla düşüp kalkmak ihtirası başladı. Bunları ahde tecavüz etmekle itham eden diğer kardeşleri Şit ve Anoş oğulları, bu davranışlarından ötürü, onlara kız vermez oldular. Bunun üzerine onlar da Harmoni Dağı'ndan inip Kâbil oğullarına giderek, onların kızları ile evlendiler. Fakat kısa bir zamanda Kâbil oğulları ile kaynaşan bu kimseler, dolayısıyle dünyanın ilk kaatillerinin adını taşımış oluyorlardı. Bu sebeple kan dökücü ve hırsızlık yapmakla isim yapmış evlât sahibi olmuşlardı.

Başlarına Samyazos adlı birini hükümdar seçtiler. Sonradan sırasıyle Alparos, Almilon, Ammanon, Mighalaros, Çoban Aonos, Aodhoranbos, Ampesis, Aotyartis ve Ksisorthos hükümdar oldu. İlk tufan, bu sonuncusu zamanında vukua gelmiştir.

Peygamberler soyundan Yard'dan son-

ra Hanokh'un (İdris) geldiğini yukarıda belirtmiştik. Hanokh, 165 yaşında iken doğan oğlu Methuselah, 300 yıl Allah'ı hoşnud ettikten sonra, bir rivayete göre büyük atasının kovulduğu cennete davet edildi. İşte herkese ilk defa kitap bilgisi ile yazı yazma sanatını öğreten, ayrıca şehirler kurmayı teşvik eden bu Hanokh (Enoch - İdris) dir.

Zamanında kurulan 180 şehirden Urhai (Urfa) şehri, bunlardan en küçüğüdür. Yeryüzünün ilk öğretmeni sıfatını kazanan bu zat, aynı zamanda insanlara Allah'a ibadet edip, oruç tutmalarını, sadaka vermelerini ve güzel kokulu adaklar sunmalarını da söylemişti.

Onun zamanında ve onun sayesinde dirayetli bir hükümdar olarak tanınan Asklaipidis, Allah'ın Hanokh'u cennete almasına çok müteessir olmuştu. Zira artık onun hikmetinden mahrum kalmış oluyordu. Bunun üzerine ibadet ettiği mâbede Hanokh'un hayatta iken oturduğu şekilde bir heykelini koydurdu. Bu suretle mürşidinden feyizlenme yolunu tuttu. Fakat bu hareketi dünya yüzünde heykellere ibadet olunmasına sebep olmuştu.

Hanokh'dan sonra gelen oğlu Mathushlah, 167 yaşında iken Lamkh doğdu. Kendisi 862 yıl yaşadı. Yerini alan Lamkh, 500'üncü yılına bastığı zaman oğlu Nuh doğdu. Yaşadığı yılların tamamı 950 idi. Nuh, 500 yaşında iken ayar (mayıs) ayının 27'nci günü büyük tufan vukua geldi. Bu müthiş olayda, 40 gün şiddetli yağmur yağmış, sular kabarmıştı. Allah'ın emriyle yaptığı gemiye karısı, 3 oğlu ve onların zevceleri, ayrıca yeryüzündeki hayvanlardan birer çiftini bindirdi. Sular, en yüksek dağları 15 arşın aşmıştı. Nihayet gazabın yatışmasıyle çekilen sular, bindikleri gemiyi Pisidia'nın merkezi Apamea'ya oturttu.

Âdem ile bu büyük tufan arasındaki zaman 2242 yıldır... Nuh, dünyayı Sam, Ham ve Yafes adındaki üç oğlu arasında taksim etmişti. Ölümünden sonra yerini alan ve 200 yıl yaşayan Sam, 130 yaşında iken, oğlu Arpachshar doğdu. Bu da 130 yaşına geldiği zaman oğlu Kainan doğdu. Arpachshar'ın ömrünün tamamı 465 yıldır. Müneccimlik ve sihirbazlık sanatını icad eden Kainan'a, oğulları bir ilâh gibi taparlardı. Dikilen heykelinden sonra putlara ibadet şekli başlamış oluyordu.

Kainan da 430 yıl yaşadı. 130 yaşında iken doğan ve yerine geçen oğlu Shalah da 130 yaşına vardığı zaman oğlu Ahbar doğdu. Shalah 460 yaşında öldü. Sonra sırasıyle Ahbar 133 yaşında iken Peleg doğdu. Kendisi 343 yıl yaşadı. Peleg, oğlu Aro doğduğu zaman 130 yaşında idi. 340 yıl yaşadı, ömrünün 101'inci yılında iken Mısır'ın ilk kralı Panopis, 68 yıl hüküm sürdü.

Peleg'in 140'ıncı yılında dünya ikinci defa taksime uğramıştı... Ölümü üzerine kardeşi Jaktan'ın oğulları mirassız kaldıklarını görerek, içlerinden Shebha, Aşer ve Havila adlı üç kişiyi hâkim tayin ettiler. Bunlar, diğerlerinin ülkelerini zaptetmişlerdi.

Peleg'in oğlu Aro geldi ve 133 yaşına vardığı zaman oğlu Serug doğdu. Onun bütün ömrü 337 yıl idi. Aro, 70 yaşında iken Şinar'da büyük kulenin inşaasına başlandı ve Kuş oğlu Nemrud, kuleyi inşa edenleri, avladığı hayvanlarla beslerdi. Fakat o muhteşem kule 40 yıl sonra Allah'ın gönderdiği rüzgârla alt üst oldu.

Ansızın çıkan rüzgâr, o zamana kadar yeryüzünde tek dil (Süryanî)ce konuşan insanları, sersemletmişti. Kendilerine gelmeleri için durmadan onları kırbaçlayan Nemrud, yakasından yapıştığı kimselerin acaib konuşmalarından birşey anlayamıyordu. O muazzam kulenin yıkılması ânında, insanları konuşması 70 dile ayrılmıştı. Bu arada yıkılan kulenin taşları arasında ölen Nemrud zamanında, Urfa, Nusaybin ve Mardin şehirleri inşa edildi. Büyük tufandan sonra Bâbil'de ilk hüküm süren odur.

Aro'nun yerine gelen ve 330 yıl yaşayan Serug zamanında, para ve mücevherat görünmüştü. 130 yaşında iken oğlu Nahor doğdu. Bu arada Nemrud'dan sonra Bâbil'de Kumbiros adında bir hükümdar 85 yıl hüküm sürdü. Onun yerine geçen ve 72 yıl hükmeden Samiros'un üç gözü ve iki boynuzu olduğu söylenir. Bunun zamanında da ölçüler ve teraziler yapılmış, ayrıca ipekli ile boyalı kumaşlar görülmüştür. Daha sonra gelen Apiphanyos'da, inşa ettiği bir gemi ile ilk defa denizlerde gezen kimse oldu. Bunu iki hükümdar takip etti.

Serug'dan sonra oğlu Nahor geldi. 79 yaşına vardığı zaman oğlu Tarh doğdu. Kendisi 201 yıl yaşadı. Nahor'un 25'inci yılında salih bir adam olan Eyüp'ün derdi başlamıştı. Eyüp, Bet Yaktan'lı zengin bir adamdı. Yedi defa tek başına şeytanla mücadele etmiş ve galip gelmişti. Iztırabı 60 yıl sonra başladı.

Nahor'dan sonra oğlu Tarh geldi ve 70 yaşında iken oğlu Abraham (İbrahim) doğdu. Kendisi 275 yıl yaşadı. Yerini alan İbrahim, oğlu İshak doğduğu sırada 100 yaşında bulunuyordu. Bütün ömrü 175

Hz. Nuh'u canlandıran bir tablo.

yıldır. 15 yaşında iken Allah'a yalvararak, Keldânîler'in yurtlarını harab eden karga yahut çekirgeleri defetmişti. Bilâhare Keldânîler'in Ur şehrindeki mâbedi yaktığı anda, ateşi söndürmeye gelen kardeşi Haran, yanarak öldü. Bu sebeple İbrahim 60 yaşına vardığı sırada babası Tarh, kardeşi Nahor ve yanarak ölen Haran'ın kardeşi Lut ile birlikte Harran'a kaçarak burada 14 yıl kaldılar. Sonra da Haran da babasının yanından ayrılarak Ken'an diyarına geldi ve 85 yaşında iken Hacer'den oğlu İsmail doğdu.

Âdem'den bu devreye kadar geçen zaman 3300 yıldır... İbrahim 137 yıl yaşadı. Ninos'un zevcesi olan ve Âsurlular'a 46 yıl hükmeden Semiramis bu devirde yaşamıştır. Mısır'ın on birinci kralı Firavun Panos, bir ara İbrahim'in elinden karısı Sara'yı almış, fakat az sonra ona altın ve gümüş vererek iade etmiş, fakat İbrahim'i de Mısır'dan çıkarmıştı.

İbrahim'den sonra oğlu İshak geldi ve 60 yaşında iken oğlu Yakub doğdu. Kendisi 180 yıl yaşadı. Sara 127 yaşında bulunuyordu. İshak bir yıl sonra Rebekka ile evlenerek 60'ıncı yılında Edom ile Yakub doğdular. Bu suretle birinci çocuğundan Edomlular, Yakub'dan da İsrail oğulları türemiş oldu.

İshak'dan sonra oğlu Yakub geldi ve 82 yaşında iken oğlu Levi doğdu. Bütün ömrü 147 yıldı. İshak 77 yaşına vardığı zaman Levi'ye dua ederek onu Harran'a göndermişti. Bilâhare dünyaya gelen oğlu Yusuf 17 yaşında iken satılarak 10 yıl kölelik etti ve 3 yıl zindanda yattı. Böylece 30 yıl Firavuna hizmet ettikten sonra, 8 yıl Mısır'da âdeta iktidar mevkiinde kaldı. 140 yaşında ölmüştü.

Yakub'dan sonra oğlu Levi geldi ve 47 yaşında iken oğlu Kahath doğdu. Levi 137 yıl yaşadı. Yerine oğlu geldi ve 60 yaşında iken oğlu Amram doğdu. Kendisinin ömrü 133 yıldır. Yerini alan Amram, oğlu Musa, vait yılının 350'nci yılında doğduğu zaman 75 yaşında idi. Bütün ömrü 137 yıldır. Onun zamanında gelen Mısır firavunlarından Mapros 12 yıl, Tomothos 18 yıl, Amonpathis de 43 yıl hüküm sürdüler. İbranî çocuklarını Nil nehrinde boğdurmaya başlayan Amonpathis'tir.

Musa doğduğu zaman sepet içine konularak, Nil nehrine salıverildi. Onu sudan çıkaran Menfis Kralı Kadnapra'nın zevcesi Tremottisa'dır. 40 yaşına vardığı zaman Sepora ile evlendi. 80 yaşında iken de yani Vait yılının 430'uncu yılında Allah ona İbranîler'i Mısır'dan çıkarmayı emretmişti. Musa, Mısır'da 40 yıl, Medyen'de 40 yıl ve çölde de 40 yıl yaşadı... Bu suretle Âdem'den Musa'nın ölümüne kadar geçen zaman 3850 yahut 3450 yıl olarak kabûl edilmektedir.

Yukarıdaki renkli karikatür 4 ekim 1908 tarihli «Le Perroquet = Papağan» mizah dergisinden alınmıştır. 5 ekimde Bulgaristan, Türk imparatorluğundan ayrıldığını ve krallık olduğunu ilân etmeye hazırlanıyordu. Bu konuda Türkiye ile müstakil devlet olmak üzere bulunan Bulgaristan, karşılıklı kapışıyor-

lar. Her iki tarafı, İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya - Macaristan, Almanya ve Rusya, devrin büyük devletleri, ayırmaya çalışıyorlar. Bu kapışma manzarası karşısında Yunanistan, sevinçinden zıplıyor. Bâbıâlî, Bulgaristan'ın Türk imparatorluğundan ayrılması karşısında hiç bir şey yapamayacaktır.

Yukarıdaki renkli karikatür 4 ekim 1908 tarihli «Le Perroquet = Papağan» mizah dergisinden alınmıştır. 5 ekimde Bulgaristan, Türk imparatorluğundan ayrıldığını ve krallık olduğunu ilân etmeye hazırlanıyordu. Bu konuda Türkiye ile müstakil devlet olmak üzere bulunan Bulgaristan, karşılıklı kapışıyorlar. Her iki tarafı, İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya - Macaristan, Almanya ve Rusya, devrin büyük devletleri, ayırmaya çalışıyorlar. Bu kapışma manzarası karşısında Yunanistan, sevincinden zıplıyor. Bâbıâli, Bulgaristan'ın Türk imparatorluğundan ayrılması karşısında hiç bir şey yapamayacaktır.

PRENSES SENİHA'NIN YEDİ MEKTUBU

Yazan: Claude Farrère
Çeviren: Orhan Yüksel

Vatanları için can veren Yüzbaşı Kıbrıslı Tevfik Bey ve Emîr Mehmed Arslan'ın hâtırasına.

«Ahmed Cemâleddin Paşa'nın Maceraları» hikâyesi, bizi Türk - Fransız dostluğunun kahramanlık dolu ilk devirlerine götürüyordu. Bu hikâye ise bizi 1911 yılının en kötü günlerine götürecek. Gerçekten 1911 yılına doğru Fransa, daha doğrusu Fransız efkâr-ı umûmiyyesi, Fransız hükümetini de bastırarak, tarihini ve menfaatini unuttu. Tek başına kalmış eski müttefikimize saldıran kötü devletlerin tarafını tutmak budalalığını gösterdi. Bu haksızlık Türkler'i gücendirdi, 1914 Türk - Alman ittifakına yol açtı. Türkiye'nin bu işte hiçbir suçu yoktur. Bunu, bahriyeli şerefimle, Fransız şerefimle temin ederim.
C. F.

Istanbul, 18 Zilhicce 1328 (1)

Çok sevgili, güzel hemşirem,

Size doğrudan doğruya Fransızca yazmaya karar vermek gibi müthiş bir karar almış bulunuyorum! Biliyorsunuz, şimdiye kadar bütün mektuplarımı, istisnasız, Türk harfleriyle yazmışımdır! Ama... Ama siz Türkçe okuyamıyorsunuz... Yahut, isterseniz, Türkçe'yi iyi bilmiyorsunuz diyelim... Sadece heceliyorsunuz... Bu durumda, sağdan sola doğru yazılmış (2) dört sayfayı çözmeye çalışmak, sizin için işkence, hem de büyük işkence olacaktı... Üstelik de sonuna kadar sabredemiyecek, benim dört sayfacığımı okumayacaktınız. Halbuki ben mutlaka okumanızı istiyorum... Hattâ sekiz sayfa bile olsa, on sayfa bile olsa... Ama şimdi de başka mesele var iki gözüm... Benim zayıf Fransızca'mla alay etmeyeceğinize söz verin bakayım. Elimden gelen başka bir şey yok. Her cümleyi Türkçe düşünecek, sonra Fransızca'ya tercüme edeceğim. Gerçi bana birkaç defa, Fransızca'mın hemen hemen klasik Fransızca seviyesinde olduğunu söylediniz ama, yine de mektuplarımı tuhaf bulacağınızı tahmin ediyorum... Her hâl ü kârda müsamahakâr olmalısınız!

1) 30 Aralık 1910.
2) Eski harfler bahis konusudur.

Evet, her şeyden önce müsamahakâr olmanız lâzım! Lâzım diyorum, çünkü eğer çok hata yaparsam bunun mes'ulü sizsiniz. Evet siz, benim iki gözüm... Siz istediniz bu mektupları yazmamı... Anlıyorsunuz değil mi? Eğer alelâde, sıradan şeyler yazacak olsaydım mesele yoktu. Yahut basit şeyleri, meselâ sizin için kalbimi dolduran hisleri şöylece yazabilirdim: Ayrıldığınız günden beri büyük bir üzüntü içindeyim; göz yaşlarıma hâkim olamıyorum; ruhum da sizinle beraber gitti, sizinle beraber, o lânet Şark ekspresiyle; siz gideli beri bir defa bile piyanomu açmadım... Ah... Yazılacak şeyler sadece bunlardan ibaret olsaydı, o zaman bu işi kolayca yapardım... Bu tatlı şeyler Fransızca'da da Türkçe'deki gibi söyleniyor... Öpücükler her memlekette aynı şeyi ifade eder değil mi? Ama siz Fransızlar, siz hiç hassas değilsiniz!... İyi hatırlıyorum, buradayken, beni ziyarete gelirdiniz de, sizi kahkahalarla güldürmeden birkaç tatlı söz söyleyemezdim... Haince gülerdiniz! Alay ederdiniz benimle, alay ederdiniz!... Hele şimdi, artık birbirimizden uzaktayız: Belki de on kat daha fazla alay edeceksiniz benimle, haince... Evet on defa daha fazla... Bizim, siz Fransızlar'ın korkunç alaylarından ne kadar korktuğumuzu bilmenizi isterdim (3). Ama merak etmeyin. Kendimi alay mevzuu yapacak değilim.

Hem zaten bu yazılması zor, uzun mektuplarda yazacağım şeyleri siz benden,

3) Gerçekten, Fransız istihzası, sadece Türkiye'deki dostlarımız için değil, diğer bütün yabancı dostlarımız ve bilhassa düşmanlarımız için daima korku mevzuu olagelmiştir.

Zamanın Paris sosyetesine mensup hanımları.

mutî hemşerinizden istediniz. Size buradan haberler yazmamı, bütün haberleri, bütün gerçek haberleri istiyor, — sözde hür matbuatta (4), siz Avrupalılar için büyük bir dikkatle kesip biçtiği, hazırlayıp seçtiği uydurma haberleri istemiyorsunuz. Bugünkü haremlerimizdeki hayatı, yani ihtilâlden bu yana yaşadığımız, değişmiş, modernleşmiş yeni şekle girmiş hayatı en ince teferruatına kadar naklet-memi istiyorsunuz. Ayrıca, çok, çok teferruatlı olarak fikirlerimizi, nazariyelerimizi, isteklerimizi, temel arzularımızı hep sizin tâbirlerinizi kullanıyorum — ve nihayet programımızı da yazmamı istiyorsunuz.

Türkiye'deki feminist hareket hakkında bilgi sahibi olmak da istekleriniz arasında... Elbette bütün bunları kelimesi kelimesine sizin mektubunuzdan kopya ediyorum... Öyle kelimeler kullanmışsınız ki, ben pek seyrek kullanırım. Hattâ bazılarının mânâlarını bile kavramakta güçlük çekmedim desem yalan olur...

Neyse... Fakat sevgili ablacığım, bilmem farkında mısınız? Benden çok, çok fevkalâde şeyler istiyorsunuz... Üstelik siz, cici ayaklarını Fransa'nın dışına atmamış Fransız hanımlarından değilsiniz... Hayatlarını, gerçek Paris demek olan iki, üç arondismanın içinde geçiren Parisli hanımlardan da değilsiniz. Bu arondismanların numaralarını bile hatırlıyorum, yedinci, sekizinci ve on altıncı. Hatırlarsınız herhalde, bu hanımlardan siz bana bahsetmiştiniz... Alay yollu... Orada doğar, orada ölür. Zavallı ihtiyar Sultan Hamid nasıl Yıldız'dan çıkmıyor idiyse, onlar da oralardan çıkmazlarmış. Herhalde yine de bir defa çıkarlardı. Sultan Hamid haftada bir defa çıkardı: Cuma günü. Camiye gidip ibâdet etmek için... Onlar da operaya gitmek, buzlu meyva yemek için... Ah, ah... Bana bunları anlattığınız gün ne gülmüştüm!... Ama siz... Siz başkasınız... Siz bir seyyahsınız sevgili hemşirem. Diplomatik seyahatlerinde, M. de La Cherté'nin yanından ayrılmadınız, birlikte, Madrid'e, Pétersbourg'a, hattâ Pekin'e gittiniz. Burada, Istanbul'da da bir yıl kaldınız. Birçok haremler tanıdınız, dostça kabûl gördünüz... Benim en yakın dostumdunuz; şüphesiz benim dostlarımın da dostu oldunuz. O halde bizden bahsederken bu kadar mühim kelimeleri nasıl kullanabiliyorsunuz? Biz ki, çok basit şeyleriz! Yoksa Paris'e döner dönmez, Paris, size Istanbul'da öğrendiklerinizi unutturdu mu?

Yani size hepsini baştan mı anlatmam gerek? Tıpkı bir yabancıya anlatır gibi... Yok, pek öyle değil, zira pekâlâ bilirsiniz, ben bir yabancıya, olsa olsa sadece herkesin bildiği şeyleri tekrarlamakla yetinirim.

Neyse, başlayalım! Sevgili iki gözüm, biz Türk kadınları Avrupa'da hiç tanınmayız. Hattâ diyebilirim ki, Çin ve Japon kadınları kadar bile tanınmayız. Halbuki Pekin ve Tokyo, Paris'e çok uzaktır... Istanbul ise çok yakındır.

Bizim hakkımızda akla hayale gelmeyecek şeyler uyduruyorlar. Ne ehemmiyeti var? Bizim esir olduğumuzu, diri diri odalara kapatıldığımızı, kafes içinde yaşadığımızı, neredeyse zincirlerle bağlı olduğumuzu ve tepeden tırnağa kadar silâhlı, vahşî zenci köleler tarafından göz altında tutulduğumuzu, bunların zaman zaman bizleri torbalara koyup denize attığını sanıyorlar. Bizim, birbirine rakip sayısız zevceler topluluğu hâlinde yaşadığımızı, her Türk kocasının kendisine mahsus bir haremi bulunduğunu, yani en azından sekiz, on karısı olduğunu sanıyorlar. Yine bizlerin, kafeslerimizde pembe yahut açık yeşil atlastan elbiseler içinde, şâirâne bir şekilde, danslar, şarkılar, sigaralar, gül reçelleri, nargileler, hattâ afyon çubukları arasında yaşadığımızı sanıyorlar. Ve nihayet — sevgili büyük Loti'mizin yazdığı öylesine güzel fakat öylesine yanlış anlaşılan **les Désenchantées**'den sonra — içimizden çoğunun Latince ve eski Yunanca, cebir ve felsefe bildiğini, cahil olsun, âlim olsun, bütün Türk kadınlarının, gece gündüz, hiç ara vermeden «boyunduruğumuzdan» kurtulmayı, «hürriyetimizi, itibarımızı ve kadınlık haklarımızı» elde etmeye çalıştığımızı sanıyorlar.

Öyle değil mi iki gözüm... Paris'te böyle düşünmüyorlar mı? Hiç değilse o meşhur yedinci, sekizinci ve on altıncıdan çıkmayan cici Parisli hanımlar öyle düşünmüyor mu? Ama siz, sevgili ablacığım, — her ne kadar rue de Varenne, galiba, bu üç kutsal arondismandan birinde ise de — siz onlara benzemezsiniz...

Siz, bizim aslında ne olduğumuzu pekâlâ bilirsiniz: Maşaallah, aşağı yukarı, di-

Arzuhalciye mektup yazdıran eski Istanbul hanımları.

4) Osmanlı İmparatorluğu İttihat ve Terakki zamanında mahvolmaya başlamıştı. Sözde hür olduğu iddia edilen matbuat ise, Abdülhamid zamanındaki kadar bile hür değildi.

ğer bütün kadınlara benzeyen kadınlarız... Aşağı yukarı sizlere benzeyen... Belki biraz daha saf, biraz daha basit, biraz daha çocuksu... Ama her hâl ü kârda öyle büyük farklar olmadığı bir gerçektir. Sonra bizim kocalarımızın da, karıları gibi biraz daha saf, biraz daha sade, biraz daha tecrübesiz olmakla beraber, aşağı yukarı sizin kocalarınıza benzediğini biliyorsunuz... Bundan şaşacak birşey yok, karı-kocalar birbirlerine uyuyor tabiî.

Hayatımıza gelince, onu da biliyorsunuz: Biz de, yine aşağı yukarı, sizin kadar hürüz. Bizim evde oturduğumuz müddet, sizin oturduğunuz müddetten daha fazla değildir. Canımız istediği zaman çıkar, yürüyerek veya arabayla dolaşırız. Misafirlerimizi dilediğimiz gibi kabûl eder, dilediğimiz kitapları okuruz. Sevdiğimiz musiki âletinizi çalabiliriz. Yani sizin yüzde yüz Parisli olan mahallenizdekilere basbayağı benzeyen Parisli hanımlardan fazla bir eksiğimiz yok...

Ama bütün bunlar ihtilâlden önceydi. Siz biliyorsunuz, gözlerinizle gördünüz... Ama işte olduğumuz yerde kaldık... Hepsi bu...

Şimdi bütün gücünüzle itiraz ettiğinizi duyar gibi oluyorum: «Ne demek yani?» diyorsunuz... «Böylesine asîl, böylesine büyük, böylesine güzel bir ihtilâl hiçbir şeyi değiştirmedi mi? Sizi o derece heyecanlandıran ihtilâl yeni bir şey getirmedi mi? Mümkün mü?...» Heyhat, çok mümkün... Daha doğrusu gerçek bu... Ama düşünüyorum da... Bizim için yeni olan bazı şeyler olduğunu geçiştirmeye çalışmak da haksızlık olacak. Bunların ne olduğunu inşaallah yazacağım size. Ama bugün istemeyin... Zaten epeyce yazdım; yoruldum... Sonra olup bitenleri kafamda bir sıraya sokup hazırlamam da lâzım. Onu da şimdi imkânı yok yapamam.

Size, gelecek postayla göndermek üzere bir mektup yazıp, Şark'a yetiştireceğim. Bu arada, benim zavallı, sevgili Türkiye'm hakkında kötü bir şeyler söylemeyin sakın: Sizi temin ederim ki o, buna lâyık değil... Şimdilik Allahaısmarladık benim çok sevgili, güzel hemşirem... Allahaısmarladık.

Seniha

II. MEKTUP

Prenses Seniha'dan,
Madam Simone de la Cherté'ye
91, rue de Varenne, Paris.
Istanbul, 9 Muharrem 1329 (1)

Sevgili Mavi Gözlüm,

Yok, ne olur tenbelliğimden ötürü beni kınamayın. Evet gerçi son mektubumdan bu yana koskoca on beş gün geçti, ama bu iki hafta içinde yapacak o kadar çok işim vardı ki... İnanın bana... Önce kuzenim Mehmed Bey evlendi. Biliyorsunuz bu evlenme işleri bizde bitmek tükenmek bilmeyen şenliklere vesile olur... Haa, bakın ne diyeceğim, sizin tanıdıklarınızdan bir Misis Hockley vardı ya, Amerikan elçiliğinden... O da vardı düğünde. Ama zavallı her zamanki gibi alafranga saatle alaturka saati karıştırdığından sonunda geç kaldı! Biz de nezaketen koltuk merasimini geciktirdik. Tabiî gelin hanım bu işe çok kızdı. Ama Misis Hockley hiç oralı olmadığı gibi, bir tek kelimeyle olsun özür dilemedi. Ama siz, çok sevgili hemşirem olsaydınız, şüphesiz başka türlü hareket ederdiniz! Bu Amerikalı hanım kendisini, davetlerine icabet etmekle lutfen şeref verdiği vahşîlerin arasında sayıyordu herhalde! Ehemmiyeti yok... Bütün bunları yazışım, size son günlerde çok meşgul olduğumu anlatmak için...

Bunlara rağmen bana sorduğunuz müthiş sualleri de düşünmekten geri kalmadım. Düşüne düşüne de sorduklarınıza cevap verebileceğime bayağı inandım... Bu inanç bana gurur verdi... Çünkü ben kendimi sadece sizi seven, size bütün kalbiyle bağlı olan biri olarak görüyordum... Bakın yine neler yazdım... Alay edeceksiniz benimle!... Ama biz Türkler böyleyiz... Size benzemeyiz... Bir defa sevdik mi, aşkımızı her hareketimizle, her sözümüzle meydana vururuz.

Her neyse, sizin, benden böyle tatlı, sevgi dolu mektuplar beklemediğinizi biliyorum: tâbir caizse dokümanter mektuplar bekliyorsunuz... Dokümanter... Aman ne kelime!... Şüphesiz büyük ihtilâlden bu yana haremlerimizin ne hâle geldiğini öğrenmek istersiniz. Feminizm hareketinin Türkiye'de hangi noktaya ulaştığını merak edersiniz... Pekâlâ hemşireniz bu isteklerinizi severek yerine getirecek.

Yalnız başlamadan önce bazı ayırmalar yapmak lâzım.

«Türk kadını...» Bu, oldukça geniş bir tâbir, öyle değil mi? Çok çeşitli Türk kadını var. Büyük İhtilâl'den sonra Türk kadını hangi noktaya geldi?... İyi ama hangi Türk kadını. Benim gibi prensesler mi, padişahın zevce veya akrabaları mı? Yoksa nâzır, müşir veya valilerin zevceleri olan hanımlar mı? Yoksa, burjuvalar, halktan olanlar mı? Önce bu hususta anlaşmak lâzım. Her hâl ü kâr'da, çok;

5) 12 ocak 1911.

Paris'te, Luxembourg Bahçesi'nden bir köşe.

çok nâdir rastlanan ve Türk'ten çok Avrupalı olan Türk kadınlarından bahsetmemi istemezsiniz... Loti'nin çok güzel ifade ettiği gibi bunlar Désenchantée'dir. Déturquisée dese daha da iyi ederdi (6). Çünkü berikiler, fikirleri bakımından olduğu kadar, istekleri bakımından da diğerlerinden korkunç derecede farklıdır.

Şimdi, diğerlerinden bahsedelim... Dinleyin beni güzel ablacığım! Dinleyin beni, çünkü şimdi haklı olduğuma eminim, hem de çok eminim.

Bizim eski hayatımızı — ihtilâlden öncekini — biliyorsunuz. Çarşafı bir tarafa bırakacak olursak, hemen hemen sizin Batılı hayatınız gibiydi. Hoş, çarşaf da sizin yüz örtülerinizden daha kalın bir şey değildi. Bir başka fark, yabancı bir erkeği evimize alamamak ve hiçbir suretle bir erkekle arkadaşlık kuramamaktan ibaretti. Sizi temin ederim ki benim sevgili iki gözüm, hayatımız o zaman nasılsa şimdi de öyledir. Zira ihtilâl, en küçük bir teferruatı bile değiştirmedi. Aslında bu hayat, Türk kadınlarının yüzde doksan dokuzu için tam, katıksız, mutlak saadettir. Evet saadet. Bakın şimdi hesap edelim. Halk kadınını ele alalım önce... Sanır mısınız ki, kadınımız, gelip geçene yüzünü göstermek, yahut tanımadığı biriyle flört etmek için can atmaktadır? Sizin kadınlarınız Allah'ın günü bu işle mi uğraşır? Günlük işler onların bir gününün dört çeyreğini de doldurmaz mı? Üstelik bu hâl, Istanbul'da Paris'tekinden daha da azdır. Çünkü bizim yüzü örtülü kadınlarımız dışarıda işe gitmez. Sadece evinin işiyle uğraşır. Ve bu eve koca, hiçbir zaman, asla ve asla sarhoş gelmez. Çünkü Türk erkeği, (Ermeni yahut Rum demi-

6) İsimleri lâzım değil, Fransız tabiiyetine geçmiş bazı Türk hanımları bu déturquisée sözünden hoşlanmayacaklardır. Çünkü onları eski vatanlarından kaçmaya sevkeden şey, fikirler, zevkler, kısacası entelektüel hayattır. Ama onların eski vatanlarını yine de çok sevmekte olduklarını, belki de o kadar sevdikleri yeni vatanlarından daha çok sevdiklerini biliyorum. Kızı alan, anasını reddedemez.

yorum) katiyyen içki içmez, ne bira, ne şarap, ne de başka alkollü bir içki... Bu sayede de karı - koca arasında kavga, döğüş olmaz, dayak görülmez, göz yaşı akmaz... Hıristiyan murabahacılar işe karışmadığı müddetçe sofrada daima pilâv ve çok defa et bulunur. Sanır mısınız ki, bir Türk ev hanımı, sizin tatlı Paris'inizdeki bir işçi kadınla yerini değişir?

Şimdi gelelim burjuva sınıfına... Şüphesiz küçük burjuva'dan bahsedeceğim... Çünkü bizde bu sınıf pek kalabalık değildir... Memur veya dükkâncı zevceleri, hattâ diyelim zâbit zevceleri de... Peki, sanır mısınız ki, bunlar da diğerlerinden farklıdır? Hayır, Türkiyemiz'de kadınlar tasavvur edemiyeceğiniz kadar demokratik anlayışlıdır. Hatırlar mısınız sevgili hemşirem? Bir gün, başbaşa gezinirken bir miralaya rastlamıştık... Resmî üniforması üzerindeydi ve bir elinde bir lahana, öbüründe de balık vardı... Siz nasıl gülmüştünüz. Doğrusu bu, bu miralayın karısının da, işçinin karısı gibi şikâyet edeceği bir şey olmadığına bahse girerim.

Şimdi sıra üçüncü sınıfta, yani — benim gibi — prenseslerde.

Ama ben kimim? Annemin kızıyım. Annem neydi? Zavallı bir Çerkes kızıydı. Çok asîl, asîl olduğu kadar haşin bir dağlı reisin kızıydı... yarım düzineye varan kızkardeşi vardı ki, onlar, bugün hâlâ Kafkasya dağlarında bir çadırda hayatlarını sürdürüp gidiyorlar. Şüphesiz o çadırda Paul Bourget'nin romanları okunmaz; ve yine orada kadınların vazgeçilmez hakları münakaşa edilmez. Günün birinde annem, Osmanoğlu kanından bir **efendi**nin haremi için Istanbul'a getirilir. Zavallıcık, Istanbul'daki eski konağımıza girdiği zaman Alâeddin'in masallarındaki bir saraya girdiğini sanır. Artık bir daha oradan dışarı çıkmasını isteyebilir misiniz ondan? Ben bile iki gözüm, ben, annemin kızı olan, onun tarafından yetiştirilen ben bile, kocamdan başka hiçbir kimsenin karşısında çarşafımı çıkarmaya veya kocamdan başka bir erkekle konuşmaya karşı en ufak bir istek duymadığımı hiç çekinmeden itiraf edebilirim. Tuhaf şey... Bakın meselâ, ne bileyim, bu düşünce aklıma ne getirdi... Siz meselâ Rue de la Paix'de entarinizi çıkarıp da gömlekle dolaşabilir misiniz?

Ve şuna inanın ki, bizim Türk cemiyetimizde benim gibi düşünen çok, çok, çok kadın vardır.

Peki, o halde, koskoca imparatorlukta, bizim — sözde — kapalı hayatımızdan şikâyet edecek kim çıkabilir? Tabiî annemin hemşirelerinin kızlarını katmıyorum... Benim hemşirelerimin kızlarını da, hattâ kendi kızımı da... Evet, benim minik Leylâ'm ve onun gibi olanlar hariç... Biz, yarı medenî olanlar, onları tam Batılı gibi yetiştiriyoruz. Belki Leylâ büyüdüğü zaman, küçük penbe burnunu dışarı çıkarıp, bir oğlan çocuğuyla flört etmek isteyecektir... Onun için bir şey diyemem, ama benim için hayır.

Hem zaten bütün imparatorlukta kaç tane Leylâ çıkar? Daha ileriki yıllarda, on beş, yirmi yıl içinde, kaç Leylâ daha yetişecektir. İyice hesap edelim... Beş yüz? Beş bin?... Hayır, beş bin olacağını sanmam... Haydi diyelim ki beş bin olsun... Anadolu ve Rumeli'de oturan on milyon Müslüman kadını içinde beş bin nedir ki? Zaten beş bini de çok mübalâğalı olarak söyledim. Onlar belki kapalılıktan sıkılacaklar. Olsun! Ama aslında onlar, ihtilâlin hataları yüzünden çekecekler sıkıntıyı!

Öyle!... Çünkü dün buna razıydılar, ama yarın razı olmayacaklar. Yeni devrin daha ilk gününden itibaren, Paris, Londra yahut daha çok Berlin'den yurda dönen sürgün Jön - Türkler Türkiye'nin şartlarını unutmuş gibiydiler. Evet, oralarda uzun müddet kalmış ve ihtiyar Türkiye'yi, gerçek Türkiye'yi unutmuşlardı. Sanki bizi hiç bilmiyor gibiydiler. Herhalde öyle olmalı; çünkü gelir gelmez «esir hemşirelerini» kurtarmayı vaadettiler.

İyi niyetle vaadetmişlerdi bunu. Ama vaadlerini tutmadılar.

Tutamazlardı da... Çünkü on milyon «esir hemşire»den — en azından — dokuz milyon, dokuz yüz doksan beş bini kurtarılmayı şiddetle reddediyordu.

İşte bunun için sevgili ablacığım, ihtilâl bizim kaderimizde henüz bir değişiklik yapmadı, daha uzun müddet yapacağı da yok.

Ama bu mevzuda daha diyeceklerim var.

Şimdilik Allahaısmarladık. Leylâ, o zayıf elleriyle kolumu çekiyor. Size yazdığımı, şüphesiz yazmasını öğrenince, kendisinin de size yazabileceğini söyledim... Ne cevap verdi biliyor musunuz? «Elbette yazacağım, dedi, benim de elim var senin gibi...»

Tekrar Allahaısmarladık iki gözüm.

Seniha

(Devamı var)

Batılı ressamın kalemiyle
Eski Istanbul'da bir harem dairesi.

II. Dünya Savaşı'nın Başlangıcındaki

Çek Dramı

Yazan: İhsan Ilgar

1938 YILI 21 ağustosunda Avrupa'nın göbeğinde, insanlık tarihinin en büyük trajedilerinden biri cereyan etmiş, azgın bir sel ve onun peyk orduları, özgürlük isteyen Çekoslovakya'yı ele geçirmeye kalkmışlardı. Bu hareketin sebebi de, Çek ve Slovaklar'ın istiklâllerini koruyarak yaşayabilmeleri için hürriyet istemeleriydi.

Çekler, Bohemya'nın en eski sahipleridir. Milâd'ın ilk yüzyıllarından beri tarih onları burada gördü. Daha sonra buraya gelen Alman muhacirlerini «etlerine batmış yabancı ve tehlikeli bir diken gibi» görmekteydiler. Bunda haklı olduklarını zaman gösterdi. XIII. yüzyıldan itibaren Almanlar, Bohemya'ya sahip çıktılar; iki yüz sene devam eden mücadeleden sonra Çekler, Palacky gibi tarihçilerinin ve Huka gibi millî şâirlerinin çabaları ile geniş bir mücadeleye giriştiler.

550 yıl evvel Mukaddes Germen İmparatorluğu ordularıyla çarpışan Çek millî kahramanı Jan Hus'un Prag'daki heykelinde: «Gerçeği sevin! Başkalarının da gerçeği öğrenmesini engellemeyiniz! Hakikatin ve özgürlüğün ülkede egemen olmasına çalışın!...» yazılıdır.

Martin Luther'den yüz yıl evvel bu harekete başlamıştı. Hus'un yaktığı meşale onun yakalanarak yakılmasıyle durmadı, hızla gelişti. Ve bütün Çekler'in her an üzerinde durduğu bir düstur oldu.

1618'de imparator Mathias'ın şiddetli hareketi, Çek lisanını kanun dışı saymaları bile Hus'cuları ve milliyetçileri yıldırmadı ve 1781'de Çekler, millî bir muhtariyeti kanları pahasına kazandılar.

Ancak, asıl hürriyet ve istiklâl güneşi onlar için, Birinci Dünya Savaşı sonunda Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun çökmesiyle doğdu. Bir felsefe profesörü olan Mazaryk ile yardımcısı Beneş, Avusturya - Macaristan veliahdinin Bosna'da katledilmesi üzerine meydana gelen gergin havadan faydalanarak, üniversitedeki derslerini bırakıp Paris'e kaçmışlardı. Savaşın sonuna doğru Paris'te toplanan sulh hazırlık konferansında yaptıkları çetin mücadele sonucu, Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'u, ikna etmiş, Çek ve Slovaklar'ın bir hükümet hâlinde Bohemya'da kurulmasını sağlamışlardı.

Avrupa'da kurulan bu yeni devlet, medenî alanda büyük hamleler yapmış, iktisaden kuvvetli bir bünyeye sahib olmuş, Romanya ve Yugoslavya ile bir küçük antant meydana getirmişti. Almanya'da gelişen Nazilik, evvelâ Çekler'in huzurunu kaçırdı. Südetler'i isteme arzusu ortaya çıkınca, Çekoslavak bünyesinde bir sarsılma başladı.

13 mart 1938'de Avusturya bağımsızlığını kaybedince, Çekler büyük bir endi-

kuzey ve batıdan komşu oldukları Almanya, şimdi güneyden de kendilerini çevirmiş bulunuyordu. Çek sınırının hemen hemen yarısı, 2097 km.'si Almanya ile müşterek bir sınır olmuştu.

Küçük antant, bir Macar taarruzuna karşıydı. Çekler'in ne Romanya ile doğru dürüst bir sınırı, ne de Yugoslavya ile askerî bağlantı yapacak bir hududu vardı. Fransa'yla arasında Almanya bulunuyordu.

Çekoslavakya, Almanya'nın bütün ilerleme yollarını tıkamış bir tampon durumundaydı. Doğuya yapılacak bir harekette onun yanını vurabilecek, güneye karşı bir ilerlemeyi ise tamamen tıkayacak bir stratejiye sahipti. Vaktiyle Bismark, «Kim Bohemya'yı ele geçirirse, Avrupa'ya hâkim olur» sözünü bu amaçla söylemişti.

Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, birçok milletlerden kurulu olduğu için, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilince dağılıvermişti. Bu hastalık Çekler'de de vardı. On beş milyon nüfusun ancak yüzde elli beşini Çekler teşkil ediyordu. Geri kalanın üç buçuk milyonu Südet Almanları, yedi yüz bini Macarlar, iki yüz bini Yahudi, iki milyon kadarı da Slovak'tı.

Almanları'nın lideri Konrad Kehlein, 24 nisan 1938'de ilk defa sesini yükselterek bir nevi muhtariyet istemeye başlamıştı. Berlin'den her türlü yardımı görüyordu. Almanlar, Çekoslovakya içinde yeni bir devlet kurmak amacındaydılar. Südetlerle Çekler'in yaptığı müzakereler, Nazi-ler'in etkisiyle bir türlü anlaşmaya varamıyordu. Bu siyasî bunalım içinde Çekler, Fransız ve Ruslar'ın kendilerini bir Avrupa konferansında destekleyeceğini sanmışlardı. Bu sırada İngiltere Başbakanı Chamberlain, Hitler'le buluşarak konuşmuş, Çekoslovakya'yı kurtarmak ve Avrupa ufkunda toplanan karabulutları dağıtmak istemişti. Hitler'in Südetler'i almadaki azmi, İngiliz başbakanı ve Fransız hükmet adamlarını bir savaşı önleme bakımından tâviz vermeye ve âdeta Çekler'i feda etmeyi göze aldıklarını gösteriyordu.

MÜNİH KONFERANSI

1938 yılı mayısında Berlin'deki İngiliz elçisi, Alman Dışişleri Bakanının kapısını dört defa çalmış, Südetler yüzünden bir savaşın çıkmasını önleme yolunu aramıştı. Cenevre'de, Sovyetler Birliği temsilcisi Litvinof, eğer Fransa yardım öde-

Çekoslovakya'da XIV. yüzyıldan kalma bir şato.

Çekler hâlâ Naziler devrinde kaybettiklerine ağlıyor. Bu levhada 70.000 sivil harp kurbanının adı yazılı...

vine sadık kalırsa, Sovyetler'in de verdiği sözü yerine getireceğini söylüyordu ama bütün bunlar ne gerçek bir taahhüt ifade ediyordu, ne de durumu anlayan Çekler bu taahhütlere artık güvenebiliyorlardı.

29 ve 30 temmuzda Münih'te toplanan dört büyükler, Çek temsilcilerini dahi konuşmaya almadan Südet bölgesinin boşaltılmasını ve 10 ekime kadar boşaltılmanın sonuçlanarak tahkimatta hiçbir tahribat yapmadan Çek askerlerinin Südet bölgesinden çekilmesini kararlaştırmışlardı. Bu, birçok Çek silâh ve malzemesinin Almanya eline geçmesi demekti.

Münih anlaşması Avrupa'ya sulhu getirdiği hissini uyandırmak için Naziler; İngizli ve Fransızlar'la birer dostluk anlaşması da yapıverdiler. Bu anlaşmak gerçekte zaman kazanmak içindi. Durumun vahametini anlayan hükümet başkanı Or general Syrory, 1 ekimde halka şu veciz açıklamayı yapıyordu:

«Vatandaşlar ve askerler!

«Gayet iyi bilirsiniz ki, ben Büyük Harp'te gönüllü bir birlik hâlinde ve kendi teşebbüs ve irademle, anavatandan uzakta, millî Çekoslovak ordusunu kuranlardan biriyim. Biliyorsunuz ki, benim silâh arkadaşlarım, milletin yaşaması için hayatlarını hiç çekinmeden feda etmişlerdir.

O zaman olduğu gibi bugün de milletin hayatı ve istikbali bahis konusudur. Asker olarak ve hükümet başkanı olarak, çalışan milyonlarca vatandaşın, baba, ana ve çocuğun hayatını düşünmeye mecburum. Çünkü hayatımın en elem verici ödevlerinden birini yerine getiriyorum. Bunu yapmaktan ölmek benim için daha ehven olurdu. Dövüştüğüm için bir savaşın hangi şartlar altında kazanılabileceğini biliyorum. Bunu size açıkca söylemeye mecburum. Sorumlu bir ordu komutanı olarak vicdanım da bunu bana emrediyor. Bu anda karşınıza dikilen kuvvetin, bize olan üstünlüğünü göz önünde tutarak hareket etmek zorundayız. En yüksek gayem, milletin hayatını korumaktır. Orduyla birlikte bütün komutanlarımız ve cumhurbaşkanımız derin bir heyecanla bize kalan bütün imkânları araştırdılar. Gördüler ki, sınırların küçülmesiyle milletimizin ölümü arasında yapılacak bir tercihte iki şıkkı tercih etmek lâzımdır. Bu suretle biz, bu korkunç ve tehlikeli andan zayıflamadan kurtuluruz ve nefsimize olan güveni kaybetmemek için mâzimizdeki birçok örnekleri gibi yeniden toplamış oluruz».

Cumhurbaşkanı Beneş de, yapılan tazyikler sonunda istifa etmiş, başbakana bunu şu satırlarla ulaştırmıştı: «Cumhurbaşkanlığımın heyecanla dolu üç yılı, son günlerin bizim için çok elemli ve devletimiz için büyük önemi olan olaylarla asıl gayesine vardı. Bu olaylar, hepimizin ruhunu, kalbini, sinirlerini ve idrakini parçaladı. Fakat millet ve devletin ideallerine olan inancımızı ve sadakatimizi kırmadı. Bu ideali Çekoslovak milleti daima taşıdı ve ona daima sadık kaldı. «Tabiatiyle bu tarihî olaylar, devletimizin yaşama ve gelişme şartlarını hemen hemen temelinden değiştirdi. Her şeyde o

kadar büyük bir payım var ki, cumhurbaşkanı olarak bu yeni durum karşısında ne yapacağımı düşünecek halde değilim...»

ALMANYA'YA KATILIYOR

Münih anlaşmasını Viyana hakem kararı karşılayınca, Polonya da bu yağmadan hisse almak hatasına kapıldı. Bu hareket sonunda kendisi için de düşünülecekti. Şimdi artık Nazi - Faşizm anlaşması Avrupa demokrasisine meydan okuyor, onu yere sermeye çalışıyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan on beş milyonluk bir nüfusla yeni bir devlet olarak çıkan Çekoslovakya, şimdi ölüm tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Beneş'in ayrılması üzerine cumhurbaşkanlığına Dr. Hacha getirildi. Bu devrede de Slovaklar'a el atan Almanlar, nihayet, 30 mart 1939'da, 23 martta Viyana'da yaptıkları anlaşma gereğince Slovakya'yı himayeleri altına almışlardı.

Çek devletinin bütün arazisi Almanlar tarafından kuşatılmıştı. Slovakya ise, Polonya ile Macaristan arasında kalıyordu. Çek arazisinin tamamen kopartılıp Almanya'ya katılması, Hitler Almanyası'nın en büyük arzusu idi.

Macarlar da bu yağmadan Polonya gibi faydalanmayı düşünmüş, küçük antant da dağılmış olduğundan, hudut bölgesindeki Macar ekseriyetli bölgeyi ele geçirmeye kalkmıştı.

Bu yağmaya ve Slovakya ile olan münasebetlere bir çâre bulmak için Berlin'e kadar giderek, Alman devlet adamlarıyla görüşmeyi arzulayan yeni cumhurbaşkanı, 14 mart 1939'da Berlin'e gittiği vakit kendi vatanının işgale başlanmış olduğunu öğrenmek bedbahtlığına uğradı.

Gece saat birde Hitler tarafından kabûl edilerek, âdetâ azarlandı. Hazırlanan yeni anlaşma metni önüne konduğu vakit, ihtiyar hukuk profesörü uzun süren bir baygınlık geçirerek ancak saat üç buçukta bu metni imzalamak mecburiyetinde kaldı. Bu anlaşmada aynen şöyle deniliyordu:

HİTLER'İN ÇIKARDIĞI KANUN

«Führer, yanında Von Ribbentrop olduğu halde, Çekoslavakya Cumhurbaşkanı Dr. Hacha'yı ve Çekoslavakya Dışişleri Bakanı Dr. Svalkowski'yi istekleri üzerine bugün Berlin'de kabûl etmiştir. Bu görüşme esnasında, son haftalar olaylarının eski Çekoslovak cumhuriyeti arazisinde meydana getirdiği ciddî durum, tam bir açıklıkla tetkik olunmuştur. Gerek Çekler, gerek Almanlar, merkezî Avrupa'nın bu kısmında sükûn, nizam ve sulhun muhafazasının bütün gayretlerin hedefini teşkil etmesinin icap eylediği hakkındaki kanaatlerini izhar eylemişlerdir.

«Çekoslovak cumhurbaşkanı, bu esere hizmet ve kat'î bir sulh ve sükûna varmak için, Çek milletini ve memleketinin mukadderatını, itimatla Alman führerinin eline teslim ettiğini beyân eylemiştir. Führer, bunu kabûl etmiş ve Çek milletini, Alman devletinin himayesi altına alacağı ve Çek milletine, hususî karakterine uygun etnik hayatının inkişafını temin eyliyeceği kararını bildirmiştir».

Çekoslovak cumhurbaşkanı, gece yarısı mukadderatıyla başbaşa bırakılmış, Hitler ondan evvel Çekoslovak sınırlarını geçerek, Prag'a varmış, evvelce Bohemya krallarının hüküm sürdüğü Mazarik ve Beneş'in oturduğu sarayda uykuya bile dalmıştı. Zavallı Hacha, Prag'a döndüğü zaman, giderken bıraktığı vatanı, Almanlar'a teslim olmuş olarak bulunuyordu. Bu kadar gayret, bu sefalet için mi idi? Berlin'e ne maksatla gitmişti, orada kendine nasıl bir metin imza ettirilmişti! Çek devlet adamları hiçbir zaman Führer'in eline ve Alman devletine Çek mukadderatını verecek kadar hamiyetsiz değildiler.

Hitler 16 martta Çek halkına şu kanunu ilân ediyordu: «Bohemya ve Moravya bin senelik bir devre için Alman milletinin hayat sahası sınırlarına dahil olmuştur. Şiddet ve uzağı görmezlik, bu memleketi tarihî muhitinden koparark, Çekoslovakya adlı sun'î bir teşekküle katmış ve daimî bir huzursuzluk ocağının doğmasına sebep olmuştur. Bu memleketin Avrupa barışı için teşkil ettiği tehlike, geçmişte olduğu gibi, her yıl biraz daha artmıştır...

«Bu devlet, bu suretle yaşamaya kabiliyetli olmadığını göstermiştir... Almanya, Alman milletinin büyüklüğü ve meziyetleri sayesinde bu vazifeyi yapabilecek halde olduğunu bin yıllık tarihiyle göstermiş bulunmaktadır. Bu bölgede yaşayan milletlerin gerçek menfaatlerine hizmet etmek, Alman ve Çek milletlerinin millî hayatlarını temin eylemek ve barışa, sosyal bir refaha hizmet etmek samimî arzusundan mülhem olarak, Almanya adına bu bölgeler sakinlerinin müstakbel hayatlarının aşağıdaki esaslara istinat etmesini emrediyorum» diyerek, milletin hayat ve idaresini düzenleyen 19 madde eklemişti.

Çekoslovakya böylece bir süre için tarih sahnesinden sinlinmiş oluyordu.

300 yıl Türk hakimiyetinde kalan bir ülke

TUNUS

Yazan : Osman Öndeş

ŞÖYLE bir iç çekip, lâcivert denizle kucaklaşan Tunus sahillerini uçaktan seyrederken, ülkenin sancak direklerinde, asırlar boyunca Türk bayrağının dalgalandığını hatırlamak bir tuhaf ediyor insanı...

Tunus şehrinde, Şark'ın kendine has, kalelerle çevrili bir Arap şehri ile karşılaşacağımızı umarken, şehri, 800.000 nüfusu, modern cadde ve binaları içinde görüyor ve yeniden Avrupa'ya ulaştığınızı sanıyorsunuz. Bu veçhesi ile Tunus şehri, medenî ölçüleri içinde Batı tipi bir beldedir.

Şehri gezerken Beşinci Muhammed ve Habib Burgiba bulvarları, palmiye ağaçlarıyla, tertemiz görünüşlü bir panorama hâlinde akıp gidiyor. Fakat bu yüzüyle Tunus, ancak Fransızlar'ın himaye devresinde meydana gelmiş yeni bir şehirdir. Asıl Tunus, camileri, zaviye ve tekkeleri, daracık yolları ile tamamiyle başka bir âlemi yansıtır.

Beşinci Muhammed bulvarını dikine kesen ve havaalanına bağlanan diğer bir ana caddenin adı Hayreddin Paşa Caddesi. Gayet geniş bir sahayı kaplayan Yahudi maşatlığı ile Rum mezarlıkları bu cadde civarında.

Eski Tunus şehri, tam bir İslâm havası ve hayatı içinde. Hayat, burada son derece ağır akıyor. Bu kesimdeki ünlü Kasba Camii, 1964'de restore edilerek kullanılır hâle getirilmiş yüce bir İslâm mâbedi.

Tunus'un Medîne bölümünde camiler yanında zaviyeler, türbe ve medreseler mevcut. Medreseler yakın zamanda fakir ailelerin meskeni hâline getirilmiş. El Bey türbesi, yine aynı adı taşıyan yolun bir köşesinde asırları yaşarken, El-M'Bazaa sokağında 1600 yılında inşa edilmiş Osman Bey sarayı ile karşılaşıyorsunuz. El Bey türbesinde, Tunus beylerinden çoğunun mezarları varmış; burası bakırcılar çarşısını andırıyor. Dar sokaklar, kemerli dükkânlarla kaplı, duvarlar ise beyaz badanalı genellikle.

İslâm Sanatları Müzesi'nin karşısındaki El-Kasr Camii, 1106'da inşa olunmuş. 1647'de Türkler bir minare ilâve etmişler. Kasba yolunun alt kesiminde, 1655 yılında inşa edilmiş Hamid Paşa camii ve türbesi, gönüllere hayat veren çinileri ile hâlâ seyre doyulmuyor.

Sîdi Mahrez Camii 1675 yılında inşa edilmiş ve yanlış aklımda kalmadı ise, bilhassa kubbesi, Süleymaniye Camii örnek alınarak yapılmış. Çevresi güvercinlerden geçilmiyor âdetâ. Türk devlet idaresi devrine ait hükümet binaları genellikle Sîdi İbrahim zaviyesi civarına inşa edilmiş ki, bu cadde «Paşa Caddesi» adını taşıyor. Devlet kapısı «dîvân» yine «Dîvânyolu» üzerinde, ama artık bakımsız ve terkedilmiş bir halde.

Zeytin Camii ya da Büyük Cami, Tunus'un en eski ve en büyük mâbedi. 732 yılında inşasına başlanılmış ve 864'de Aglabîler tarafından tamamlanmış; 1782'de

Tunus, Afrika şehirlerinin özelliklerini gözler önüne serem bir ülkedir.

Türkler, cami kubbelerini yeniden inşa etmişler.

Gullet veya La Goulette, çevrenin başlıca limanı ve endüstri merkezi. Türkler tarafından XVI. yüzyıl başında ele geçirilmiş, 1535'de Charles - Quint'in, 1573'de Don Juan'ın istilâsını görmüş ve tarihinde bir seferde 10.000 Hıristiyan esirin satılışına şahit olmuş, kadîm bir korsan barınağı.

Tarihi boyunca Bizans, Kartaca ve İslâm medeniyetlerine beşik olmuş bu diyarın her köşesi harabelerle dolu. II. Dünya Savaşı sırasında bile, Tunus kanlı çarpışmalara sahne olduydu. Bu sebeple Tunus'ta can vermiş muhtelif milletlerin askerî mezarları var. Meselâ İtalyanlar'ın, Bizerte yolu üzerinde, Tunus yakınında; Kayrevân çevresinde Sîdi El Hani'de, Gabes Körfezi'nde; Amerikalılar'ın Amilcan'da; Fransızlar'ın Gammart ve Enfidaville'de toplanmış. İngiliz askerî mezarlıkları ise Medjez, El-Bâb, Ghar El Amri, Tabarka, Ras Rajel, Sfax, Mateur ve El Mdou bölgelerindeki Alman askerî mezarlıkları. Bunlardan görülebilen bir ikisine baktıkça, Çöl Tilkisi diye anılan meşhur Alman Mareşali Rommel zihinlerde uyanıyor.

DÜNDEN BUGÜNE TUNUS

Tunus'un asıl yerlileri Berberîler'di. Ama ülke tarihe Fenikeliler'le girdi. Fenikeliler, Akdeniz'de deniz ticaretini ele geçirmiş ve böylece ticarî bir imparatorluk kurmuşlardı. Bu maksatla önce Cebelitarık, sonra Malta, müteakıben Tunus sahilleri boyunca Hadremetum (Sousse) ve Hippo Diarrhytus (Bizerte) limanlarını birer üs hâline getirdiler. Âsurlular, Fenike topraklarını ele geçirince, batıya büyük bir göç başladı ve muhacir Fenikeliler M.Ö. 814'de «Yenişehir» anlamına gelen Karthadoasht şehrini Tunus'ta kurdu-

lar ve kendilerine Kartacalılar dendi.

Ünlü Kartacalı kumandan Anibal'in mezarı, Gebze'den Darıca'ya inen yolda, ulu bir ağacın yanında bulunmaktadır. Değil yıllardır, asırlardır burada durur ve modern Türkiye idaresinde dahi, değerine aldırış edilmeden, bilinmeden bakımsız kalır bu mezar... Birkaç kere basınımızda ele alınan «Annibal'in mezarı» konusu, yine bir kenarda kalmıştır. Tarih ve turizm açısından, başka devletlerin sıkıntı çektiği, ama en ufak bir kalıntıyı bile şişire şişire gelir metaı hâline getirdiği bir devirde, bizler Annibal'in mezarını görmeden geçmekteyiz... Şükürler olsun ki, Annibal'in bakıyyesinin Tunus'a nakledilmesi talebi kabûl olunmamış, XIX. yüzyılda İngiliz arkeologları ve diplomatlarının Londra'ya kaçırma teşebbüsleri tesadüfen başarıya ulaşamamıştır.

TUNUS BAĞIMSIZ OLUYOR

Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu ile Tunus'a yayılmış ve Romalılar kendi geleneklerini, mimarî usûllerini bu ülkeye getirmişlerdi. Kartaca eserleri yanında, Roma'nın gücü galip geliyor. El Cem'deki anfiteatr, Roma'daki Coloseo'nun eşidir ve bugün muhtelif konserler için kullanılmaktadır.

Tunus, güneyden akın eden Vandallar'ın taarruzlarına da mârûz kalmış ve büyük bir mukavemet gösterememiş. Vandallar devri pek karanlık ve kan dökücü olarak biliniyor. 534 yılında Bizans imparatorlarından Justinianus'un General Belisarius komutasında gönderdiği ordu, Vandal kralı Gelimir'i dağlara püskürtmüş ve Tunus'u Bizans hakimiyetine sokmuştur.

Tunus, VII. yüzyılda da Araplar'ın eline geçti. 1574'te, Uluç Ali Reis'le Sinan Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katıldı. Başlangıçta «Dayı» adı verilen yeniçeri subayları tarafından idare edildi. Osmanlı İmparatorluğu gerileme yoluna girince, kuvvetlenen valiler, «dayı»ları ezerek, Tunus vilâyetini babadan oğula geçer, yarı bağımsız bir «Beylik» hâline getirdiler. 1864'te çıkan bir ayaklanma üzerine Batı devletleri Tunus işine karıştılar. 1877'de Osmanlılar Rusya'ya yenilince, Fransa'nın Tunus üzerindeki baskısı arttı. 1881'de Tunus'a asker çıkardı. Osmanlı devleti sadece protesto etmekle kaldı.

Tunus'taki Fransız idaresi 78 yıl sürdü. II. Dünya Savaşı'ndan sonra milliyetçilerin «Destur» partisi çetin bir savaşmaya atıldı. Habib Burgiba'nın önderliğindeki Tunus milliyetçileri 1951'de bağımsızlığı kazandılar.

BİR GARİP NEŞRİYAT

Michael Tomkinson isimli bir İngiliz «Tunus Seyahat Rehberi» başlıklı bir eser yayınlamış. Seyahat sırasında fırsat buldukça, diğer nefis baskılı broşürlerle birlikte gözden geçirdim. Tarihten habersiz olan bu yazar, Tunus'un Türk idaresine ait satırlarında şöyle diyor:

«Tunus'taki beyler, cinsî sapıktılar. Mavisakal-vâri canavarlar olan Barbaros Hayreddinler ve beylerin büyük çoğunluğu, sefih kelimesi ile bile ifade edilemiyecek hâldeydiler».

Kedi uzanamadığı ciğere «pis» dermiş, ama Tunus gibi dost bir ülkenin turizm teşkilâtı kanalı ile dağıtılan bu yayına bir türlü akıl erdiremedim.

II. Dünya Savaşı'nda Tunus, Fransa'nın çöküşü ile himayesiz kalmıştı. 1942 yılı kasım ayında Alman kuvvetleri Tunus'u işgal ettiler. Böylece Tunus, dünya savaşının kanlı çarpışmalarına sahne oldu. Bizerte ve Tunus şehirlerinin kurtarılışı, 7 mayıs 1943 tarihine rastlamaktadır. Bugün Tunus, Kuzey Afrika'da, Batılılar'ın komünist âleme karşı güvenle baktığı bir dost eldir. Tunus, bir başka yüzüyle, ılık meltemlerinde, palmiyeler ve binbir çeşit çiçekli bahçeleri çevresinde tatil geçirebileceğiniz cennetten bir köşedir.

CERBE ADASI

Cerbe, Tunus'un Libya kıyılarına yakın bölgesinde, St. Tropez'yi andırır bir turizm adası. Devlet adamları, filim yıldızları sık sık Cerbe'ye dinlenmeye veya eğlenmeye geliyor.

Pîrî Reis, adayı şöyle tanıtır:

«Cerbe'ye varılırken önce Hurmalık görünür. Burada yirmi kulaç kadar su vardır. Derinlik gittikçe azalır ve iskandil edilerek kıyıya yaklaşılır. Parçalar kaleye beş mil uzakta yatarlar. İyi demir yeridir.

«Adanın yetmiş iki mile varan çevresi hep sığlıklarla kuşatılmıştır. Bu sığlıklar yağmaya karşı tabiî istihkâmdır; çünkü suları iyi bilmeyen hiç bir gemi yanaşamaz. Med ve cezir, koruma bakımından sığlıkların değerini arttırır.

«Yabancı gemiler ancak yerli kılavuzlar almak şartıyle adanın istedikleri yerine inebilirler. Cerbe, ana karaya yakındır. Hattâ sığlıkların aralarına taşlar dökülerek 9 millik bir köprü yapılmıştır. Toprağı zengindir. Her yanı bağlık, bahçelik, hurmalık ve zeytinliktir.

«Cerbe adası öteden beri Türk korsanları için iyi bir sığınak olmuştur. Şeyh Yahyâ zamanından hemen hemen her milletten korsan barınırdı. Bir gün geldi ki

Tunus M. Ö. 146'da bir Roma eyaleti olmuştu. Resimde Tunus şehri yakınlarında bir harabe görülüyor.

egemenlik, Şeyh Yahyâ'nın elinden Türk korsanlarına geçti ve ada, denize çıkamayan ve orada yerleşip kalan yaşlı başlı Türk korsanları tarafından idare edilmeye başlandı. Türk nüfusunun Cerbe'ye yerleşmesinde Kâmil Reis'in hizmeti çoktur».

Cerbe bugün Batılılar için turistik bir dinlenme yeridir. Bir Türk için ise, bu ada, unutulması imkânsız bir mâzi, bir tarih beldesidir. Kurdoğlu, Kemâl ve Turgut Reisler'i, Oruç ve Hızır Hayreddinler'i bu adanın her taşında, kumsalında hayâl etmemenin imkânı olabilir mi? İnanılmaz gibi gelir ama, 68.000 nüfusu olan Cerbe'nin 246 camisi vardır.

Turistik oteller kuzey doğuya bakan Sîdi Mahrez kıyılarında uzanıyor. Sîdi Mahrez ile kuzey batı yolundaki arada ve Houmt Souk mahallinde bir kale harabesi var. «Burc-el-Kebîr» veya «Gazi Mustafa Burcu» diye tanınan bu istihkâm 1284 yılında inşa edilmiş, 1567 yılında Turgut Reis tarafından tamir edilip, genişletilmiş. Çevresinde, yazıları kaybolmaya yüztutmuş mezarlar görülüyor.

Cerbe'nin en ünlü eserlerinden biri, «Türk Camii»dir. Hotel Arişa'nın arkasında da bir kervansaray mevcut. Tunus'taki Hara Sghira, Marsa, Ghetto, Guri Hasan, Ayn-ı Thuffia, Marbha, Ghriba gibi yer isimlerine Malta adasında da rastlıyorsunuz. Saint Jean şövalyeleri ve Katolik kilisesi baskısı altında Müslümanlığa amansız düşman kesilen Maltızlar, mâzideki gerçekleri, tarihe gömülmüş asıllarını araştırmaya nedense cesaret edemiyorlar.

BATI AKDENİZ'DE TÜRKLER

Turgut Reis, Malta'nın yanındaki Gozo adası ahalisini, kardeşini katleden bir St. Jean şövalyesi yüzünden esir alıp, Cerbe adasına götürmüştü. Derler ki, bir kısım Maltız nesli Cerbe'de devam etmektedir.

Batı sahillerinde, ana karaya yakın bir yerde Azîm isimli sahil kasabası var. Çevredeki koy, El Kantara adını taşımakta. Turgut Reis, Andrea Doria tarafından baskına uğrayınca, Fâtih Sultan Mehmed gibi, teknelerini karadan aşırtıp, dostunu, düşmanını El Kantara'daki hareketi ile şaşırtmış...

Batı Akdeniz'deki Türk denizcilik hayatının beşiği olan yerleri teker teker görmeye imkânım yok. Kurdoğlu, Kemâl ve Oruç Reisler, Seydi Ahmed, Hasan, De-

li Mehmed Reisler, İshak Bey, Yahyâ ve Kadıoğlu Ahmed, Muhiddin Reis isimleri, Hızır Hayreddin ve Turgut Reisler gibi bu sularda şan ve şerefle yaşıyorlar.

Bana anlattılar ki, Bizerte yakınlarında Porto Farina'da Gur-el-Melh, yani Tuz Mağarası denen bir yer varmış. Burada Türk denizcilerinin inşa ettikleri kale ve istihkâmlar ihtişam dolu hikâyeleri ile el'an dururmuş. Tunus Beyi 1655'te İngiliz esirlerini salıvermeyi reddedince, İngiliz Amirali Blake, istihkâmları topa tutmuş, ama bunca asır sonra, harabeler yine ayakta.

DÖNÜŞ YOLUNDA

Bizerte'den El-Cem'e, oradan Gabes körfezine uzanan yolda Hamamet körfezi var. Bu körfezin demir yerlerinde zaman zaman, dün, Türk boğazlarından geçemez diye alay edilen Rus harp gemileri yatmaktadırlar. Böylece, Batılı turist, uzandığı şezlongunda içkisini yudumlarken, Karadeniz'den ılık sulara gelip demir atmış orak - çekiçli dev harp gemilerini seyrediyor.

Uçağımız dönüş yolunu tuttuğu zaman, gerilerde kalan tabiat ve tarih, gözlerden zihinlere yerleşiyor. Turgut Reis Trablusgarp şehrindeki türbesinde yatmaktadır. Bir zamanlar ziyaret etmiştim. Maalesef bakımsız bir hâlde idi. Oruç Reis, Tilemsen'de can verdi. Yıllarca Türk yönetimini Tunus ve Cezâyir'de yaşatan Oruç Reis ve İshak Bey'in türbeleri bile yok. Derler ki, Oruç Reis başı kesilerek, üniformasıyle beraber Oran'a, oradan da İspanya'daki Saint Jerome kilisesi müzesine götürülmüştür. Bildiğimiz, Oruç Reis'in şehit düştüğü yerde, Seyyid Musa zâviyesi inşa edilmiş. Ama bu zâviyenin yeri dahi meçhul. Hoş, Türkiye'mizin neresinde Oruç Reis'in, Turgut Reis ve diğerlerinin anıtları vardır ki?

«Gazevât-ı Hayreddin Paşa» adlı eserden birkaç satır hatırlıyoruz:

> «Ol vilâyet içre sultân oldu ol
> Anların derdîne dermân oldu ol
> Yâni kim hıfzında ıkdâm eyledi
> Saltanat emrîni itmâm eyledi».

Yorgun savaşçı Dakota, kuzeye, Malta adasına götürüyor yolcularını...

Tunus yakınlarında eski Romalılar'dan kalma bir hamam harabesi.

Bir Yedek Subay'ın I. Dünya Harbi Hatıraları: 2

Enver Paşa'nın Teftişi

Yazan: Rıfat Erdal

KARASU'NUN karşı tarafında aşağı ve yukarı Pırnaşinler nâmında iki köy vardı, bu köylerin karşısına rastlayan bir yerden suyu geçmeye karar verdik. Atlı zâbitan atlarıyle, piyadeler de soyunup, göğüslerimize kadar yükselen suyu geçtik; suyun kenarında bir bölük bırakıp askeri, bu iki köye götürerek, ıslanan elbiselerini kuruttuk. Bizden evvel ve bizden sonra suyu geçen birlikler, nehrin bu sahilini tutmuş oluyorduk. Ruslar'ın da piyade kuvvetleri gelip nehrin Erzurum yakasını tuttular.

Bizim alayımıza Höbek dağına çıkıp, orada mevzi almak emri verildi, şubatın 10. günü Kargın, Edebük ve Armutlu köylerini geçip, 2700 râkımında bulunan Höbek dağına çıktık. Burada, 65 gün, tasavvuru dahi tüyler ürpertecek bir mahrumiyet içinde çırpındık; iaşe durumu tamamen daralmış olup, askere 24 saatte simsiyah, 300 gram ekmek ve tuzsuz, âdetâ bir sıcak su mahiyetinde çorba verilebiliyordu.

Nisanın 15'inci günü aldığımız emir üzerine Kargın köyüne indik. Fırat'ın üzerinde bulunan ve tahrip edilmiş olan Kütür köprüsü, istihkâm bölüğünce kalaslarla tamir edilmiş ve geçilebilir hâle getirilmişti. Cephe tashihi için Mamahatun kasabasının istirdadı icabediyormuş, yapılan tarassut ve alınan haberlere göre bizim karşımızda bulunan Rus kuvvetlerinin nisbeten zayıf olduğu nazara alınarak bizim tümene taarruz emri verilmişti.

Nisanın 17'nci günü Kütür köprüsünün iki tarafında bulunan tepelere yerleştirilen toplar, Rus kuvvetlerini tesirli ateş altında tutarken, piyade kuvvetlerimiz taarruza geçerek, karşımızdaki Rus birliklerini püskürtüp, ilerlemeye başladık. O gün akşama kadar muharebe devam etti. Ruslar çekiliyor, biz ilerliyorduk, gece de, Ruslar takviye almadan Gökdere sırtlarını tutmamız emri verilmişti, sabah ışırken verilen hedefe ulaşmış, Aşkale civarında Gökdere sırtlarını tutarak, buraya yerleşmiştik.

Haziran ayının sonuna kadar bu mevzilerde tutunduk, ara sıra gece baskınları olmakla beraber, ne bizden ve ne de Ruslar'dan fazla bir faaliyet görülmüyordu. 9 mayıs 1916 tarihinden muteber olmak üzere zâbit vekilliğine (asteğmen) terfiim tebliğ edildi, artık namzetlikten kurtulmuş, subay olmuştuk. 462,5 kuruş da maaş veriyorlardı.

Karşımızda bulunan Ruslar'ın takviye kıtaları almakta olduğunu ve cepheye birkaç batarya top getirildiğini tarassut ve istihbaratla anlıyor, Ruslar'ın yakında taarruza geçeceklerini tahmin ediyorduk. Nihayet 1 temmuz 1916 günü sabaha karşı Ruslar, bütün cephede taarruza geçti.

Erzurum'dan ricat ederken tabur arkadaşlarımızdan Erzurumlu Asteğmen Fethullah Efendi'nin 7 yaşındaki oğlunun askerler arasında dolaşırken tanınıp babasına teslim edildiğini geçen sayıda yazmıştım.

Çocuğu bir müddet tabur ağırlığında taşıyarak Gökdere sırtlarına geldiğimiz zaman, havaların ısınması üzerine Fethullah Efendi çocuğunu yanına getirmiş, siperlerde baba - oğul beraber yatıp kalkmaya başlamışlardı. Taburun bütün subayları çocuğu seviyor, okşuyorduk, hattâ kendisine bir de fahrî onbaşı rütbesi vermiştik.

Fethullah Efendi, tabur kumandanlığına bir dilekçe vererek, çocuğunu Sıvas'a götürüp yatılı bir okula yerleştirmek üzere izin istemişti. Ruslar'ın taarruzundan bir gün evvel Fethullah Efendi'ye tümen kumandanlığınca 15 gün izin verildi. Hazırlığını yapıp ertesi günü hareket etmek isterken, o gece sabaha karşı Ruslar hücuma geçti, bütün tabur siperlere girmiş ve muhabere başlamıştı.

Fethullah Efendi ikinci bölük zâbiti idi. Benim bulunduğum birinci bölükle yanyana siperlerde idik. Ruslar'ın sabaha karşı bizim ileri karakollara taarruzu üzerine, ileri karakollar siperlere çekilmişti. Fethullah Efendi siperin üzerine çıkıp Rus kuvvetlerini görmek ve nereden geldiklerini tesbit etmek için elinde bulunan tenvir tabancasını ateşler ateşlemez, Ruslar'ın bu ışığa ateş etmeleri üzerine Fethullah Efendi göğsünden vurulmuş ve siperin içine düşerek şehid olmuştu.

Buna haber alınca siperden sipere atlayarak Fethullah Efendi'nin şehid düştüğü sipere gittiğim zaman, mübarek şehid, ruhunu, Yaradan'a teslim etmiş, kanlar içinde yatıyordu. Oğlu küçük Kerim de, babasının üzerine kapanmıştı. Çocuğun eli yüzü kan içinde olduğundan ben, onun da yaralı olduğunu zannederek çocuğu kaldırıp her tarafını yokladım, yarası olmadığını ve babasının kanları olduğunu anlayarak onu bir askerin sırtına verip tabur ağırlığına gönderdim. Mübarek şehidi de, kanayan yarasıyle siperle-

Hâtıraların sahibi yedek subay üniformasıyle.

rin arka tarafına defnettik.

Muharebe, karanlık basıncaya kadar devam etti, sonra ateş kesildi, biz de sıkı bir tertibat alarak, askeri siperlerden çıkarmadık. O günkü muharebede bölüğümüzden 3 şehid, 8 yaralı vermiştik, şafak atarken Rus topçusu tekrar ateşe başladı. Ruslar'ın karşımızda obüs, sahra ve dağ toplarına karşı bizim tümen emrinde bir batarya dağ topumuz vardı. Mermisi pek az olan iki topumuz 15'er dakika fasıla ile Rus topçusuna cevap verebiliyordu, öğleye doğru da mermi tükendiği için tamamen sustular.

Muharebenin üçüncü günü Ruslar gece baskınları ile sabaha kadar bizi rahatsız ettikten sonra, ortalık aydınlanırken büyük bir süngü hücumuna giriştiler. Siperlerin içinde birbirimize karışmış boğuşuyorduk. Bu boğuşma 10-15 kilometre olan bütün tümen cephesinde devam ediyordu. Rus piyadesi bizim siperleri tamamen işgal etmekle beraber, tepelere yerleştirdikleri makineli tüfeklerle de bizi ateş yağmuruna tutuyordu. Zayiatımız gittikçe çoğalıyor, yaralıların ayağı tutanları, Karasu istikametinde kaçıyordu.

Öğleye doğru Karasu'nun karşı tarafında mevzi almak üzere ricat emri verildi, biz, dalgalı araziden istifade ederek çekiliyor, bir taraftan da ağır yaralılarımızı bulabildiğimiz hayvan sırtında ve kuvvetli erlerimizin omuzlarında taşıyorduk. Ruslar, hâkim tepeleri işgal edip bizi ateşle takip ediyordu.

Ordu, Çardaklı'yı son müdafaa hattı olarak kabûl edip, bütün birliklerin bu hatta çekilmesini, bizim tümenin de Kemah boğazından ricat ederek, Kemah kasabasının karşısında bulunan ve Çardaklı dağının devamı olan Üçkardaşlar tepelerini tutmasını emretmişti. Öğleye doğru, Erzincan şehri civarında Pisvant köyüne gelip, orada akşama kadar askere istirahat verdik, gece başlayınca artçı tertibat alıp, Kemah boğazı istikametinde yürüyüşe başladık, bütün gece yürüyerek Kemah'la Erzincan arasında bulunan Paşahanları'na geldiğimiz zaman ortalık aydınlanmaya başladı.

Bir saat moladan sonra yürüyüşe geçer geçmez, karşımızdan üzerimize piyade ateşi başladı, biz şaşırdık. Önümüz emin olduğu için öncü tertibat almamıştık. Ruslar'ın solumuzda bulunan Munzur dağlarını aşıp önümüzü kesmiş olmaları ihtimalini düşünerek, askere mevzi aldırıp, karşımızdaki ateşe mukabele etmeye başladık. Dürbünle yaptığımız tarassut neticesinde karşımızdakilerin Dersim Kürtleri olduğunu anladık; bizim piyade ateşine ehemmiyet vermiyor ateşe devam ediyorlardı, iki makineli tüfek indirip üzerlerine makineli tüfek ateşi yağdırmaya ve birkaç da top atmaya başlayınca, 80 - 100 kadar beyaz donlu insanın kaçmaya başladıklarını gördük, ele geçen yaralılardan aldığımız malûmata göre bizi küçük bir müfreze zannederek tüfeklerimizi alıp Dersim'e kaçmak üzere bu teşebbüse giriştiklerini, fakat makineli tüfek ve top seslerini duyunca büyük bir kuvvet olduğumuzu anlar anlamaz kaçmaya başladıklarını söylediler. Piyade tüfeğine ehemmiyet vermiyorlar, makineli tüfek ve topdan çok korkuyorlardı; makineli tüfeğe binbaşının deli tüfeği, topa da padişahın tüfeği diyorlardı.

Bu Kürtler'den bir kısmı öldü, yaralı olan 10 kadarını esir aldık, bir kısmı da kaçarak canını kurtardı. Akşam üzeri Kemah kasabasına girdik.

Bizim taburumuza Keklikkıran denilen bir mevkide mevzi'e girmemiz emri verildi, evvelce hazırlanmış olan siperlere girdik ve gereken tertibatı aldık, karşımızda 800 - 1000 metre mesafede bulunan tepeleri de Ruslar işgal etmişti, dürbünle yaptığımız tarassut neticesinde Ruslar'ın cepheye mütemadiyen asker soktuklarını ve tepelerde kum gibi asker yığınları bulunduğunu görüyor ve çok şiddetli bir muharebenin eşiğinde bulunduğumuzu anlıyorduk.

YARALANIYORUM

Gece sükûnetle geçmekle beraber sabaha bir saat varken Ruslar tarafından siperlerimize müthiş bir top ve makineli tüfek ateşi başladı; ortalık ağarırken karşımızdan üç, dört kademe hâlinde Rus piyadesinin yürümekte olduğunu görüp, askere muhtelif nişangâhlar verdik. Ben, atışlarımızın etkisini görmek üzere siperden doğrulup bakmaya çalışırken, sağ omzuma âdetâ bir balta ile vurulmuş gibi birşey hissettim, sağ kolum düştü ve ben, siperin içine yuvarlandım; sağ omzumdan ılık ılık kan akıyordu... Vurulmuştum. 1916 yılının 15 temmuzuydu.

Bu yaranın beni öldürmeyeceğini, yalnız kan kaybından ölmek ihtimalini düşünerek derhal yaramı sardırmak üzere sargı mahalline gitmek istedim; nerede ise Ruslar süngü hücumu ile siperlerimize gireceklerdi; gizli yolumuz, bulunduğum sipere uzaktı. İkinci bir yara almayı ve şehid olmayı göze alarak kendimi siperden dışarı atıp bir müddet yuvarlandıktan sonra kalkıp geride bulunan sargı mahalline koşarak yetiştim. abur doktorumuz Yüzbaşı Kemal Bey yaralıları sarı-

Rıfat Erdal, savaşta arkadaşlarıyla birlikte.

yordu. «Aman doktor yaramı çabuk sarınız, kan kaybediyorum» dedim.

Doktor yaramı sarmaya çalışırken Ruslar siperlerimize girdi. Bu durumda doktor da, ayağı tutan yaralılar da kaçmaya başladı, ben de sol elimi yaramın önüne kapatmış, kaçıyordum.

Kan kaybından takatim kesilmeye başlamıştı. Bir süre sonra yabanî bir armut ağacının altına oturdum; gözümün önüne kırmızı, yeşil yıldızlar yağmaya başladı; şehâdet ânının yaklaştığını hissediyor, Kelime-i şehâdet getiriyordum. Bu anda karşımda, bölüğümüzün sıhhiye çavuşu Rizeli Mustafa Çavuş'u gördüm.

— Aman efendim ne oturuyorsun? Dedi.

— Azrail'i bekliyorum dedim ve yaramı gösterdim.

Hemen sırtından sıhhiye çantasını indirip, yaramı mükemmelen sardı ve sağdan soldan birkaç sıhhiye eri bulup, beni bir sedyeye yatırdılar, gerisini bilmiyorum.

Gözümü açtığım zaman ahşap bir evin bir odasında, tahta bir masanın üzerinde yattığımı ve başında beyaz gömlekli Saadeddin Bey isminde doktor bir yüzbaşının, «Gazan mübarek olsun, geçmiş olsun arkadaş» dediğini ve elindeki pense doladığı pamuğu, tentirdiyota batırıp önden ve arkadan yaramı temizlediğini gördüm.

Doktor yarayı temizledikten sonra, büyük sargı bezleriyle sardı. İki günden beri boğazımdan bir lokma geçmemişti. Hasta bakıcı erler bana bir kâse un çorbası getirip yattığım yerde kaşıkla ağzıma akıtıyorlardı, o geceyi fevalâde ıstırap içinde geçirdim. Meğerse köprücük kemiğim kırılmış...

Hastaneye geldiğimin üçüncü günü sağ omzumu alçıya koydular. 15 gün sonra alçıyı aldılar, bir hafta sonra da yaram kapandı. Ama doktor sağ kolumu bir askı ile boynuma asıp, hiç kıpırdatmamamı tavsiye etmişti. Oturduğum yerde on gün daha geçirdim, sıhhiye erlerinin yardımıyle tuvalete gidebiliyor, diğer zamanlarımı yatakta geçiriyordum, hastanede bir buçuk ay kaldıktan sonra, üç ay hava değişimi ile taburcu edildim.

Beni Refahiye'de tedavi eden mükellef Yüzbaşı Doktor Sadeddin Bey'le 30 sene sonra Gönen'de karşılaştık. Ben, kaymakamdım, o da, hükümet tabibi. O acı günlerin hâtırasını canlandırdık.

Yaralanmadan evvel 70 kilo idim, hastaneden 45 kilo olarak çıktım ve Sıvas'a geldim. Hava değişimi müddetim dolunca kıtama iltihak etmek üzere cepheye hareket ettim; Refahiye'ye geldiğim zaman, ordu meviudunun düşmüş olması, bölüklerin 40 - 50 kişiye inmesi sebebiyle, 9, 10, 11'inci kolordların birleştirilerek Birinci Kafkas Kolordusu namıyle bir kolor-

du teşkil edilmiş olduğu, kolordu numaralarının tümenlere, tümen numaralarının alaylara ve alay numaralarının ise taburlara verildiğini ve bu teşkilât sebebiyle bizim kıtamızın 9. tümen, 28. alay, 83. tabur olduğunu ve taburumuzun Salot köyünde bulunduğunu öğrendim.

Teşkilât dolayısıyle bölüklerin mevcudu ikişer yüz kişi olmuştu, bizim bölük kumandanımız yine Yüzbaşı Rüştü Bey'di, bölükte benden başka mülâzım Trabzonlu Şahap, zâbit vekili Oflu Hüseyin Efendiler vardı. Bütün cephe sakindi. 10 kânunuevvel 1916 tarihinde mülâzımlığa (teğmen) terfi ettim, aynı zamanda harp madalyası ile de taltif edildim. İlkbahar başlar başlamaz alayımızı Melikşerif'in üzerinde ve Çardaklı'nın en yüksek dağı olan ve 2.500 râkımında bulunan Karadağ'a aldılar. 1917 şubat ayına kadar bu dağda kaldık, senenin dokuz ayını kar içinde geçirdik.

Karadağ'da geçirdiğimiz bir seneden fazla zaman zarfında, mahrumiyetlerin en ağırına katlandık. Benliğimizi kaybetmiş, âdetâ yamyamlaşmıştık. Üzerimizde elbise, sırtımızda çamaşır kalmadığı gibi, askerin ve ekseri zâbitanın ayağında çarık dahi kalmamıştı. Saç ve sakallarımız uzuyor, on beş günde bir, kör bir ustura ile birbirimizi traş ediyorduk. İaşe durumu o kadar daralmıştı ki, 800 mevcutlu bir tabura her gün zayıf bir sığır kesiliyor, bundan yapılan tuzsuz çorbadan her ere ancak beş, altı kaşık isabet ediyordu. Kesilen sığırın derisi, dört parçaya ayrılıp, bölüklere veriliyor, bu parçaları toprak ve gülle iyice yuğurup askerin yırtılmış olan çarıklarına yama olarak veriyorduk. Toprakla yuğurmazsak, asker bunu ateşte közleyip yiyordu. Bu sırada Almanlar'ın işgal ettiği Belçika'dan müsadere ettikleri hâki ceketlerle kadife pantolonlar geldi. Bir ceketle, bir pantolon da bana verildi. Bunları giydiğim gün âdetâ smokin giymiş gibi sevindim.

ENVER PAŞA'NIN TEFTİŞİ

1917 eylül ayı ortalarında Başkumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın Karadağ mıntıkasını teftiş edeceği gün ve saat bildirilmişti. Bizim taburda Enver Paşa'yı karşılamak üzere bir ihtiram bölüğü hazırlandı. Bu bölük, taburun diğer bölüklerinden seçilmiş, üstü başı oldukça düzgün ve gösterişli çavuş, onbaşı ve erlerden müteşekkildi. Bölüğe, üçüncü bölük kumandanı Yüzbaşı Hamdi Bey kumanda edecekti; üç takım zâbiti olarak ayrılan mülâzımlar arasında ben de vardım, üçüncü takımın başında idim. Enver Paşa, yanında erkân-ı harbiyesi ve yâveri Kurmay Yarbay Kâzım Bey (merhum Orgeneral Kâzım Orbay) olduğu halde geldi. Biz ihtiram kıtası olarak başkumandan vekilini selâmladık, askerin hatırını sordu. Her mülâzımın önüne gelince elini sıkıyor, ihtiyat veya muvazzaf olup olmadığımızı, yara alıp almadığımızı ve ne zamandan beri cephede bulunduğumuzu soruyordu. Benim önüme geldiği zaman künyemi söylemek suretiyle kendimi takdim ettim, ihtiyat mülâzımı olduğumu, iki yara aldığımı ve iki seneden beri cephede bulunduğumu söyleyince, yâveri Yarbay Kâzım Bey'e işaret ederek yakama bir gümüş liyakat madalyası taktırdı. Birinci Dünya Harbi'nde aldığım harp ve gümüş liyakat, İstiklâl mücadelesinde aldığım İstiklâl madalyalarımı, kadife bir yastık üzerine asarak, evimin bir köşesinde muhafaza ediyorum. Çocuklarıma ve torunlarıma bırakacağım en büyük servet bunlardır.

Bölük kumandanım Yüzbaşı Rüştü Bey, Ruslar'la bizim aramızda bulunan İkisivri mıntakasına müfreze kumandanı olarak tâyin edilmiş ve bölüğün kumandası da bana verilmişti. Solumuzda Yanık Vâdisi denilen geniş bir vâdi vardı; burası çok tehlikeli bir mıntıka idi; bizden evvel Karadağ'da bulunan kıtadan bir bölüğü Ruslar bu vâdiden esir alıp götürmüşlerdi, bu sebeple vâdiye baştan başa tel örgü gerilmişti. Muhafazası için de birer hafta müddetle bir bölük bu vâdiyi bekliyordu. Sıra benim bölüğe gelmişti.

Nöbeti teslim aldığımızın üçüncü gecesi bir Rus yüzbaşısı bize iltica etti, tel örgünün ilerisindeki takıma iltica eden yüzbaşıyı, takım kumandanı arkadaş, bir onbaşı ve dört er muhafazasında bölüğe gönderdi, ben, yüzbaşıyı siperler içinde teslim almakla beraber, Ruslar'ın bu yüzbaşıyı geri almak için bize baskın yapmaları ihtimalini düşünerek bütün bölüğü ikaz edip, siperlerde uyanık durmalarını sıkı sıkıya tenbih ettim. Durumu tabur kumandanına haber verdim ve Ruslar'ın bize baskın yapmaları ihtimaline karşı beni bir bölükle takviye etmesini rica ettim. Biraz sonra tabur kumandanı telefonla bölüğün yola çıkarıldığını söyledi.

Bölük gelinceye kadar ben, yüzbaşıyı sorguya çektim. Yüzbaşı 27 - 28 yaşlarında sarışın bir adamdı, bölükte epeyce Karadeniz çocukları vardı. Bunlar vaktiyle Rusya'ya gidip geldikleri için Rusça biliyorlardı, onların tercümanlığı ile yüzbaşıya niçin iltica ettiğini sordum. Kendisinden daha kıdemsiz bir yüzbaşıyı tabur

Rıfat Erdal, mecmuamızı ziyaretl sırasında.

kumandanı yapmaları üzerine, üst kademeye itiraz ettiğini, itirazı dinlenmediği gibi, kendisinin de Alman cephesine gönderilmesi için emir verildiğini öğrenince Alman cephesine gitmenin ölmek demek olduğunu düşünerek, âlicenap olduğuna inandığı Türk ordusuna ilticaya mecbur olduğunu söyledi ve üzerinde bulunan tabancasını, dürbününü, harita çantasını, kol saatini ve bir deste Rus parasını çıkarıp önüme koydu. Ben, tabanca, dürbün, haritanın harp vasıtası olmaları itibarıyle alıp tabura göndereceğimi, kol saati ile paraların kendisine ait bulunduğu için onları almıyacağımı söyledim, saat ve paralarını iade ettim.

Biraz sonra beni takviye edecek bölük geldi, yüzbaşıyı, bir manga asker refakatinde tabura gönderdim. O gece sabaha kadar gayet müteyakkız bulunduğumuz halde, Ruslar'da bir kıpırdama olmadı.

1918 KIŞI

1918 yılında kış çok şiddetli başlamış, günlerce yağan kar, bir metreyi bulmuştu. Asker ve zâbitan yaz aylarında hazırlanmış ve oldukça tahkim edilmiş zeminliklerde barınıyorduk. Yakacak yoktu. Erler birbirinin nefes sıcaklığında, zeminliklerde yatıp kalkıyordu. Fırtınalı gecelerde zeminlikleri kar kapatıyor, sabahleyin zeminliklerin yerini bulmak mümkün olamıyordu. Bu sebeple zeminliklerin kapıları önlerine uzun sıralar diktirip, fırtınadan kapanan zeminlikleri bu sıraların yardımıyla bulup açarak, askeri dışarı çıkarıyorduk.

Ruslar'la aramız iyi idi. Birbirimize silâh atmıyor, hattâ bazan karşıdan karşıya konuşuyorduk; siperlerimiz arasında 7-8 yüz metre mesafe vardı. Bir derenin karşı tarafındaki tepelerde Ruslar'ın bu tarafındaki tepelerde de bizim siperlerimiz vardı. Kar yağmadan evvel sabahtan öğleye kadar biz, dereden su alıyorduk, öğleden sonra da Ruslar. Resmî olmamakla beraber Ruslar'la âdetâ bir mütareke akdetmiş gibi davranıyorduk. Bazan da birbirimize yaklaşıp, Karadeniz çocuklarının tercümanlığı ile konuşuyorduk.

Rus subay ve erleri kendi hükümetlerinden acı acı şikâyet ediyor, harpten bıkmış olduklarını ve bir ihtilâlin arifesinde bulunduklarını, pek yakında cepheyi terkedip memleketlerine döneceklerini söylüyorlardı.

Bizim ordu, ileri hareket hazırlığına başlamıştı. 10 şubat 1918 günü alaydan aldığımız emir üzerine askeri yürüyüşe hazırlamaya başladık. Tabura 15 mekkâri

yükü peksimet ve kavurma gönderildi, bu erzakı askere dağıtıp, üç günlük erzak olduğunu, yürüyüşe başladığımız günden itibaren yenmeye başlanacağını sıkı sıkıya tenbih ettik, 15 şubat 1918 günü Erzincan istikametinde yürüyüşe geçmemiz emri verildi.

ERZİNCAN'A DOĞRU

Sabahın erken saatlerinde tabur hazırlandı; her sabah Rus siperlerinin gerisinde bulunan zeminliklerden yanan ocakların dumanı görüldüğü halde, o gün duman görmediğimiz gibi, siperler üzerinde de hiçbir canlı göremedik. Ruslar çekilmiş miydi yoksa!?... Yine de öncü tertibatı alarak siperlere yaklaştık... Evet, siperlerde de, zeminliklerde de kimse yoktu. Ruslar geceden çekilip gitmişlerdi. Biz yürüyüşe devam ediyorduk, fakat karın çokluğundan yürüyüş çok müşkül oluyor, karları göğüsleye göğüsleye yol alıyorduk, hareket ettiğimiz günün akşamına kadar ancak 15 kilometre yol alabilmiştik.

Asker neşelenmiş, sefaleti, yorgunluğu unutmuş, bir an evvel şehir ve kasabalarımızı işgal etmek, oradaki vatandaşlarımızı Ermeni katliâmından kurtarmak istiyordu. Şubatın 15 ve 16'ncı gün ve gecelerini yürüyerek, Erzincan'ın 10 kilometre mesafede bulunan Yanızbağlar köyüne girdik, burası büyük bir köy olmasına rağmen, halkı tamamen muhacir olup gittiği için, Ruslar, köyün bütün evlerini söküp, enkazını cepheye taşıyarak zeminlik yapmışlardı. Köyde, bir çatı altı bulamadık, geceyi evlerin harabelerinde geçirerek, ertesi gün yani 17 şubat 1918'de Erzincan'a hareket ettik. Erzincan civarında zayıf bir Ermeni kuvveti ile karşılaştık. Yarım saatlik bir müsademeden sonra Ermeniler epeyce zayiat vererek kaçtılar. Erzincan'a girdik ve ilk faciaya şehirde şahit olduk. Ruslar çekilince, Rus Ermenileri halktan ele geçen birçoklarını şehid etmişlerdi. Sokak aralarında ölülerle karşılaştık. Türk askerinin şehre girdiğini anlayan, evlerine ve mahzenlere saklanmış olan halk, meydana çıkıp askere yardımcı olmaya başladılar.

Ruslar, Erzincan'da birçok erzak, silâh ve cephane terketmişlerdi. Anbarlar dolusu un çuvalları, et ve balık konserveleri,

I. Dünya Harbi'nde bir Türk birliği cepheye sevkedilirken.

tonlarla şeker ele geçirdik. Artık erzak beklemeye lüzum kalmamıştı. Ruslar'ın zayıf olarak bıraktıkları hayvanları ele geçirip, götürebilecekleri kadar erzak yükleyip, beraberimizde taşıyorduk. Akşamları konaklayacağımız yerde büyük bir kazanla su kaynatıp, içine 50 - 60 kadar et konservesi ve lüzumu kadar da Ruslar'ın terkettiği peksimeti doldurup papara yaparak askere yediriyorduk. Askerler, çantalarına kilolarla şeker ve muhtelif erzak konserveleri doldurmuştu. Hem bölüğün hazırladığı papara ve diğer erzakı yiyor; hem de kendi çantalarındaki muhtelif erzaktan istifade ediyorlardı.

Bir hafta zarfında asker bayağı kendine geldi; Türk askerinin karnı doyduktan sonra, her türlü müşkülü yener ve hiçbir engel onu durduramaz. Gündüzleri mütemadiyen yürüyorduk. Asker, bol erzaktan lüzumu kadar istifade edip gürbüzleşmeye başladığı gibi, her yerde bol miktarda bulduğumuz arpa, saman ve hayvan küsbelerinden bol bol yiyen zayıf hayvanlar da semizliyordu.

Erzurum'a yaklaştıkça, Ermeni kuvveti artıyor ve bizimle birkaç saat müsademe etmek cüretini gösteriyorlardı. Ruslar'ın bırakıp gittikleri bol miktardaki silâh ve cephaneden istifade ediyor ve bize karşı makineli tüfek ve top bile kullanıyorlardı. Piyade tüfeğini iyi kullanıyorlardı ama, makineli tüfek ve topta acemi oldukları tam mânâsıyle belli oluyordu.

Çardaklı'dan hareketimizin 15'inci günü, Kütür köprüsünü geçip, Mamahatun ve Aşkale'ye girdik; Erzurum'a taarruz hazırlığı başladı. Ermeniler'in Erzurum civarında bir ölüm - kalım muharebesi yapacaklarını haber alıyorduk. Aşkale kazasının Cinis, Merdiven, Agaver köylerine girdiğimiz zaman gözlerimizi yaşartan facialarla karşılaştık. Köy halkından birçoklarını camilere ve evlere kapatıp yakmışlardı, bu köylerden sağ kalanlar, bizim askerin köye girmesi üzerine, yangın yerlerinde ölülerini aramaya başladılar.

ERZURUM'UN İŞGALİ

11 mart 1918 akşamı, alaydan aldığımız emir üzerine, gece yarısı Erzurum'un Istanbul kapısı istikametinde ilerlemeye başladık, 12 mart 1918 şafak atarken, bizim tabur ve civarımızdaki taburlar, Istanbul Kapısı'ndan Erzurum'a girdik. Erzurum'un içinde sokak muharebesi başladı. Ermeniler sokakların köşe başlarını ve yüksek evlerin pencerelerini tutmuş ateş ediyorlardı. Birkaç top da, Erzurum - Erzincan şosesini takiben Erzurum'a yürüyen birlikler üzerine ateş ediyordu ama, Ermeniler topçulukta acemi olduklarından şarapneller ve taneler, yürüyen birliklerin 500 metre sağ ve sollarına düşüyor, zarar vermiyordu. Biz, askere süngü taktırmış bir taraftan görebildiğimiz Ermeniler'e ateş etmekle beraber, bir taraftan da süngü hücumu ile sokak başlarını tutuyor, sokak aralarında kaçışan Ermeniler'e yetişip süngülüyorduk.

Allah Allah seslerini duyan halk da yavaş yavaş evlerinden çıkmaya ve Türk askerini görünce, eline geçirdiği balta, kazma, kürek ne buldu ise askerin önüne düşerek Hâlid Ağa Oteli civarında bulunan ve Ruslar'ın malzeme anbarı yapmış olduğu Ulucami'ye doğru koşmaya başlamıştı.

Caminin kapılarını kırıp içeri giren halk, oradan elde ettikleri Rus silâh ve cephanelerini alıp, askerle birlikte düşman avına çıktılar. Öğleye doğru şehrin içinde silâh sesleri azalmış ve Ermeniler'den sağ kalanlar Kars kapısından çıkıp Deveboynu'na doğru kaçmaya başlamışlardı.

Ulucami anbarının muhafazasını benim bölüğe vermişlerdi, anbarda yığın yığın elbise, çamaşır, postal ve keçe çizmeler vardı, bölük efradı, üzerlerindeki yırtık elbise ve çamaşırları çıkarıp yeni elbise ve çamaşırlar giymiş, ayaklarına postal ve keçe çizmeler geçirmişlerdi. Bizim bölük âdeta bir Rus birliğine benzemişti. Rus elbiselerinin yakalarında topçu, piyade, süvari alâmetleri vardı, bu alâmetleri söktürüp, askerin kıyafetine bir çekidüzen verdik.

13 mart 1918 günü Hasankale'ye girdik. Sonra yola devam ettik. Bizim alayın taburları artık Sarıkamış'a taarruz hazırlığına başlamıştı.

Haber aldığımıza göre buraya kadar bizimle müsademeyi göze alan Türk Ermeniler'i olup, Rus Ermeniler'i bunlara iltihak etmemişti. Sarıkamış'a taarruz ettiğimiz takdirde, Rus Ermenileri de bunlara iltihak ederek Sarıkamış'ı müdafaa edeceklerdi.

Sarıkamış'a taarruzdan bir gün evvel kolordu emir subaylığına tayin edildim. Kolordu Kumandanımız Albay Kâzım Karabekir Bey'di. Horasan'da kolordunun harekât şubesi müdürü ve kurmay başkan vekili binbaşı Avni Bey'i ziyaret ederek kendimi takdim ettim; beni alıp kumandanın oturduğu köy odasına götürerek kumandana takdim etti, bu suretle vazifeye başlamış oldum.

(Devamı gelecek sayıda)

İkinci Dünya Savaşı'nda

Denizaltı Avı

Yazan: Jean Noli
Çeviren: Reşat Uzmen

«II. DÜNYA Savaşı sırasında Almanlar U sınıfı cep denizaltıları sayesinde Müttefikler'in ticaret filolarına nefes aldırmıyorlardı. Durumun kötüye gittiğini gören Müttefikler, 1941 yılından itibaren Alman denizaltılarına karşı önemli tedbirler almaya başladılar. Bu yazıda bir denizaltı savaşının gerçek hikâyesi anlatılmaktadır».

■

17 mart 1941; sabahın 3'ü. Alman denizaltısı U-99'un son torpili ile ikiye bölünmüş olan tanker «Krosham» korkunç bir kaynama ile 40 saniyede denizin dibini buldu.

Bu tanker, Kretschmer kumandasındaki U-99 ile Schepke kumandasındaki U-100 Alman denizaltılarının yakaladıkları on birinci İngiliz gemisiydi.

Dört saatten beri Irlanda'nın güneyindeki bu mevkide patlamaların ardı arkası kesilmemişti.

YAKALANMAYAN «BOZKURTLAR»

Müttefik gemilerindeki personel, dört saat süren nöbetten, sık sık harp düzenine girmekten, devamlı endişeden o kadar bitkin bir duruma gelmişlerdi ki, ölümün kendilerini bu kâbustan kurtarmasını bekler gibiydiler. Günlerden beri uyumayı ve yemek yemeyi unutmuşlardı. Almanlar'ın «Condor» uçakları ile takip edilmek, devamlı olarak mitralyözle taranmak, «Bozkurtlar»ın torpillerine hedef olmaktan o kadar usanmışlardı ki, üstlerinin emirlerine bir robot gibi düşünmeden itaat ediyorlardı. İçlerinde ne acıma, ne de acı çekme duygusu kalmıştı. Dehşetten ve yorgunluktan perişan bir hâlde sıranın kendilerine gelmesini bekliyorlardı.

Bir mil çapında bir alanı aydınlatan meşale hâline gelmiş tankerlerin kırmızı ışığı altında sağa, sola şuursuzca kaçışan, bu arada ellerinden geldiği kadar denizdekileri kurtarmaya çalışan birkaç gemi görünüyordu. Bunlar denizaltı saldırısından sonra İngiliz konvoyundan artan gemilerdi.

Konvoyu korumakla görevli filonun kumandan gemisi olan Walker'in İskoç kaptanı Donald Mac Intyre, kaptan köprüsünde sabırsız adımlarla dolaşıyordu. Zaman zaman dürbünüyle denizi tarıyor, etrafındakilere kısa emirler veriyordu. Mac Intyre ümitsizdi. Zira saldırının başından beri eli kolu bağlı kalmış, konvoyunun yavaş yavaş imha oluşunu seyrediyordu.

Walker, Vanoc adlı diğer muhriple, görünmeyen saldırganların hücum ettiği taraf olan konvoyun sancak tarafını, durmadan geniş daireler çizerek tarıyorlardı.

Tesadüfî birkaç temasın dışında, «Bozkurtlar»ı bulmak mümkün olmuyordu. Ağır mitralyözlerin ve topların devamlı atışına rağmen yüzeydeki denizaltı hemen kendisini suyun altına atmıştı. Yarım saatten beri iki muhrip, denizin altını sualtı bombaları ile taramışlar, yine de bir netice alamamışlardı.

— İnsan deli olur, diye söylendi Mac Intyre. O sırada gelen bir radyo mesajı, kumandanın hiddetini daha da arttırdı.

— Vanoc'dan. Kumandandan kumandana mesaj: Sonor âleti, bir denizaltı yakaladığını haber veriyor.

— Bir yakalasak, ben ona göstereceğim. Mevkii nedir?

— 310° kumandan.

— Tam yol ileri! Sonra yanındaki ikinci kaptana dönen Mac Intyre:

— Mitralyözcü ve topçulara emredin: Hedef görüldüğü anda atış serbesttir; diye emrini tamamladı.

İki muhribin ağır gövdeleri köpükler saçarak ileri fırladılar. Bir mil gitmişlerdi ki, bir gözcü bağırdı:

— İlerde bir denizaltı var kumandanım. Tam önümüzde.

— Tamam yakalıyoruz, diye bağırdı Mac Intyre. Telsizci, derhal Vanoc'a şu mesajı ilet: «Av, sizin tam önünüzde. İlerleyin ve vurun».

«VANOC» HÜCUMDA

U-100 denizaltısının kaptan köşkünde, Kaptan Schepke ve gözcüleri karanlıklar içinden iki muhribin çıktığını gördüler. U-100'ün dalacak kadar vakti yoktu. Biraz önce İngiliz muhripleri tarafından tesbit edilen bu denizaltı idi. Daha önce muhripler tarafından atılan sualtı bombaları ile önemli şekilde hasara uğramış, dalması için gerekli su boruları tamamen harap olmuştu.

Çeşitli delikleri kapatmak için sağa, sola koşuşan Alman denizcileri birden Vanoc muhribinin çok yakınlarında olduğunu farkettiler. Gözleri dehşetten irileşmiş olarak kendilerini suya fırlattılar. Kumandan Schepke'nin son emirlerini kimse duymadı, Vanoc'un çelik gövdesi, denizaltının kaptan köşkünü yarmıştı bile. Muhrip, denizaltıyı sanki muazzam bir balta darbesi gibi ikiye bölmüştü.

Kaptan Schepke, bulunduğu yerdeki demirlerin üstüne yığıldığını görürken, korkunç bir çığlık attı. İki çelik gövdenin

Alman denizaltılarına karşı müttefikler Atlantik'te konvoy hâlinde seyrederlerdi.

çarpışmasından çıkan feci gürültü, Schepke'nin ikinci çığlığını boğdu.

Yıkılan periskop Schepke'nin iki ayağını da ezip parçalamıştı. Buna rağmen kapana kısılmış bir hayvan gibi bulunduğu yerden çıkmak için çırpınıp duruyordu. Bitkin bir hâlde mücadeleden vaz geçti. Ölümün yaklaştığını anlamıştı. Nihayet başı önüne düştü. Biraz ilerisinde, iki gözcüsü bağırmaya bile fırsat bulamadan Vanoc'un geçişi sırasında ezilip gitmişlerdi.

Muhribin uskurunun darbeleriyle Schepke'nin üzerindeki ağırlık biraz açıldı. Son bir gayretle kendisini oradan kurtardı. Ama bir bacağı hâlâ kıstırılmıştı, U-100 birden yana doğru meyledince kayarak denize yuvarlandı. İki bacağı kaptan köşkünde kalmıştı! Suyun içinde elini, sanki son defa selâm veriyormuş gibi havaya kaldırdı. Ve artık tamamen gözden kayboldu.

Vanoc'un projektörleri deniz üzerinde kalanları aramaya başlamışken, Walker'in radyosu Mac Intyre'ı ikaz etmeye başladı:

— İskelede denizaltı tesbiti, kumandan.

Mac Intyre yerinden sıçradı. Bu bölgede sadece bir denizaltı olduğunu sanıyordu.

— Doğru üstüne, diye kumanda verdi.

Bu sırada, U-99'un mürettebatı yaklaşan muhribi farketmişlerdi. Kaptan Kretschmer:

— 90 metreye süratli dalış!. diye emrini bildirdi.

İKİNCİ DENİZALTI

U-99 birkaç saniyeden beri 20 metre kadar derinde duruyordu. Tankeri batırdığından beri torpil tüpleri boşaldığından savaştan çekilmişti.

Bir iki saniye içinde ise daha da derinlere doğru kaymıştı. Kretschmer'i endişelendiren bu hareket oldu. Subaylarından biri durumu izah edince, kuru bir ifadeyle cevap verdi:

— Niçin yüzeye çıkmadınız?

Düşüncesine göre, gecenin bu karanlığında diesel motorlarının bütün gücü ile rahatlıkla kaçabilecekti. Halbuki şimdi, bir sualtı bombardımanına uğramayı bile bile göze almış oluyorlardı.

Kendisini daha endişelendiren şey, subayının dediğinin doğru oluşuydu. O, kendilerine Baltık'taki manevralarda öğretilen şeyi tatbik etmişti. Üstelik, yüzeyde bir muhribin, kendisinden daha yollu olduğunu biliyordu.

Fakat Kretschmer artık yorulmuştu. Birkaç günden beri, yakın arkadaşı Prien'in kaybolduğunu öğrenmişti. Prien, Schepke ve kendisi, 1936 yılında denizaltı filosuna beraberce katılmışlar ve ilerki yıllarda teşkil edilen cep denizaltılarının çekirdeğini teşkil etmişlerdi. Kretschmer, şimdiye kadar uygulanan denizaltı saldırma taktiğini değiştirmiş, böylece Amiral Raeder'in de takdirini kazanmıştı. Biraz önce batırdığı Korshan adlı tankerle harbin başından beri batırdığı tekne sayısı 50'yi buluyordu.

İngilizler'in ne pahasına olursa olsun, Prien, Schepke ve kendisini yakalamak arzusunda olduğunu biliyordu. Prien'in imhası, İngilizler'in ilk zaferi olmuştu.

YARALI DENİZALTI

İdare mevkiinde sessizce düşünen Kretschmer ağzında sönük bir puro ile oynuyordu. Devamlı gözlemeden, saldırı ve dalışlardan sinirleri harap olmuş, gözleri kızarmıştı. Bu durum on gündür devam ediyordu. Son torpilini de attıktan sonra, adamlarına, üslerine dönme emri vermişti. Amiral Dönitz, sefere çıkmadan önce kendisi ile yaptığı konuşmada, sürekli olarak bir yıldan beri denizde olduğunu, artık yorulmuş olabileceğini ve bunun son seferi olduğunu söylemişti. Bu sırada sualtı dinleme uzmanı Kassel'in sesi duyuldu:

— İki uskur sesi duyuluyor kumandanım.

Daha sözünü bitirmeye fırsat bulamadan sualtı bombalarının uğultuları işitilmeye başlandı. Kretscher derhal yeni emirler yağdırırken, U-99, bombaların tesiriyle sarsılmaya, yuvarlanmaya başladı. Hiçbir zaman bu kadar mükemmel bir denizaltı tesbitine rastlanmamıştı. Birden elektrikler kesildi. Herkes patlamanın şiddetinden kendini yerde bulmuştu.

— 110 metreye diye haykırdı Kretschmer.

Cep lambalarının zayıf ışıkları kumanda kadranlarını aydınlattı. Yeni patlamalar birbirini takip etti. Düşüşleri sırasında yaralananların haykırışları ve inlemeleri arasında U-99 müthiş bir şekilde sallanıyordu. Yedek elektrik jeneratörü çalışınca, lambalar yeniden yandı. Kretschmer mürettebatını gözden geçirdi. Hepsinin gözünde korku okunuyordu. Makine teknisyeni imkân olduğu nisbette kumandana yaklaşarak, derinlik ölçme âletinin bozulduğunu bildirdi. Kretschmer'in birden rengi soldu. Kendi kritik durumlarında o âletin bozulmasının son derece kötü sonuçları olduğunu biliyordu. U-99 daldığı derinliği bilemiyecekti artık.

— Burası arka postası.

Bir Alman denizaltısına karşı su bombası atılıyor.

— Dinliyorum, dedi Kretschmer.

— Geri depolarda yakıt sızması var, kumandanım.

— Ön postası görüşmek istiyor.

— Dinliyorum.

— Boru sisteminde arıza var. İçeri doğru su fışkırıyor.

Bombalar patlamaya devam ederken Kretschmer alacağı kararı inceden inceye düşünüyordu. Deniz suyu, yakıtla karışık olarak alt civataların seviyesine erişmişti bile. En ufak bir yalpalamada bu muazzam sıvı kitlesi bir yandan bir yana akarak U-99'un dengesini önemli şekilde bozuyordu.

— Ön torpil postası sesleniyor.

— Dinliyorum.

— Derinlik ölçme âletlerinden biri çalışır durumda.

— Kaç metre derinlikteyiz...

— Çok korkunç kumandanım...

— Size derinliği soruyorum, çabuk cevap verin.

Kısa bir tereddütten sonra, ses tekrar konuşuyor:

— 195 metre.

Herkes dehşetle birbirine bakışıyor. U-99, başka bir denizaltının su basıncı ile ezildiği derinlikten 35 metre daha derinde bulunmaktadır.

— Uskurların itme gücü en düşük seviyesine vardı kumandanım.

Kretschmer purosunu yere attı. Dalış hâlinde bir denizaltının hızının kesilmesinin herşeyin sonu demek olduğunu gayet iyi biliyordu.

— Ön posta konuşuyor. 210 metre derinliğe vardık.

— Mahvolduk!

Kretschmer'in yanında, gözleri dehşetten açılmış bir gemicinin sözleriydi bunlar.

— Bir kelime daha söylersen, ben seni mahvedeceğim.

Kulaklarını dinleme âletinden ayırmamış olan Kassel seslendi:

— Uskur gürültüleri hâlâ geliyor.

Kretschmer, o zaman yapılacak tek şeyin yüzeye çıkmak olduğuna karar veriyor. Evet, herşeye rağmen yüzeye çıkmak. İşini bitirmek için toplarını hazırlamış olan muhriplerin mevcudiyetine rağmen.

U-BOOT SU YÜZÜNE ÇIKIYOR

— Yüzeye!

Petrol içinde yürümeye çalışan subaylardan biri, basınçlı hava supaplarından birini kumanda eden lövyeye asıldı. Sarfettiği enerjiden yüzü kızarmasına rağmen lövye bir santim bile kımıldamadı. Herkes panik içinde bakışıyordu. Lövye çalışmazsa herşey biterdi.

— Geri torpil postası. Su kaçağı tesbit edildi.

Kretschmer cevap bile vermedi. Bir tayfayı dürtükleyerek yanına aldı ve lövyeye asılan subayın yanına gitti. İkisi birden bütün güçleri ile lövyeye asıldılar. O sırada:

— Geri postası 220 metre derinlikte olduğumuzu bildirir.

Kretschmer'in elleri kenetlenmiş bir hâlde asılmışken, birden lövye boşaldı ve hemen basınçlı havanın balastlara doğru fısıldayarak akışı duyuldu.

U-99 sarsılır ve uskurlarının sesi daha bâriz bir şekilde duyulmaya başlanır.

— 200 metre... 195 metre... 190 metre... çıkıyoruz... çıkıyoruz...

60 metreye ulaşınca Kretchmer, makiniste denizaltıyı o derinlikte tutup tutamıyacağını soruyor. Gayesi, son bir manevra ile muhriplerin takibinden kurtulmaktır. Fakat denizaltının uskurları patlamalar sonunda kısmen tahrip edilmiş, elektrik motorlarının aküleri ise hemen hemen boşalmıştı. Şu hâlde U-Boot'un yüzeye çıkmasını önleyecek hiçbir imkân mevcut değildi.

Yüzeye erişir erişmez, Kretchmer, bağlı oldukları üsse U-99'un son mesajını gönderir: «İki muhrip - sualtı bombaları - 53.000 tonluk - teslim - Kretschmer».

Denizaltının su üstüne çıkınca Kretschmer'in ilk gördüğü şey, Walker'in tehditkâr ve karanlık silueti oldu.

«Ne şans, diye düşündü Kretschmer, bir torpilim daha olsaydı, şunu denizin dibine gönderirdim».

Şu anda böyle birşey asla mevzubahis olamazdı, zira U-99'un durumu çok acıklıydı. U-99, sancak tarafına yatmış, diesel motorları arızalı, bozuk uskurlu, düşman ateşine açık bir enkaz yığını hâline gelmişti.

DENİZALTIYI ELE GEÇİRMEK İÇİN ÇABA...

Walker'in üzerinde ise, denizaltının anî görünüşünün yarattığı şaşkınlık devam ederken, kaptan Mac Intyre, endişeli gözlerle U-99'un hareketlerini takip ediyordu. Birden aklına genelkurmay'ın emri geldi. Bu emirde, uzmanların incelemesine sunulmak üzere bir Alman cep denizaltısının sağlam olarak ele geçirme imkânlarının araştırılması isteniyordu. Denizaltı kendisinden 200 metre kadar ilerde duruyordu.

— Söylemek kolay ama, nasıl elde etmeli? diye düşündü. Sonra derhal kararını vererek yeni emirlerini sıraladı:

— Ağır makinalı tüfeklerle geminin üstü taranırken, topçular da isabet ettirmeden geminin etrafını bombardıman etsinler. Maksat, içerdekileri teslim olmaya zorlamaktır. Vanoc'a telsizle bildirin, toplarını hedefin üstüne çevirsin ve ancak benim emrimle ateş açsın.

Mitralyözlerin mermileri vızıldayarak geçerken, Kretschmer, kaptan köşkünün siperinde düşünüyordu. U-99'un sonu yaklaşmıştı. Ağzını mikrofono dayayarak mürettebatına son defa seslendi:

— Kumandandan mürettebata: Durumumuz icabı savaşamıyacağız. Gemiyi terketmek üzere köprülerin üzerine çıkın. Çıkarken, iskele yönünden gelen mermilerden kendinizi koruyun. Gemiyi havaya uçurmak için tahrip kalıplarını hazırlayın. Daha sonra acı bir sesle devam etti:

— Sizleri arzu ettiğimiz bir limana götüremediğim için çok üzgünüm. Beraberce çok uzun zamandır çalıştık. Mümkün olan en iyi dayanışmayı gösterdiniz. Hepinize son temenniim: «İyi şanslar ve cesaret. Tanrı hepinizi korusun».

«ADAMLARIMI KURTARIN!»

Denizaltının ön ve geri kapaklarından denizciler dışarı fırlıyor ve kendilerini cehennemî ateşten koruyarak U-99'un sancak tarafına toplanıyorlardı. Kenarlara tutunmuş bir halde veya güverteye yatmış olarak, denizciler yavaş yavaş yan yatmakta olan U-Boot'un kaptan köşkünde sakince, sigarasını tüttüren Kretschmer'e bakıyorlardı.

Walker muhribi 80 metre kadar ilerde ateşini devam ettirirken, kaptan Kretschmer bütün mürettebatın dışarı çıkmasını bekliyordu. Bu sırada geminin evrakını imha eden bir subay, Kretschmer'e eğilerek:

— Kumandanım... Gemi imha ekibi çalışamaz durumda, zira patlayıcı maddelerin bulunduğu bölümün kapısı fena halde sıkışmış.

Kretschmer buna cevap vereceği sırada, U-99'un burnu birden dikiliverdi. Arka tarafta bulunan adamlar kendilerini denizde buldular.

Denize düşmüş olanlar geminin etrafın-

Bir Alman denizaltısı Kuzey denizlerinde görev seferinde.

da toplanmaya çalışıyorlardı. Bu arada Kretschmer'in eline karanlıkta bir şey değdi. Bu, gemiden gemiye sinyal vermeye yarayan fenerdi ve işler vaziyetteydi. Derhal onu ikinci kaptana vererek İngilizler'e şu mesajı yollamasını istedi:

— Kumandandan kumandana - Adamlarımı kurtarın - Batıyoruz.

Walker'in projektörleri denizcileri kurtarmak için denizi taramaya başlarken, üç tane tahlisiye sandalı denize indirilivердi.

Mac Intyre ise kafasında tek bir fikir taşıyordu: Denizaltıyı ele geçirmek. Yardımcısına dönerek:

— Alman denizaltısını ele geçirmek zamanı geldi sanırım. Derhal bir ekip hazırlayıp denize indirin. Gidip gemiyi batmaktan kurtarsınlar ve yedeğe almak üzere hazırlasınlar.

KAYBOLAN ÜMİTLER

Yaklaşmakta olan İngiliz botunu gören Kretschmer düşmanın niyetini anladı. U-99 batıyordu; fakat bu yavaşlıkla düşmanın eline geçebilirdi.

— Onların gemimize çıkmalarına mutlaka mâni olmalıyız, diye gürledi.

Emir subayı tereddüt etmeden cevap verdi:

— Derhal kumandanım. Ben, balastların vanalarını açacağım. Su o zaman daha süratle içeri dolar.

Kretschmer ona boşuna engel olmaya çalıştı. Emir subayı hayatında ilk defa olarak üstünün emrine karşı gelmişti. İngiliz kurtarma ekibi U-99'a 60 metre kadar mesafedeydi. Nerdeyse gemiye atlayacaklardı.

Derken uzun ve ince bir ıslık sesi duyuldu. İyice açılan vanalardan sıkışmış hava gürültüyle dışarı çıkıyor, yerini deniz suyuna bırakıyordu. İngilizler 30 metre mesafeye kadar gelmişlerdi. Kretschmer, subayına yukarı çıkması için bağırdı. Ancak artık çok geçti... U-99 ânî bir sarsıntıyla doğruldu; gövdesi iftiharla göğe doğru yükseldi. Bu arada Kretschmer ve ikinci kaptan denize yuvarlandılar. Sonra U-99 yıllarca dolaştığı Okyanus'un dibine doğru bir daha çıkmamak üzere battı gitti.

Walker, Alman denizcilerini toplamış yavaş yavaş harekete geçmişti. Kaptan Kretschmer kayıptı. Halbuki o, denize sallandırılan ağa tutunmuş, fakat kendini yukarı çekecek takati bulamamıştı. Birden bir elin kendisini yakaladığını hissetti. Bu, ikinci kaptanın eliydi. Güverteye çıkan Kaptan Kretschmer, mürettebatının «hurra» sesleriyle karşılandı. Kendisine yaklaşan Mac Intyre, askerce selâm verdi. O da ona mukabele etti ve «Adamlarımı kurtardığınız için size minnettarım» dedi. Mac Intyre ise sanki ülkesinde bir kulüpte imiş gibi «Rica ederim kumandan, bu normal bir şeydi» diye cevap verdi.

18 mart günü telsiz, Mac Intyre'a şu mesajı iletti:

«Harbin başından beri aldığımız en güzel haber». İmza

Winston Churchill

Bir Açıklama

Istanbul, 16/7/1971

Hayat Tarih Mecmuası Yazı İşleri Müdürlüğüne,

Muhterem mecmuanızın Ocak 1971 tarih ve 12 sayılı nüshasında, Dr. Razi Maner imzası ile intişar etmiş olan (Fethe ve Fâtih'e Dair) başlıklı yazıyı gördüm... ve... hayret ettim. Başka şey düşünmemek için, bir zuhul olduğuna yormak isterim. Çünkü bu yazı, merhum zevcim tarihçi İsmail Hâmî Danişmend'e aittir. Size, bunun böyle olduğunun vesikası olarak, merhumun el yazısı ile olan müsveddenin ilk iki ve son bir sahifesinin fotokopisini takdim ediyorum.

Ben, bir gün ders hazırlarken, Istanbul'un fethi olan mevzuumu öğrencilerime daha özlü bir şekilde vermeyi arzulamış ve zevcime bu hususta bana neleri okumamı tavsiye edeceğini sormuştum... İsmail Hâmî Danişmend, kütüphanesinden seçtiği bazı kitapları önüme koyarken bana, bu yazıları da vermis, bundan da faydalanabileceğimi söylemişti.

İşim bitince âdetim veçhile hepsini yerlerine koyması için kendisine verdiğim zaman, bu yazının çok hoşuma gittiğini söyleyince bana (sende kalsın) demişti. Kader, acı bir örgü ile, bir gün onun hakkını müdafaa etmek için, bu yazının bugün elimde olması imkânını meğer o gün bana hazırlamış...

Bu yazıda, mecmuanızın 34'üncü sayfa 1'inci sütun, 44'üncü satırında (Topçuluk tekniğinin) diye başlayan ve ikinci sütun, ikinci satırında biten kısmı ise merhumun 1953 yılında (Istanbul Fetih Derneği) tarafından beş yüzüncü yıl yayınları arasında neşredilen (Istanbul Fethinin Medenî Kıymeti) adlı eserinin 7'nci sayfası 3 numaralı paragrafının 14'üncü satırında birkaç kelime fazlasıyle mevcuttur. Bu itibarla bu satırlar ayrıca tâbir caiz ise iki kere onundur.

Böyle olmasına rağmen, bu kıymetli yazının altına bir başka imzanın rahatça atılabilmesini en hafif ifade ile hâtırasına karşı çok büyük bir saygısızlık telâkkî ederim.

Bu yazıyı bu imza sahibi doktor bey benim gibi vaktiyle görmüş olabilir. Hattâ: Bir doktorun bir tıp mecmuasındaki yazısına cevap olarak hazırlanmış olduğundan, meslekî ilgisi dolayısıyle Fransızca'sına imzasını koyup yollamasına da belki müsaade edilmiş olabilir. Amma: Ölümünden dört yıl sonra (Bu makalenin yine Razi Maner'in kaleminden çıkan Türkçe'sini okuyucularımıza sunuyoruz) kaydı ile mecmuanızda tamamen bu zatın mülkiyetinde olarak ortaya çıkması fazla laubâli ve telif haklarına karşı kayıtsız bir hareket olmaz mı?

Kendisi hayatta olsa idi bu işi nasıl karşılardı acaba diyemiyeceğim... Çünkü... o takdirde böyle bir şeyin vukuunu pek muhtemel göremiyorum.

Hayatında cesaret edilemiyecek böyle bir harekete bugün tevessül edilmesi, eserinin ve haklarının pek sahipsiz kaldığına inanılmış olduğunu ifade ediyor. Ne kadar acı... Oysa gönül isterdi ki, başkasından gelebilecek böyle bir tecavüze karşı bugün benim yapmaya çalıştığım bu müdafaa, o zaman Razi Maner Bey'den gelsin. Mecmuanızın hakikatlere sadık kalmak hususunda öteden beri müşahade ettiğim titizliğini dikkate alarak, bu hakikatin de gün ışığına çıkmasına hizmet etmek istedim. Bu itibarla en kısa zamanda neşredileceğini ümit etmek, bunu beklemek herhalde pek yersiz bir inanış olmayacaktır.

Saygılarımla...
İclâl Danişmend

NOT: Sayın Dr. Razi Maner bu yazıya cevap vermek istediği takdirde ayrıca neşrolunacaktır.

I. Dünya Savaşı Sonunda

Alman Donanmasının İntiharı

Yazan: Jaques Mareran
Çeviren: Rasim Özmen

«1918 yılında, İskoçya'nın kuzeyinde Scapa Flow koyunda toplanmış olan Alman savaş gemilerine intihar etmeleri emri geldi. Milletlerarası anlaşmaları hiçe sayan ve o zamanlar epey gürültü koparan bu olayın hikâyesini okuyacaksınız».

BÜYÜK bir gemi kafilesi, hafif çırpıntılı bir denizde Kuzey denizine doğru yol almaktaydı. Kafilenin başında beş tane meşhur savaş gemisi vardı, bunlar: Seydlitz, Moltke, Derffinger, Hindenburg ve Von der Tann idi. Bu şâhâne gemilerin ardından on zırhlı, sekiz hafif kruvazör ve elli kadar da torpido geliyordu. Schilling limanından hareket ettikten sonra, Heligoland Boğazı'nı geçip, batıya doğru sessizce ilerleyen muazzam filo sisler arasında kaybolup gitti.

I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren anlaşmanın üzerinden sekiz gün geçmişti. Almanya İmparatoru II. Wilhelm, Holandaya kaçmış, imparatorluk tamamen çökmüştü. Galipler, Alman harp gemilerinin, müttefik veya tarafsız limanlarda enterne edilmesini talep etmişlerdi. Bu limanların tesbit edilmesi için geçen sürede de, bir Alman amirali, harp gemilerini İskoçya'daki Firth of Forth'a götürecekti.

Bu görev, İngilizler'e olan kini ile tanınmış, enerjik ve sert bir adam olan Amiral von Reuter'e verilmişti. Von Reuter, şimdiye kadar mağlûb edilmemiş olan Alman filosunun, Müttefikler'e verilmesi kararına son derece içerliyor, ancak geçici hükümetin bu kararı reddetmesi hâlinde, Müttefikler'in Heligoland başta olmak üzere Kuzey denizi limanlarını işgal etmelerinden korkuyordu. Bir diğer gayesi de, Alman denizcileri arasında yayılan ihtilâlci fikirleri önlemek ve deniz kuvvetlerinde disiplini sağlamaktı.

Yol boyunca hiçbir olay cereyan etmedi. 21 kasım 1918 sabahı Firth of Forth kıyıları görünmüştü. İngiliz gemileri hemen eski düşmanlarını karşılamışlar ve onlara geçiti geçirmek için refakat etmeye başlamışlardı. Gemiler üzerinde uçaklar ve balonlar devamlı uçuşlar yapıyorlardı.

Gemilerdeki Almanlar ilerledikçe, kara lekeler hâlinde beliren rıhtımları seçiyorlar ve kıyılarda toplanmış olan halkın çılgıncasına «hurra» diye attıkları sevinç çığlıklarını işitiyorlardı. Amiral gemisi Friedrich der Grosse'nin bordasında bulunan Amiral Reuter ve subayları, hakaret olarak kabûl ettikleri bu sevinç gösterileri karşısında metânetlerini muhafaza etmeye çalışıyorlardı.

«Saat 15'e doğru demirler atılmıştı. Biraz sonra İngiliz Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Beatty emirlerini bildirdi: «Saat 15.57'de Alman bayrağı gemilerden indirilecek ve müsaade edilmeden bir daha çekilmeyecek». Bu emre bütün gücüyle itiraz eden Amiral Reuter'in gayretleri boşa gidiyordu.

Bu arada İngilizler, Firth of Forth limanının doğu rüzgârlarına karşı açık olduğunu ve muazzam filoyu yeterince muhafaza edemiyeceğini anlayarak, Alman denizcilerine yeni bir emirle daha kuzeyde bulunan Scapa Flow koyuna gitmeleri için talimat verdiler.

Birkaç saat içinde, İngiliz gemileri ile çevrilmiş olan Alman filosu Scapa Flow'un sakin sularına demir attı. Gemilerin bulunduğu koyun etrafı, yedi küçük kayalık ada ile çevrilmiş olup, karadaki tepeler hafif bir eğimle denize doğru alçalıyordu. Kuvvetli bir İngiliz filosunun muhafazası altındaki Alman gemilerinin etrafında küçük motorlar dolaşıyor ve en ufak bir gürültü veya dumanda derhal yaklaşıp ne olduğunu soruyorlardı.

Reuter'in çeşitli taleplerine rağmen, denizcilerin karaya çıkmalarına müsaade edilmiyor, hepsi harp esiri telâkki ediliyordu. Ayrıca, İngiliz hükümeti, Alman denizcileri arasında bulunan ihtilâlcilerin kendi denizcilerine propaganda yapacağından da çekiniyordu. Nitekim, son haftalar zarfında Alman gemilerinde meydana gelen şiddetli başkaldırma olaylarından herkes haberdardı.

Haftalar geçtikçe, Amiral Reuter, hayal kurmakta devam ediyordu. Tek ümidi, Alman hükümetinin Müttefikler'e devredilen filodan bir şeyler kurtarmasındaydı. Fakat zamanla ümitleri zayıflamaya başlıyordu. İngiltere bir kere eline geçirdiği avını asla bırakmak niyetinde değildi.

O zaman kafasında gittikçe yer kazanan bir fikir doğmaya başladı. Gemilerini terketmektense, onları imha etmek daha iyi olacaktı.

Emden kruvazörünün bordasında, sabırsızca ülkesine karşı tatbik edilecek barış şartlarını bekliyordu. Mayıs ayında, Müttefikler'in barış şartları Alman hükümeti tarafından reddedilince, Müttefikler de derhal buna karşı protestoda bulundular. Enterne edilmiş olan subaylara yeniden endişeli günler geçirecek olan barış konuşmaları tekrar başladı. Her sabah kendilerine yollanan İngiliz gazetelerini heyecanla gözden geçiriyorlardı.

Haziran geldiği zaman, amiralin, filonun teslim edileceğine dair hiçbir şüphesi kalmamıştı. Ülkesinin barış antlaşmasını reddedip yeniden savaşa başlıyabileceğini düşünmek bile hatalıydı. Bu tahmin, filosunu imha düşüncesini daha da kuvvetlendiriyordu. Aldığı kararı subaylarına tebliğ etmeden önce, vatanlarına iade edilmelerine karar verilen bir kısım mürettebatının gitmesini bekledi.

Bunlar 17 haziranda ülkelerine dönmek üzere yola çıktılar. Von Reuter hemen gizli mesajını yayınladı:

Enterne edilmiş Filo Komutanlığından
17 haziran 1919

Subaydan subaya.

Bütün torpido kumandan ve kumandan yardımcılarına.

Emir alındıktan çok kısa bir süre sonra gemileri batırmak üzere, derhal gereken hazırlıkların başlatılması.

● Son kararlar geri yollanan mürettebat karaya vardıktan sonra tebliğ edilecektir. Kumandanlar, bu hazırlıkları gizlilikle yürütebilecek adamları seçmekte serbesttirler.

● Aşağıda bildirilen hazırlıkların başlatılması uygundur: Bölmeleri ayıran kapıların ve kapakların devamlı açık tutulması. Kumandanlar, torpil yuvalarının ve gemi gövdesinin diğer musluklarını ve kapaklarını açmak için uygun fırsatı tesbit edeceklerdir.

— İmha işlemi şu şartlarda yapılacaktır:

a) Eğer İngilizler kuvvet zoruyla gemileri işgal etmeye başlarlarsa,

b) Tarafımdan verilen bir emirle.

● Barış şartlarının kabûl edilmesi veya kabûl edilmemesi hâlinde, savaşın yeniden başlaması yakın bir gelecekte belli olacağından, bilhassa önümüzdeki iki gün son derece kritiktir. 18 haziran çarşamba gününden itibaren, hem İngilizler'den gelecek şüpheli bir hareketi değerlendirmek, hem de Emden'den alınabilecek emri tatbik edebilmek için geceli gündüzlü tetikte olunacaktır.

● Hedefim, hükümetimizin rızası olmadan düşmanın gemilerimize el koymak istemesi hâlinde filoyu imha etmektir. Eğer hükümet barış görüşmelerinde filomuzun verilmesini kabûl ederse, gemiler düşmana terkedilecek ve böylece bizi bu duruma sokanlar ebediyyen yaptıklarından utanacaklardır.

Son paragrafın gerçekten amiralin düşüncesiyle zıt olmadığını düşünmek zordur. Zira amiral, durum ne olursa olsun filoyu imha etmeye kararlıydı. Aynı gün Müttefikler, Alman hükümetinin itirazlarını reddedip kendilerine beş gün mühlet tanımışlardı. Müttefik ültimatomu 23 haziran saat 7'de son buluyordu. Alman hükümeti ise saat 4'de anlaşmayı imzalayacağını bildirdi. O anda ise Amiral Reuter'in filosu, 36 saatten beri Scapa Flow koyunun dibinde yatıyordu.

●

21 haziran sabahı, güzel bir gün başlarken, deniz albayı Oldekop, von Reu-

Alman donanmasının en büyük savaş gemilerinden biri: Graf von Spee.

ter'e gelerek, Müttefikler'in Alman gemilerinin kayıtsız şartsız kendilerine teslim edilmesi için Alman hükümetini zorladıklarını ve Alman hükümetinin de teslim olma emrini Scapa Flow'a ulaştırmak üzere olduğunu bildirdi.

Nitekim, İngiliz amirali Fremantle, gemileriyle beraber Alman filosunu teslim almaya geliyordu. Durum son derece ümitsizdi, kaybedecek bir an bile yoktu. Von Reuter derhal beklenen işareti verdi: «Bütün gemileri batırın!»

Yalnız Emden, kendisine çeşitli erzak getirmiş btulunan iki İngiliz gemisinin arasında olduğundan emri tatbik etmekte gecikti. Reuter'in korkusu, gemicilerinin batırma emrini duyunca endişelerini gizleyemiyecekleri, dolayısıyle İngilizler'in işin farkına varıp gereğinden önce alarm vermesiydi.

Diğer gemi kumandanları, kendilerine bildirilen emri harfi harfine tatbik etmeye başlamışlardı. Bütün vanalar, musluklar, torpil yuvaları açılmış, harp bayrağı direklere çekilmişti. Durmadan denize tahlisiye sandalları indiriliyordu.

Öğleye doğru, Von Reuter, hemen yanında olan Friedrich der Grosse'nin sulara gömülmek üzere olduğunu gördü. Birden, cankurtaran sirenleri, çanlar çalmaya başladı. Gemiciler torbalarıyla beraber denize atlıyorlardı. Eski amiral gemisi üzerinde görülmemiş bir faaliyet göze çarpıyordu.

İngilizler ise gördükleri dehşet verici manzaranın tesiri altında şaşalamış bir hâlde olanları izliyordu. Birden kendilerini kaybederek, hem sandallarda olan, hem de henüz denize atlamamış olan Alman denizcileri üzerine ateş etmeye başladılar. Fakat artık çok geçti. Zaten pek az kişiye isabet ettirebildiler.

Sağda solda, büyük dalgalar içinde gemiler kaybolup gidiyordu. Suyun kaynaması, kızgın kazanların deniz suyuna değmesiyle çıkan ıslık sesinin, alarm çanlarının sirenlere karışması, korkunç bir gürültü meydana getirmişti.

Bu arada, von Reuter kendi gemisi Emden'e de batma emrini verdi. Kendisine yanaşmış olan iki İngiliz vapurundan istifade ederek mürettebatını boşaltmaya başlamıştı. Emden denize gömülürken, Amiral Reuter karaya çıkarak, İngiliz

makamlarından ateşi kesmelerini talep etmeye karar verdi. Fakat karaya çıkacağı yerde bir kayalığa oturan amiralin motoru, denizin yükselmesini beklemek zorunda kaldı.

Bir saat geçtikten sonra tekrar koya gelen Reuter, şimdiye kadar görmediği bir manzara ile karşılaştı. Gemilerden bir kısmı iyice yan yatmış, diğerleri yarılarına kadar suya gömülmüştü. Su üstünde sağlam görünüşlü tek tük gemiye rastlanıyor, cankurtaran yeleği giymiş denizciler, ağzına kadar dolmuş tahlisiye sandallarına doğru yüzüyorlardı.

Nihayet İngiliz gemileri hareketlerinden vazgeçiyorlar. Büyük zırhlılar burunlarını yarı yarıya batmış olan gemilere çevirmiş, son hızla onları kurtarmaya geliyorlardı. Ancak her şey bitmişti. 50 torpidodon 48'i, 10 zırhlı, 5 hafif kruvazör, 5 ağır kruvazör batmıştı. Bir İngiliz gemisinin yedeğine alınan Bremse kruvazörü de kurtarılamıyarak battı.

Saat beş sularında Okyanus, gemilerden sonuncusunu yuttu: Hindenburg. Toplam olarak tam 70 gemi denizin dibini bulmuştu.

Amiral Fon Reuter eserinden dolayı iftihar edebilirdi.

●

Revenge adlı İngiliz zırhlısının bordasında, subaylarından birkaçı ile beraber Amiral Reuter, İngiliz amirali sir Sydney Fremantle ile karşılaştı.

«İngiliz amiraline filoyu batırdığımı, olaydan dolayı tek mes'ul şahsın kendim olduğunu bildirdim. Amiral, hareketimi «ihanet hareketi» olarak kabûl ettiğini bildirdi. O andan itibaren harp esiri olarak telâkki edilecektim. Bana bir oda verdiler. Etraftakilerin olaydan dolayı son derece kızgın olduklarını görünce, ihanet ithamına olan cevabımı vermekten vazgeçtim. Daha sonra bunun hesabını verecektim. Amiralden, emir subayımı yanıma almama müsaade etmesini istedim. Gerekli emri verdi. Üç dakika sonra, süngülü üç denizci muhafız arasında bana verilen odama götürüldüm.

İhanet ithamı Reuter'e fena hâlde dokunmuştu. Odasına gelen bir tercüman vasıtasıyle, Amiral Fremantle'a gemilerini batırma sebebini açıkladı. Henüz barış anlaşması imzalanmadığı için harp hâlinde sayılıyorlardı. Bu durumda ise, bir kumandan, savaş dışı olmuş gemilerini batırmak hakkına sahipti.

Fakat İngiliz amirali bu açıklamayı kabûl etmedi. Aynı tercüman vasıtasıyla, Alman hükümetinin ateşkesi kabûl ettiğini, dolayısıyle harp içinde olmadıklarını, bu yüzden Alman amiralinin ihanet ettiğini bir defa daha doğruladı.

İki rakip başka şeyler anlatıyorlardı; anlaşmalarına imkân yoktu.

Ertesi sabah, Revenge meş'um liman Scapa Flow'u terkederek Cromaty Firth koyuna demirledi. Gemiler yerlerini aldıktan sonra, bütün Alman subayları arka güvertede toplandılar. Silâhlı denizciler arasındaki subaylar bir müddet sonra İngiliz amiralinin geldiğini ve kendilerine şunları söylediğine şahit oldular:

«Amiral von Reuter,

«Askerî mahkemenin önüne çıkarmadan önce, yaptığınız hareketten dolayı bütün nefretimi bildiririm.

«Bu hareket, her türlü şeref ve liyakattan yoksundur. Bu, sadece bir ihanet olmakla kalmayıp, verilen bir şeref sözünün ihlâlidir ve yapanları daima utandıracaktır.

«Ateşkes henüz yürürlükte iken, savaş bayrağı çekip gemilerinizi batırmakla düşmanca hislerinizi göstermiş oldunuz.

«Bu, yeni Almanya'nın zihniyetinin eski Almanya'dakinden pek farklı olmadığını göstermektedir. Bunu şimdiye kadar reddetmiş olanlar, artık durumun öyle olduğuna inanacaklardır.

«Ateşkesin hükümsüz kaldığını sanmışsanız, yanılmışsınız Amiral von Reuter. Hükümetimden aldığım emir üzerine, Almanya'nın barış anlaşmasını imzalayıp, imzalamadığını size yazılı olarak bildirmeye hazırlanıyordum. Eğer sandığınız gibi gün o kadar kritik olsaydı, filomla beraber denize açılıp, manevra yapmaya gider miydim?»

Tercüman tarafından, paragraf paragraf Almanca'ya çevrilen konuşmayı dinledikçe von Reuter başını sallamakla yetiniyordu. İngiliz konuşmasını bitirince, tercümana döndü ve şunları söyledi:

«Amirale söyleyin. Söylediklerini asla kabûl edemem, duygularım onunkilerinin tam zıddıdır. Benim yerimde olan herhangi bir İngiliz kumandanının da aynı şeyi yapacağına şiddetle inanıyorum».

Birkaç gün sonra Amiral ve efradı, İngiltere'nin ortasında bulunan, asırlık çınarların süslediği Donnington Hall şatosuna gönderildiler. Von Reuter, diğer Alman esirlerinin «hurra»ları ile karşılandı. Hemen, Berlin'deki deniz kuvvetlerine Scapa Flow'daki intiharın sebeplerini açıklayan uzun bir rapor yazdı.

Beklediğinin aksine, hiçbir zaman sorguya çekilmedi ve harp dîvânına çıkarılmadı. Ocak ayı sonunda Almanya'ya iade edildi.

100 Yıl Önceki

Ülkeler ve İnsanlar

Habeşistan

Bugün, 20 000 000 nüfuslu bir ülke olan Habeşistan'ın yüzölçümü 1 milyon kilometre kareyi geçer. Türkler Kanunî zamanında ülkeye girdiler. Habeşistan 1885'e kadar Türkiye'ye bağlı kaldı.

Bir Habeş süvarisi.

Kralın ekmeğini zamanında pişirmediği için genç Habeş kızları dövülüyor (yukarıda). Bir Habeş din adamı ve cömezi (yanda).

Bir Habeş köyü (yukarıda). Bir Habeş savaşçısı (yanda).

Kuyudan su çeken bir köylü (yukarıdə) su taşıyan Habeş kızı (yanda).

ALTIN KALEM

KLASİK ROMANLAR

Dünya edebiyatının şaheserlerinden birini daha sunuyor!

OSCAR WILDE

DORIAN GRAY'İN PORTRESİ

Çeviren
VAHDET GÜLTEKİN
İngilizce aslından kısaltılmamış tam metin.
15 L.

NEŞRİYAT A.Ş.
GENEL DAĞITIM:
BATEŞ

Bu seride daha önce çıkan romanlar:

BALZAC: **EUGENIE GRANDET** 10 L. * E. BRONTE: **UĞULTULU TEPELER** 12,5 L. * EMILE ZOLA: **THERESE RAQUIN** 12,5 L. * CH. BRONTE: **JANE EYRE** 20 L. * ALPHONSE DAUDET: **SAPHO** 12,5 L. * GOETHE: **WERTHER** 12,5 L. * TURGENYEV: **BABALAR VE OĞULLAR** 17,5 L. * ANATOLE FRANCE: **KIRMIZI ZAMBAK** 17,5 L. * CH. DICKENS: **OLIVER TWIST** 20 L. * EMILE ZOLA: **BİR AŞK HİKÂYESİ** 17,5 L. * CH. DICKENS: **DAVID COPPERFIELD** 15 L. * BALZAC: **TILSIMLI DERİ** 17,5 L. * PUŞKİN: **YÜZBAŞININ KIZI** 15 L. * KNUT HAMSUN: **TOPRAK YEŞERİNCE** 17,5 L. * VICTOR HUGO: **SEFİLLER** (2 cilt, herbiri) 25 L. * THOMAS HARDY: **ASİ KALPLER** 12,5 L. * STENDHAL: **PARMA MANASTIRI** 12,5 L. * DREISER: **KIZ KARDEŞİM CARRIE** 15 L. * VICTOR HUGO: **NOTRE-DAME DE PARIS** 20 L. * DICKENS: **ANTİKACI DÜKKÂNI** 20 L. * FLAUBERT: **MADAME BOVARY** 15 L. * TOLSTOY: **DİRİLİŞ** 15 L. * BALZAC: **VADİDEKİ ZAMBAK** 15 L. * A. BRONTE: **AGNES GREY** 12,5 L. * VICTOR HUGO: **DENİZ İŞÇİLERİ** 20 L. * TOLSTOY: **ANNA KARENİNA** 20 L. * HEMINGWAY: **GÜNEŞ GENE DOĞAR** 15 L. * STENDHAL: **ARMANCE** 15 L.

TARİHE AKAN BİR AY

Temmuz 1971

2 TEMMUZ

Cumhuriyet Senatosu'nun toplantısında, Cumhuriyet Senatosu Adalet ve Anayasa komisyonunun, tabiî üye Ekrem Acuner'in yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını öngören raporu kabûl edildi.

6 TEMMUZ

Caz'ın büyük ustası trompetçi Louis Armstrong bir süredir çektiği hastalıktan kurtulamıyarak evinde hayata gözlerini yumdu.

8 TEMMUZ

Emekli, dul ve yetimler hakkındaki kanun tasarısı Millet Meclisi'nin dünkü birleşiminde görüşüldü ve Cumhuriyet Senatosu'nun yaptığı değişiklikler aynen benimsenerek kanunlaştı.

9 TEMMUZ

Üniversitelerle merkezî sisteme bağlı yüksek okullar ve akademilere giriş sınavı yapıldı. Sınava 102.248 aday girdi.

10 TEMMUZ

Fas'ta bir hükümet darbesi teşebbüsü yapıldı. Kral II. Hasan çok geniş çapta düzenlenmiş suikast teşebbüsünden güçlükle kurtuldu. Fas Kralı II. Hasan, yazlık sarayında 42. yaş gününü kutlarken suikaste uğradı.

● Ankara'da gece sokağa çıkma yasağı kaldırıldı.

12 TEMMUZ

Başbakan Nihat Erim, Istanbul belediyesinde düzenlenen bir toplantıda, şehrin sorunları hakkında Belediye Başkanı Atabey'den bilgi aldı.

14 TEMMUZ

Kültür işlerini yürütmek üzere bir Kültür Bakanlığı kuruldu ve Tal'at Halman bakanlığa getirildi.

15 TEMMUZ

Başbakan Nihat Erim, bir radyo ve televizyon konuşması yaparak ülkenin ekonomik durumunu anlattı ve bazı maddeler ve hizmetlere zam yapıldığını açıkladı.

18 TEMMUZ

Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Nixon bir radyo ve televizyon konuşmasında birkaç ay içinde Kıt'a Çini'ne gideceğini açıkladı. Açıklaması dünya kamuoyunda şaşkınlık yarattı.

20 TEMMUZ

Sudan'da bir hükümet darbesi oldu. İktidara Hâşim El - Ata'nın geldiği bildiriliyor. Durum karışık.

21 TEMMUZ

Gizli teşkilât kurmaya teşebbüs ettikleri iddiasıyla Cumhuriyet Senatosu kontenjan senatörlerinden Cemal Madanoğlu ile Osman Köksal'ın yasama dokunulmazlıkları Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet komisyonlarında kaldırıldı.

● Türkiye İşçi Partisi, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı.

22 TEMMUZ

Sudan'da ikinci bir darbe yapıldı. Eski başbakan Numeyrî, kendisine bağlı birliklerle bir karşı darbe yaparak, yönetime tekrar el koydu. Darbeci komünist subaylar tutuklandılar.

23 TEMMUZ

Bakanlar Kurulu'nun sıkıyönetimi 2 ay daha uzatan teklifi TBMM'nde görüşüldü ve sıkıyönetimin 2 ay daha uzatılmasına karar verildi.

24 TEMMUZ

Başbakan yardımcısı Atillâ Karaosmanoğlu bir basın toplantısı yaparak Toprak Reformu Ön Tedbirler Kanunu hakkında bilgi verdi.

27 TEMMUZ

Ziraat Bankası'nın Denizli şubesine para götürmekte olan bir taşıt, İzmir - Aydın il sınırında, silâhlı şahıslar tarafından soyuldu. Çalınan paranın 4,5 milyon lira olduğu bildiriliyor.

28 TEMMUZ

4,5 milyon lirayı çalan soyguncular şiddetle aranıyor. Ege kıyıları kontrol altında.

ÇAĞLAR BOYUNCA
BÜYÜK ADAMLAR

Kültür kitaplığınızın büyük bir eksiğini karşılayan kitaplar... bir roman gibi merakla okunacak hikâyelerle dolu, baştan başa renkli resimlerle süslü albüm şeklinde hayat hikâyeleri...

SEZAR

BÜYÜK ASKERİN İLK BAŞARILARI — SAVAŞ USULLERİ — SİYASET KAVGALARI — YİRMİ YIL SÜREN BİR AŞK — KLEOPATRA - SEZAR MACERASININ İÇYÜZÜ — BÜYÜK ZAFER — İÇ SAVAŞ — SUİKAST...

Büyüklerin en doğru hayat hikâyesi olan bu eserler Avrupa'nın bütün arşivlerinden yararlanarak yüzlerce dokümanın, biyografi kitabının yardımıyla yazılmıştır.

Bugüne kadar 6 kitap çıktı:

BEETHOVEN
K. KOLOMB
NAPOLEON
CHOPIN
V. HUGO
SEZAR

Kuşe kâğıt üzerine renkli, renksiz yüzlerce resim
BÜYÜK BOY CİLTLİ NEFİS BİR ALBÜM — 30 L.

DOĞAN KARDEŞ YAYINLARI
GENEL DAĞITIM: BATEŞ

Tarih Postası

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Nurettin Çınar (Kuşluca - Trabzon)

Bu sütunlarda verdiğiniz bir cevapta, benim Millî Mücadele kahramanlarını komünistlikle itham ettiğim anlaşılacak şekilde bir ifade kullanılmış. Kat'iyyen böyle bir maksatla soru sormadım.

Biz de böyle bir maksadınız olduğunu ima etmek istemedik. Yalnız bugün komünistlerin, Millî Mücadele'de Rusya ile alâkalarımızı tema hâlinde işlediklerini belirttik. Millî Mücadele'mizi yapanlar, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, katıksız Türk milliyetçisi idiler. Hiçbiri sosyalist ve komünist fikir taşımıyordu.

Bizen Ümit (Yenimahalle - Ankara)

Atatürkün'ün 23 eylül 1923'te Bursa'da gençliğe verdiği nutuk hakkında ne düşünüyorsunuz?

Böyle bir nutuk yoktur. Atatürk o sözleri asla söylemiş değildir. Komünistler tarafından, aslında Stalin'in meşhur bir nutkundan alınan o sapık sözler, Büyük Atatürk'e izâfe edilmiş ve gençlik, Büyük Atatürk'ün adından faydalanılarak şerbetlenmek istenmiştir. Komünist sapıkların, Atatürk'ün resimlerini Lenin'in resimlerine benzeterek afişler bastırdıklarını biliyorsunuz. Milletlerarası komünizmin bu gibi aldatmaca taktiklerinin tesirinde kalmayınız. Atatürk, en büyük Türk milliyetçisidir ve bu milliyetçiliğin sosyalizmle uzaktan yakından ilgisi yoktur. — Hâlide Edib Adıvar, Millî Mücadele'de mühim hizmetleri olmuş büyük bir romancımızdır. İtham ettiğiniz gibi değildir. Her siyasî şahsiyetin hayatında birtakım iniş ve çıkışlar olmuştur. Geride, yaptığı hizmetler kalır.

Turgut İlhan (Samağır - Bünyan - Kayseri)

Nasîrüddin Tûsî ve Bâtınîler hakkında bir yazı koyamaz mısınız?

Arzunuzu not ettik.

Cihad Asım (Bakırköy - İstanbul)

Nâmık Ekrem Bey'in bir broşürünü gönderiyorum. İnceledikten sonra iadesini ve mümkünse bu tanınmamış edîbimizden bahsetmenizi rica ederim.

Teşekkür ederiz. Broşür adresinize iade edilmiştir.

M. Fethi Çankaya (Arpaçay - Kars)

Türk boylarının şecereleri hakkında bir eser tavsiye edebilir misiniz? Türkler, İslâm'dan önce nasıl bir vergi sistemi uyguluyorlar idi?

Türk boylarının şecereleri hakkında klasik eserler, XVII. asır Türkistan hükümdarlarından Ebulgazi Bahâdır Han'ın «Şecere-i Türk» ve «Şecerei Terâkime» adlı kitaplarıdır. Bir umumî kütüphaneden bu eserleri inceleyiniz. Prof. Faruk Sümer'in «Oğuzlar» adlı bir kitabı da geçen yıl çıkmıştır. — Türkler'in Orta Asya'da İslâm'dan önce uyguladıkları vergi sistemi, bu sütunlarda izahı yapılamıyacak derecede girift bir mevzudur. Ticaret ve topraktan, sürülerden vergi alınıyordu. Tâbî devletlerin ödedikleri vergi de büyük bir gelir kaynağı idi.

Rıfkı Kaymaz (Edebiyat Fakültesi - Erzurum)

Hırka-i Saâdet Dairesi'nde hâlâ Kur'ân *okunuyor mu?*

Hilâfet'in ilgasından beri okunmuyor.

M. Yılmaz (Konya)

Rodos'un fethi için bir makale hazırladım. Mecmuanızda yayınlar mısınız?

Bir istisna teşkil etmedikçe amatör yazıları koymuyoruz. Bütün gazete ve dergiler gibi, gönderilen yazıları yayınlamazsak, iade etmiyor, imha ediyoruz.

Refik Ceylân (Bartın - Zonguldak)

Hayat Tarih Mecmuası'nı bana hediye olarak gönderir misiniz?

Böyle birşey yapamıyacağımızı takdir edersiniz. Okuyucular arasında eşitliği bozar ve hiç bir yerde âdet değildir.

Sadrettin Tözün (Karabük - Zonguldak)

Hayat mecmuası birkaç yıl önce Mahmud Şevket Paşa'nın son derece mühim olan günlük notlarını yayınlamıştı. Bu hâtıraları Hayat Tarih Mecmuası'nda tekrar neşretmeniz çok faydalı olacaktır.

Böyle birşey düşünmüyoruz, çünkü işaret ettiğiniz gibi son derece mühim ve ilgi verici olan o hâtıralar, daha yakın zamanda, Türkiye'nin en büyük tirajlı mecmuasında yayınlanmıştır.

Aysel Yöney (Yenişehir - Ankara)

Sultan Reşad hangi tarihte gömüldü?

V. Sultan Mehmed Reşad, 3 temmuz 1918 günü ölmüş ve ertesi gün gömülmüştür.

Mecit Yıldırım (Zonguldak)

Türk pullarının tarihçesi ve gelişmesi hakkında bir makale koyamaz mısınız?

Eski sayılarımızda pul ve Türk pullarının tarihçesi hakkında bir iki makale vardır. Bununla beraber arzunuzu not ettik.

Neriman İlci (Karşıyaka - İzmir)

Balkan Savaşı'nda hangi vilâyetlerimizi kaybettik?

Balkan Savaşı'nda 158 kazâ (ilçe) ihtivâ eden 33 vilâyetimizi (il) kaybettik (o zaman vilâyetlere «sancak» deniyordu). Aşağıda adlarını yazıyoruz: Serez, Drama, Taşoz, Selânik, Manastır, Serfice, Debre, Görice, Elbasan, Üsküb, Priştine, İpek, Prizrin, Senice, Taşlıca, İşkodra, Draç, Yanya, Ergiri, Berat, Piruze, Rodos, Sakız, Midilli, Limni, Gümülcine, Dedeağaç, Sisam, Hanya, Kandiye, Resmo, Laşid, İsfakiya. Bu sancaklar üzerinde o zaman «vilâyet» denen 7 eyalet bulunuyordu. Toplam 167.312 kilometre kare olan bu topraklarda 6.582.000 nüfus yaşıyordu ve bunun yarısı Müslüman (Türk ve Arnavut) idi. Bugün bu topraklarda 12 milyon nüfus yaşamaktadır. Bu toprakları paylaşan devletler Sırbistan (Yugoslavya), Yunanistan, Bulgaristan, Karadağ ve yeni kurulan Arnavutluk idi.

Ahmet Uyanık (Adana)

II. Sultan Abdülhamid devri sadrâzamlarını sayar mısınız?

II. Sultan Abdülhamid devri sadrâzamları şunlardır: Midhat Paşa (1876 - 7) (2. sadâreti), Edhem Paşa (1877 - 8), Hamdi Paşa (1878), Vefik Paşa (1878), Sâdık Paşa (1878), Rüşdü Paşa (1878) (5. defa sadâreti), Safvet Paşa (1878), Hayreddin Paşa (1878 - 9), Ârifî Paşa (1879), Said Paşa (1879 - 80), Kadri Paşa (1880), 2. defa Said Paşa (1880 - 2), Nûreddin Paşa (1882), 3. defa Said Paşa (1882), 2. defa Vefik Paşa (1882), 4. defa Said Paşa (1882 - 5), Kâmil Paşa (1885 - 91), Cevad Paşa (1891 - 5), 5. defa Said Paşa (1895), 2. defa Kâmil Paşa (1895), Rif'at Paşa (1895 - 1901), 6. defa Said Paşa (1901 - 3), Ferid Paşa (1903 - 8), 7. defa Said Paşa (1908), 3. defa Kâmil Paşa (1908 - 9), Hilmi Paşa (1909), Tevfik Paşa (1909).

Mehmet Kayalı (Sıvas)

Hüseyin Avni Paşa'yı öldüren Çerkes Hasan Bey'in Sultan Aziz'in eşi olan kızkardeşinin adı nedir?

Neş'erek IV. Kadınefendi'dir Şehzâde Şevket Efendi ile Esmâ Sultan'ın annesidir.

Nurettin Yaman (Ordu)

«31 Mart» Vak'ası milâdî hangi güne tesadüf eder?

13 nisan 1909 gününe.

Yılmaz Tepegöz (Bursa)

Göktürk imparatorlarının isimlerini yazar mısınız?

Göktürk (Köktürk) kağanları (hâkanları) şunlardır: Bumun Kağan (552 - 3), İstemi Kağan (553 - 76), Tapar Kağan (576 - 81), Bağa İşbara Kağan (581 - 7), Çur Bağa Kağan (587 - 8), Tunga Turan Kağan (588 - 600), Bilge Tardu Kağan (600 - 3), Kimin Türe Kağan (603 - 9), Şibi Kağan (609 - 19), Çuluk Kağan (619 - 21), Kara Kağan (621 - 30), Sirba Kağan (630 - 46), Çibi Kağan (646 - 7), İpi Tulu Kağan (647 - 53), Çençu - Yabgu Kağan (653 - 9), Eçine Türçe Kağan (659 - 79), Eçine Kür Pur Çur aKğan (679 - 82), İlteriş Kutluğ Kağan (682 - 93), Kapağan Kağan (693 - 716), Bilge Kağan (716 - 34), İçen Bilge Kağan (734 - 9), Bilge Kutluğ Kağan (739 - 41), Penge Kağan (741 - 2), Süyen Kağan (742), Özmüş Kağan (742 - 4), Peymey Kağan (744 - 5).

Mehmet İlaldı (Kasımpaşa - İstanbul)

Türk - Holanda münasebetleri hangi tarihte başladı?

Türkiye ile Holanda arasında devamlı diplomatik münasebetler, 1612'de Holanda büyükelçisi Haga'nın Istanbul'a gelmesiyle başlar.

Kasım Galip (Şişli - İstanbul)

Bizans imparatorları aynı hanedandan mıdır?

Hayır. 395'ten 1453'e kadar gelip geçen Bizans imparatorları, 38 hanedandan gelir. Bazı hanedanlardan tek imparator gelip geçmiştir. Bazı hanedanlar da devamlı olmuştur: Makedonya Hanedanı (867 - 963 + 976 - 1028 + 1054 - 1056), Comnenus Hanedanı (1057 - 1059 + 1081 - 1185), Palcologos Hanedanı (1261 - 1453) gibi. Bizans imparatorlarının sayısı 81'dir.

Tarih Bilmecesi

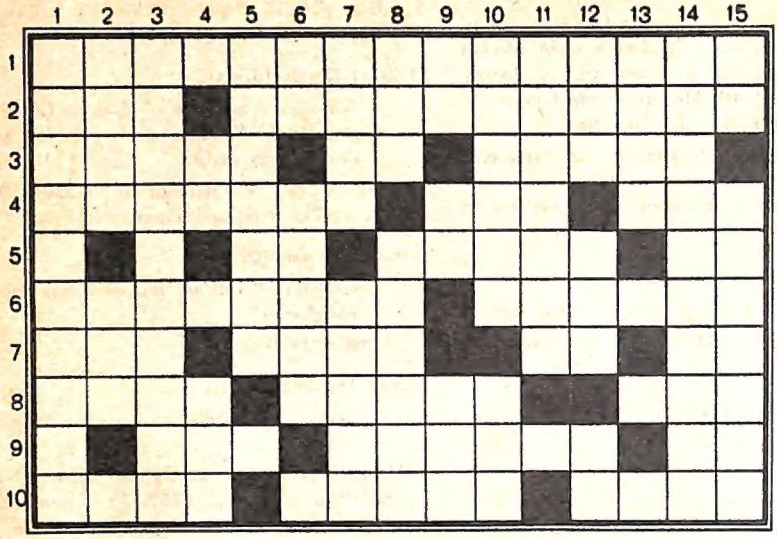

SOLDAN SAĞA: 1 — 1289 dan 1922 yılına kadar hüküm süren büyük Türk devleti. 2 — Haber götürücü (eski söz); Utanan erkek kişi (iki kelime). 3 — Dünyada nesli kalmayan ve tarihöncesi yaşadığı bugünkü fosillerinden anlaşılan karaların en büyük hayvanı; Deveyi çökertmek için söylenen bir ünlem; Kaygusuz ve kedersiz huzur içinde olma hâli. 4 — Cumhuriyetimizin kurucusu; Eski harplerde ok atmaya yarayan bir silâh; Tarihöncesi bir çağ yaratan cisim. 5 — Eski Mısırlılar'ın güneş tanrısı; Kural; Bir nota. 6 — Paydaş; Bir şeyin gizli tutulması mümkün olmayan hallerde onun çuvala sığmayacağı söylenir. 7 — Baş kaldıran; Nevşehir'li Dâmâd İbrahim Paşa'nın başını yleyn bir süs bitkisi; Eski dilde bir nefi edatı; Kimyada galyum cisminin simgesi. 8 — Anlam; Alçak veya aşağılık; Köylü çakmağı ile yanar. 9 — Faydalı bir haşere; İmparatorluk zamanında vekiller heyeti; Bir harfin okunuşu. 10 — Tüketme veya yok etme; Eskiden taştan yapılan kuleli ve yüksek duvarlı küçük kale; Âbide.

YUKARIDAN AŞAĞIYA: 1 — 1910'da ölen ressam ve müzecinin adı. 2 — Zaman makinesi; Bugünkü kullandığımız takvim yılının başında doğan bir peygamber. 3 — 1588'de ölen, fakat eserleri birçok yerlerde dimdik durup yaşayan sanatkârın adı. 4 — Bir müzik âleti; Fasıla. 5 — Tabii veya yaradılışta olduğu gibi. 6 — Türk parası biriminin kısa yazılışı; Güdümlü mermiyi hedefine ulaştıran sistem. 7 — Ne soğuk ne de sıcak; Hazreti Ali tarafını tutanların mezhebi. 8 — Bir ünlem; Zenginliği ile ün salmış bir Lidya kralının adı. 9 — San; Bir nida; Yapma. 10 — Bir Mûsevî mezhebi; Çoğul edatı. 11 — Ruşen Eşref'in soyadı. 12 — Ay; Sıkıntı verme; Haber ajanslarından birinin simgesi. 13 — Tek başına mânâsı olmayan kelimelere katılınca onları mânâlaştıran kısa kelimecik. 14 — Eski posta sürücülerinin başı. 15 — Mâlikiyet takısı veya işaret; Haydutluk.

Geçen sayının halli:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1	T	E	P	E	D	E	L	E	N	L	İ	A	L	İ	■
2	E	B	U	H	A	N	İ	F	E	■	L	A	A	L	■
3	L	A	T	İ	N	■	R	■	R	İ	E	■	V	A	N
4	E	T	■	L	A	L	E	D	E	V	R	İ	■	V	E
5	F	■	K	O	■	A	T	■	S	A	İ	T	■	E	V
6	O	K	U	L	■	T	■	D	İ	Z	G	İ	L	E	R
7	N	A	G	A	S	A	K	İ	■	■	İ	B	A	T	E
8	■	H	U	N	■	R	A	■	M	A	D	A	M	■	S
9	M	İ	■	■	Ü	N	L	Ü	■	L	E	R	■	E	T
10	E	R	M	E	N	A	K	■	T	A	N	■	İ	L	E

Yol Şeritlerinin anlamına uyunuz

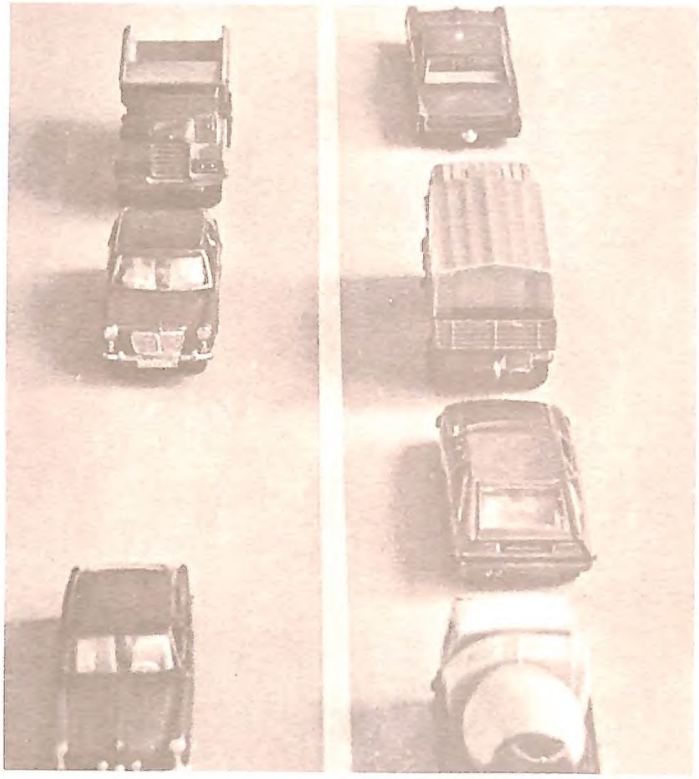

Dar, virajlı yollarda gidiş gelişi ayıran beyaz şeritler kesintisiz olarak devam ettikçe, sollayıp çizgiyi aşarak öndeki vasıtayı geçmek trafik kurallarınca yasaklanmış bulunmaktadır.

Bu gibi yollarda karşıdan gelen vasıtayı iyi göremeyeceğinizden kesintisiz şeridi aşarak öndeki vasıtayı geçmek doğru değildir.

Bu kurala uymakla birçok kazaları önlemiş olursunuz.

IM 2350

DOĞAN SİGORTA

Sizin Sigortanız

Hayat

Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikâyeleri

YAZAN: YILMAZ ÖZTUNA

Genel Dağıtım - Bateş - Fiatı 10 Lira